

דיון

ההחלטה על יציאת הבריטים מארץ-ישראל

מיכאל י' כהן

עמיצור אילן

משתתפים בדיון: ישראל קולת

גבריאל כהן

יוסף הלר

מרכז מחקר ולימודים יהודיים

דברי־פתיחה: יציאת הבריטים מארץ־ישראל

ישראל קולת

במלאת שלושים שנה למדינת־ישראל נפתחו הארכיונים הבריטיים לשנת 1947, לפי שמשך זמן סגירתם הוא שלושים שנה. מדינת־ישראל יכולה אפוא לא רק לחוג שלושה עשורים, אלא להתבונן גם בדרכי לידתה, דרכים המעצבות את גורלה עד היום. מחקר נסיבותיו וסיבותיו של הפינוי הבריטי הן מבחינות רבות מבחן קשה להיסטוריוגרפיה הישראלית. זהו בראש־וראשונה מבחן מקצועי קשה, כי המקורות רבים מאוד ולא כולם נפתחו כבר לפני החוקרים. תעודות הארכיון הציבורי הבריטי הם רק חלק מן המסמכים שעניינם בארץ־ישראל. גם בהם נשאר חלק גנוז – אף באלה שנפתחו כבר לציבור – ואין אנו יודעים מה יש במה שנשאר גנוז.

לאחר המחקר המדוקדק בארכיונים קיימת ועומדת הבעיה המוכרת להיסטוריונים אם התעודות הארכיוניות כשלעצמן עשויות להשיב על השאלות ההיסטוריות והאם לומדים אנו מתוך זיסק מנסיבות. גורמים רבי־עוצמה, כמו כוחות כלכלה, אישיותם של מנהיגים, הלך־הרוח בחברה, רעיונות ותפיסות שאינם מתועדים בארכיונים, משפיעים הרבה על החלטות פוליטיות. בשעות מסוימות הם משמיטים את הקרקע מתחת לשיקולים שנחשבו תקיפים עד שבאו מאורעות טראומטיים ועקרו אותם ממקומם. לעומת המודעות שלנו לגבולות הידע ניצבות השאלות הרווחות בציבור ובקרב ההיסטוריונים. אכן שאלותיו של הציבור הן לעתים פשטניות, אך הן עשויות לעורר את ההיסטוריונים להציג אותן על רמה גבוהה יותר ולחפש דרכי חשיבה מעמיקות יותר.

שאלותיו של הציבור ניזונות גם מאינטרסים פוליטיים – ודבר זה נכון גם במקרה זה: התשובה לשאלה מה גרם ליציאת הבריטים מן הארץ צריכה כביכול להכריע ויכוחים ישנים ביישוב ולתת שכר בהווה. בכוחם של ההיסטוריונים להוסיף אבני־איזון בדמות מחקר המשוחרר מאינטרס פוליטי, גם אם אינו יכול להשתחרר מהשקפות.

על־פי הגרסה הפשטנית הרווחת בציבור ביקשו הבריטים לשלוט בארץ־ישראל ככל שיכלו; כי המסירה של שאלת ארץ־ישראל לאו"ם בפברואר 1947 על־ידי שר־החוץ הבריטי אַרְנֶסְט בֶּנוּוִין היתה רק אמצעי־לחץ על הצדדים והבריטים חשבו להוסיף ולהחזיק בארץ־ישראל, או לפחות בנקודות־מפתח, לפי תנאיהם־הם. רק העובדה שהמשחק נשמט מידיהם על־ידי אירועים לא־צפויים באו"ם הביאה את יציאתם ב־1948.

כעניין משלים להחלטה הבריטית על הפינוי עומדת השאלה המעוררת רגשות רבים בארץ – מה היה חלקם של היהודים ומה היה חלקן של כל גורם בקרב היהודים בעקירת השלטון הבריטי מן הארץ.

הגרסאות העממיות לקווים בדרך-כלל בהגיון. במקרה זה יש סתירה מסוימת בטענה מצד אחד כי הפעולות היהודיות, ההעפלה או הטירוור, הביאו לסילוק הבריטים; ומצד אחר — כי הבריטים לא אמרו כלל להסתלק אלא נקטו דרכי אחיזת-עיניים לשם ביסוס שלטונם — וכשלו במשחקם. לפחות מאז פרסום מאמרה של אליזבט מונרו ב-1961¹ עומדת גם הגרסה הבריטית שלפיה ביקשו הבריטים בתום לב לצאת את ארץ-ישראל. מונרו קובעת את מועד ההחלטה לא בפברואר 1947 אלא בספטמבר אותה שנה — היינו לא עם העברתו של הנושא אל האו"ם אלא בעת ההודעה הבריטית בדבר הוויתור על המנדט. הנימוקים שמנתה למפנה היו המשבר הפסיכולוגי בשל הטירוור וכיחוד תליית הסארג'נטים, הרוגו על עמדת ארצות-הברית, לחץ ההעפלה והתקדים של פינוי הודו. רק מאותה עת מתחילה, לדעתה, מדיניות פגומה מבחינה מוסרית והגיונית, והארץ הופקרה ל'תוהו ובוהו'.

טבעי הדבר כי המחקר והעיון ההיסטורי יבדקו היטב את התעודות וגם ירחיבו את שדה-המבט בסוגיה זו שאנו דנים בה. אפשר להיות חלוקים בדעה אם ההכרעה הבריטית לעזוב את ארץ-ישראל היתה תוצאה של אילוצים שהתעצמו במשך שנת 1947 או שהיתה נתונה בכוח גם לפני 1947 ושנה זאת הוציאה אותה אל הפועל. מבחינה כרונולוגית השאלה היא אם המסירה של עניין ארץ-ישראל לאו"ם בפברואר 1947 כבר הניחה יציאה או ההכרעה באה רק בסתיו אותה שנה; האם ההכרעה בסתיו 1947 היתה סופית?

התכוננות בתולדות השליטה הבריטית בארץ-ישראל מצביעה על איזון מתמיד בין עוצמת האינטרס להחזיק את הארץ לבין גובהו של המחיר שהבריטים נאלצו לשלם על כך. שני צדי מאזן זה אינם קבועים ועומדים — ופירושו של האינטרס היה שונה בתקופות השונות וכמוהו גם המחיר. אפשר לומר כי כאשר מחיר החזקתה של ארץ-ישראל היה קרע עם העולם הערבי, שימוש רב מדי בכוח או מחלוקת עמוקה עם ארצות-הברית — הוא נעשה גבוה מדי, גם כאשר טעמים צבאיים הניעו להחזיק בה.

כאשר אנחנו מעיינים כיום בתעודות, ספק אם יכולים אנו להשיב תשובה סופית לקושיות. הדיון המובא כאן מעיד שהעיון ההיסטורי נמצא עדיין בעיצומו. אולם לא מעט דברים חדשים מתבלטים לעינינו. אחד מהם הוא, למשל, עמדתם הנחרצת של ראשי-המטות בזכות החזקתה של ארץ-ישראל בסוף 1946 ובראשית 1947. הדבר גם מצביע על משקלם המוגבל של ראשי-המטות בתהליך המדיני לקבלת החלטה; אפשר שיש חידוש, או לפחות אישור לידוע, על עמדתו החזקה למדי של האגף אוהד הציונות בקאבינט, אגף שהובס על-ידי כוויין. אך נראה כי העקשות הערבית מכריעה יותר, ואין להמעיט בכובד משקלה. הבריטים לא היו מוכנים לשלם על החזקתה של ארץ-ישראל במחיר כבד של כפיית פתרון על שני הצדדים; אולם הם היו מוכנים לשלם את המחיר של כפיית פתרון על צד אחד — על היהודים. ניסיון זה לא יצא אל הפועל משום שהערבים סירבו לקבל בוועידת לונדון בראשית 1947 גם את התנאים הבריטיים שהלכו הרחק לקראת מילוי משאלותיהם, אולם לא יכלו להקים מדינה אחידה עם שלטון מוחלט של הרוב הערבי על המיעוט היהודי — והם ניסו את הדפוס של מדינה עם אוטונומיה מוגבלת וערובות ליהודים.

Elizabeth Monroe, 'Mr. Bevin's Arab Policy', *St. Antony's Papers*, X (1961) 1

התעודות עשויות לא רק להצביע על מועדה של ההחלטה לפנות את ארץ-ישראל ונסיבותיה המדויקות, אלא גם על הנסיגות הנמרצות והנואשים כמעט להחזיק בארץ-ישראל. הבריטים ראו בה אינטרס אימפריאלי מובהק וגם מבחן ליכולתם לפתור בעיות של שלטון בארץ שאוכלוסייתה מגוונת. ב-14 בפברואר 1947, בדיון עם הנציגים הערבים, אמר פּוֹוִין במגינת לב כי לראשונה נכשלו הבריטים בפתרון בעיה מעין זו של יחסים בין אוכלוסיות.²

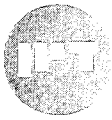
מתוך עיון בתעודות אפשר לראות כי הקושי הבריטי נבע לא רק מן התפיסה הציונית ומן הדרישה לעלייה גדולה של שארית הפליטה, אלא גם מן המציאות הארץ-ישראלית באותה תקופה. הערבים לא היו מוכנים, כאמור, להסכים לאותה מידת אוטונומיה שהבריטים מצאו להעניק למיעוט יהודי במדינה ארץ-ישראלית. מאידך גיסא, במקרה חלוקה נמצא בעיני הבריטים החלק הערבי חסר יכולת קיום — אלא אם כן יצורף למדינה ערבית אחרת (עבר-הירדן). נוכח קשיים מהותיים אלה נראית טענת פּוֹוִין כי היה בדרך לפתרון, ונאומו של טְרוֹמֶן ביום-הכיפורים תש"ז (1946) הוא שהכשיל, פשטנית ביותר. מה גם אם נוסיף על הבעיות המקומיות בארץ את לחץ הפליטים היהודים. הפינוי הבריטי היה גם נקודת-סיום ושיא דראמאטי של פרשת היחסים היהודיים-הבריטיים המיוחדים שראשיתם ב-1917. יחסים אלה עוטרו בשעתם בעטרות רבות. הם לא נתפסו רק על הבסיס הפוליטי והדיפלומאטי אלא גם בתור שותפות רוחנית והיסטורית. המחקרים של ימינו נותנים את דעתם לשדה הדיפלומאטי, אולם אין להימנע מלהעלות שאלות מקיפות יותר, כגון מהו היחס בין העמדה לציונות וליהודים לבין המדיניות הבריטית בכללה, מה היחס ביניהם לבין המנטאליות של הקבוצות המנהיגות בבריטניה. האם יכלו צ'מפְּרֶלין הֶלִיפֶקס, מְקְדוֹנְלֶד, אֶטְלִי וּפּוֹוִין לתת את הצהרת בלפור והאם יכלו לזיד ג'ורג' ופֶלְפּוֹר לתת את 'הספר הלבן' של 1939?

אין להעלים עין מן העובדה שאם המדיניות האוהדת לציונות — שהתבטאה בתקופה הנדונה בתכנית 'החלוקה הטובה' (טובה ליהודים) — נזנחה הרי האלטרנאטיבה בה בחרו הבריטים, האוריינטאציה על מדינות ערב וליגה ערבית הקשורות בברית עם בריטניה, נפלה בנופלים. קשה לטעון כי מפלת התכנית הבריטית למזרח-התיכון באה כשל הציונות וכשל מדינת-ישראל. ציוני-הדרך של 1956 (סואץ) ושל 1958 (המהפכה בעיראק) משתרעים מעבר ליחסים היהודיים-הבריטיים.

היחסים האלה מילאו תפקיד ראשון במעלה גם בהתפתחות הלאומיות היהודית. תקופה ארוכה הניחו הציונים כי אין טבעיים מן היחסים האלה בין מנדטור לבין לאומיות יהודית מתפתחת, והשאלה היא רק מה המחיר שעל המנדטור לשלם על התחייבותו המוסרית והפוליטית לעם היהודי. היהודים סירבו לראות ביחסים האלה חלק ממדיניות אימפריאלית והקנו להם מעמד *sui generis* ביחסי אומות.

מחקר יחסי בריטניה והציונות נעשה בתקופה שבה מעיינים ההיסטוריונים בפרשת שלטון האימפריות בארצות החוץ-אירופיות, לא רק מנקודת-המבט של השולטים אלא גם מעיניהם של הנשלטים הנקראים כיום 'עולם שלישי'. הגישה הציונית מבדילה בין המנדט לבין שלטון

2 פּוֹוִין אל הערבים, 14.2.1942, PRO, Cab. 133/85

אימפריאלי ובין הציונות לבין אימפריאליזם מצד אחד ול'עולם השלישי' מצד אחר — אולם טיבה של הבחנה זו צריך הבהרה.

חקירת המדיניות הבריטית בארץ-ישראל מציבה בעיות הערכה קשות לפני ההיסטוריון הישראלי החורג מחקר התעודות עצמן. עליו להשתחרר מן הלשון הציונית של תביעה ושל האשמה ומן הצדקנות העצמית. עליו להיות הוגן לבריטים ולהכניס מנקודת-מבטם שלהם. אולם אין הוא צריך לוותר על השיפוט כאשר הוא מוצא מדיניות שיש בה הפרה של מה שנחשב הוגן במדיניות של האומות וביחסים ביניהן. בפרשה זו ישנה הפלגה לטוב ולרע אל מעבר למקובל ביחסי אומות. הבנתו הכוללת של ההיסטוריון אינה חייבת להתגלגל למחילה כוללת כאשר ההתנהגות בימי השואה כלפי שארית הפליטה או בימי הפינוי ב-1948 השליטה שיקולים פוליטיים אנטי-ציוניים על החובות האנושיות הבסיסיות ביותר, כשם שבמקרים אחרים הכריעו ערכים פרו-ציוניים שיקולים מקובלים ביחסים בין אומות. חשבון החסד, הדין והרשע מורכב כאן ביותר.

החלטת הבריטים לצאת מארץ-ישראל*

מיכאל י' כהן

אנגליה בעידן הפוסט-אימפריאלי

ההחלטה הבריטית לפנות את ארץ-ישראל לא נתקבלה בחלל ריק, אלא היתה צד אחד של מערכת מורכבת של בעיות, הן מקומיות והן בינלאומיות, שלפניהן ניצבה ממשלת הלייבור עם עלייתה לשלטון ביולי 1945.

ממשלת הלייבור, שנשענה אז — לראשונה בתולדותיה — על רוב איתן, החלה בתפקידה כשבאמתחתה תכניות שאפתניות של ריפורמה מבית. יושב-ראש המפלגה, הארולד אסקי, האמין שיידרשו למפלגה 15-20 שנה כדי לבסס את שלטונה, ולפיכך צריכה היא להישאר נאמנה למצע הריפורמה הסוציאלית שלה. לשם כך יש צורך בשלום, ביציבות ובחופש ממחויבויות בינלאומיות. העם הבריטי, שברוב תמימותו לא הבחין בהתגברות המתוחות בעולם ובחולשת כלכלתו הלאומית, ציפה לזמנים טובים יותר. לא היה לו קל לקבל את העובדה שהפעם לא יפתח הניצחון את הדרך לשיבה למעמד של שליטה, כמו בימי עבר כשבריטניה היתה המעצמה השלטת באירופה. המלחמה הקרה עדיין היתה לוטה בעתיד, ומסך-הברזל טרם הורד. בני-אדם עדיין האמינו שההערכה הכנה

* Michael J. Cohen, 'The British Decision to Leave Palestine, 1947', תרגום מאנגלית: רפאל יוליוס.

שרחשו לגבורתה של רוסיה במלחמה תיענה כיחס דומה ושהערצה הדדית תוביל בהכרח באורח אוטומאטי להסכמה דיפלומאטית.¹
 עד 1947 ויתרה ממשלת הלייבור על חלק הארי של האימפריה הבריטית. היציאה מהודו היתה אולי 'המחווה הנהדר והחשוב ביותר מכל המחוות של נסיגה מאימפריה' הן בשל הממדים, הן בשל המסורות ההיסטוריות הארוכות של האיזור והן בגלל החשיבות שהיתה לקשר עם הודו במאתיים השנים שעברו מבחינת צדדים כה רבים של החיים בכריטניה. אולם תהיה אשר תהיה השפעתה הפסיכולוגית של הנסיגה מן האימפריה על העם הבריטי, בדרך-כלל לא עוררה הנסיגה פולמוס פוליטי סוער, מפני שמעטים היו החלקים של האימפריה שבהם התיישבו הבריטים התיישבות של קבע.²

אישיותו של בֶּוִין

אין כל ספק שהאישיות הדומיננטית ביותר בממשלת אֶטְלִי ומי שהשפיע יותר מכל אדם אחר על מדיניותה כלפי ארץ-ישראל היה שר-החוץ, אַרְנֶסְט בֶּוִין.³ מן הקואליציה של תקופת המלחמה, שבה השתתף בתפקיד שר-העבודה בקאבינט-המלחמה המצומצם, יצא בֶּוִין כשרק המוניטין של צ'רצ'יל עולים על שלו. בניגוד למהלך הרגיל של המאורעות קנה לעצמו בֶּוִין את שמו כשר בממשלה לפני שביסס את מקומו בפארלאמנט. ביוגראף אחד (סֶר אֶלְן בולוק) השווה אותו לצ'רצ'יל, ואחר (ויליאמס) — לפאלמרסטון. הפקפוקים הרבים שבהם נתקבל מינויו לשר-החוץ בקרב הפקידות במשרד זה התחלפו עם הזמן והיו להערצת-גיבורים של ממש.⁴ אצל מי שעבדו עמו נוצרה דעה מוסכמת שבוִין הוא בעל כושר-חשיבה מעולה ומקורי, שאליו מצטרפים רצון ויכולת לקבל החלטות, ומעל לכל — להביא לאישורן של החלטות אלה בממשלה.
 כשנכנס בֶּוִין למשרד-החוץ, בשנת 1945, הוא לא בא כמי שענייני-חוץ זרים לו. הנסיעות הרבות שערך מאז שנות השלושים בתוקף תפקידו כאחד מראשי פדראציית העבודה הבינלאומית (International Labour Federation), היקנו לו הבנה בענייני-חוץ, ובייחוד בענייני אירופה. דבר שלא היה מצוי בדרך-כלל אצל איש האיגודים המקצועיים. בקאבינט-המלחמה ישב לצדו של אֶיְדֶן האריסטוקראט, שמכל האנשים בחר דווקא בו להיות המאזין האוהד ביותר לדברי-החרדה שהביע בענייני-חוץ. אֶטְלִי עצמו, שיצא לפוטסדם בלוויית בֶּוִין אך ימים ספורים אחרי שהאחרון נכנס למשרד-החוץ, נדהם מכושרו לחדור לפרטים. בֶּוִין אולי האזין לעצותיהם של פקידים משרדו, אבל מעולם לא היה לאיש ספק מיהו הממלא את התפקיד המרכזי והמקבל את ההחלטות.
 בֶּוִין נשאר קרוב להמוני-העם ופתוח לרחשי-לכם. בהיותו כחוץ-לארץ היה מתעלם מכללי הפרטיכל ומזמין מזכירים וקצרניות לקבלות-פנים רשמיות ולמסיכות קוקטייל. מותר להניח שהיה

ארנסט בוִין, 1948

1 ראה: F. Williams, *Ernest Bevin*, London 1952, pp. 238-252

2 J. Joll, *Europe Since 1870*, London 1973, pp. 469-473

3 הדברים שלהלן מבוססים על: A. Bullock, *The Life and Times of Ernest Bevin*, I-II, London 1960-1967; ויליאמס (לעיל, הערה 1); C.R. Attlee, *As it Happened*, London 1954

4 ראינונת עם סר ג'ון ביית (Beith), מי שהיה הממונה על ההגירה לארץ במחלקת ארץ-ישראל בשנים 1948-1948, ביום 28 ביוני 1978, ועם סר הארולד בֶּילִי (Beeley), ביום 22 בפברואר 1978.

ההחלטה על יציאת הבריטים מארץ-ישראל

ער לרגשות הציבור ושהביאם בחשבון בשעה שבעיית ארץ-ישראל נעשתה קשה יותר ויותר לפתרון.

באישיותו של בן-ציון הצטרפו מידה לא-רגילה של ביטחון עצמי ורגישות רבה לביקורת, שבה נטה לראות התקפה אישית על עצמו, דבר שהקים לא פעם מחיצה בינו ובין מי שנראו בעיניו מתנגדים, דוגמת הציונים. התפרצויותיו התכופות על היהודים, ההערות שהשמיע עליהם, שהם 'נדחקים לראש התור', קביעתו כי מה שמניע את יהודי ניו-יורק בציונותם הוא אי-רצונם לקלוט את אחיהם בארצות-הברית — כל אלה היו תוצאות של חריגות מאולתרות מן הנוסח המוכן של דבריו, התפרצויות של הרגע אצל אדם שאינו מורגל בכפל-הלשון הדיפלומטי של האינטלקט המלוטש. רוב עמיתיו סבלו בגלל מזגו הסוער — כאשר תקף את היהודים, האשימוהו באנטישמיות. קריין-ג'ונס, שהיה הקרוב אליו ביותר מבין העובדים בעת שטיפל בבעיית ארץ-ישראל, אם גם בתפקיד זוט, כתב ברשימותיו הפרטיות שהכין לקראת פרסום זכרונותיו:

רגשי התסכול והכעס שלו בנוגע לבעיית ארץ-ישראל גרמו לפעמים שיעיר הערות לא-מחמיאות ופוגעות על היהודים בכלל. פליטות-פה אלה לא הצטמצמו ליהודים בלבד, אף-על-פי שחייבים אנו לומר שדעותיו הקדומות הוחרפו עוד יותר בגלל עמדותיהם התוקפניות של היהודים, בשל התחבולות והלחצים שהפעילו באותן שנים שלאחר המלחמה, בשל העיוותים שבפרסומים היהודיים והקביעות שנראו בעיניו כטענות מוגזמות... אולם גיליתי שבשעה שדן עמי בבעיות ארץ-ישראל תמיד היה דוחק הצדה את דעותיו הקדומות ומתעלה מעל לחולשותיו האנושיות.⁵

מגבלות כלכליות על מדיניות חוץ

עד מהרה גילה קאבינט הלייבור שבעיות פינאנסיות ופוליטיות לא רק יעכבו את תכנית הריפורמה הסוציאלית של הממשלה, אלא גם יבלעו חלק נכבד ביותר מזמנה ומכוחה. לפי ההערכה עלו הוצאות המלחמה של בריטניה על 3,000 מיליון לירות שטרלינג, סכום שאותו היתה בריטניה חייבת בעיקר למדינות שעל הגנתן הוצאו הכספים. עם סיום המלחמה במזרח הרחוק, ב-21 באוגוסט 1945, ביטל הנשיא טרומן את הסיוע לפי חוק 'החכר והשאל', והממשלה הבריטית נאלצה לפנות בהכנעה לווישינגטון בבקשת הלוואה. לאחר משא-ומתן ארוך הוסכם, בדצמבר 1945, על סכום של 3.75 מיליארד דולר. הוויכוחים על ההלוואה שנערכו בפארלאמנט ועל דפיה-העיתונות באנגליה חשפו רגשות שנאה וחששות — שהוגברו בגלל הוויכוחים על ההלוואה בקונגרס האמריקני — שמא תצטרך הממשלה לקצץ במדיניותה הסוציאלית בעקבות תלותה הכלכלית בווישינגטון.⁶ החלטתה של בריטניה להפגין את עצמאותה הכלכלית היתה ביסוד הלחץ הממושך שהפעילו בתוך הקאבינט שר-האוצר דלטון ואיש מועצת הסחר קריפס לצמצום המחויבות הבריטית בענייני כספים וכוח-אדם בארצות שמעבר לים. שלוש מחויבויות בארצות שמעבר לים הדאיגו את משרד-האוצר במיוחד: זו שלגבי יוון ותורכיה; 'כריחת' הדולרים לגישור הפער בין רווחי גרמניה מיצוא ובין

5 אוסף קריין-ג'ונס, קופסה 33/1, ספריית רודס האו, אוקספורד.
6 D.C. Watt, *Personalities and Politics*, London 1965, p. 66

רשימת היבוא שלה, ובעיקר מצרכי מזון; וארץ-ישראל. בפברואר 1947 התגבר קצב משיכת הכספים מן ההלוואה האמריקנית עד כדי כך שמועד מיצויה הוקדם לפברואר 1948. ביוני, שניהל מאבק נואש נגד נסיגה אמריקנית מאירופה ומן המזרח-התיכון, נאלץ להיכנע לתכתיב משרד-האוצר וב-20 בפברואר 1947 הודיע לווינגטון על הוצאת חילות בריטיים מיוון ומתורכיה. ההחלטה הבריטית הובילה למה שנקרא בשם 'דוקטרינת טרומן', שהוכרז עליה בקונגרס ב-2 במאס 1947.⁷ עוד בפברואר 1946 הרחיק דלטון לכת, כשהוא נתמך בידי אטלי, והציע יציאה מוחלטת מן המזרח-התיכון אל מרכז אפריקה. במאס 1946, לאחר אזהרתו של ביוני שהרוסים עומדים 'להכריע' את טהראן, רשם דאלטון ביומנו:

אמרתי שלא נוכל לצאת למלחמה נגד הרוסים בעניין פרס ולמחרת סיפרתי על כך לראש-הממשלה. ראש-הממשלה הסכים והוא כופה על ראשי המטות ועל ועדת-ההגנה השקפה רחבה משלו, שתכליתה יציאה גדולה מאזורים שבהם קיימת סכנת התנגשות עם הרוסים. פירוש הדבר ויתור על כל ניסיון לשמור על חופש המעבר ביס-התיכון בימי מלחמה ונסיגה מן המזרח-התיכון כולו, כולל מצרים וכמובן יוון...
א[רנסט] ב[יוני] מוקסם מאוד מן המזרח-התיכון ואינו רוצה להוציא את הכוחות אלא עד תעלת-סואץ. מצד אחר, קוסם לו הרעיון של לאגוס – קניה והוא רוצה לסלול כביש שיחבר אותן דרך כל אפריקה.⁸

מדיניות החוץ הסוציאליסטית של ביוני

ביוני הביא גישה חדשה למדיניותה של בריטניה במזרח-התיכון. בפגישת שגרירים למזרח-התיכון שכינס בלונדון בספטמבר 1945 הדגיש את הצורך לפתח מדיניות סוציאליטית וכלכלית למזרח-התיכון כולו, אשר תסייע להמונים החיים שם.⁹ בעת שנערך המשא-ומתן המחודש על האמנה המצרית ב-1946 הטיף לשגרירו:

משטר הפחות שומר בקנאות על כוח-שלטונו ונחרד מכל גילוי של חולשותיו. אבל אינני מאמין שהפחות יקיימו בידיהם לתמיד שלטון מוחלט על מצרים. בתור שר-חוץ של ממשלת לייבור אני משקיף אל מעבר לשליטים הנוכחיים של מצרים, המפנים לעברנו את אי-שביעות הרצון הסוציאליטית, אשר למען האמת היתה צריכה להיות מופנית לעברם-הם...
... גם אינני יכול לשכוח את מה שקרה בפרס. שם עלה בידי הרוסים לנצל את התנאים הסוציאליים הגרועים שבהם העם חי כדי לקדם את מפלגת טוּדָה שלהם. אינני מתכוון להניח לרוסים להוציא את הרוח מן המפרשים שלנו במצרים על-ידי כך שיציגו את עצמם כתומכיהם הבלעדיים של ההמונים.¹⁰

7 שם, עמ' 74-75.

8 יומני דאלטון, רישום מיום 22 במאס 1946, ספריית בית-הספר הלונדוני לכלכלה ולמדעי החברה.

9 CP (45) 130, in Cab. 129/1; ראה גם פרסום מישיבת הקאבינט מיום 30 באוגוסט 1945, Public Records.

Office [PRO], Cab. 128/1 [להלן: PRO].

10 ביוני אל קמפבל, 21 ביוני 1946, PRO, FO 141/1216.

האינטרסים האיסטראטגיים של בריטניה במזרח-התיכון

המשא-ומתן המחודש על האמנה עם מצרים משנת 1936, שאותו דרשו המצרים לראשונה בספטמבר 1945, העסיק את הקאבינט הבריטי במשך כל 1946 ו-1947. אי-הוודאות שהתלוותה לדיונים אלה, המחווה החד-צדדי של הבריטים במאי 1946 להוציא את כוחותיהם, דחיית התנאים על-ידי הפארלאמנט המצרי שעליהם הסכימו בִּנוֹיִן וראש-משלת מצרים צדקי פָּחָה באוקטובר 1946 – כל אלה הטילו בהלה בקרב ראשי-המטות של הצבא. 'תכנית קניה', שנזכרה כבר, היתה חלק בלתי-נפרד מתכנית רחבה יותר שחייבה גם הקמת בסיסים קדמיים. עם קבלת ההחלטה לפנות את מצרים, במאי 1946, נשארו לפני הבריטים רק שתי אלטרנאטיבות לבסיסים קדמיים: ארץ-ישראל וקירנאיקה.¹¹

בספטמבר 1946, ערב ועידת לונדון (שבה הסכימו הערבים להשתתף, אך לא הציונים), ביקשו ראשי-המטות רשות להתחיל בבניית מתקני-קבע לחיל-המצב שבארץ-ישראל, שימנה עד שתי דיביזיות, חכנית שלפי ההערכה צריכה להימשך 10-14 שנים עד שחושלם. בישיבת ועדת ההגנה תמך אָטְלִי בהשקפת משרד-החוץ שלפיה יהיה זה מעשה קודם זמנו לאשר בניית מתקנים קבועים לכוחות הצבא בארץ-ישראל לפני שהושלם המשא-ומתן הנוכחי. בִּנוֹיִן הוסיף שהוא בטוח אמנם שהערבים יסכימו שבריטניה תקים מתקנים צבאיים, אולם המשא-ומתן עלול להינזק אם יעשה בשלב זה איזה מעשה מפריע. כשהתלוננו ראשי-הצבא על התנאים האומללים שבהם פועל חיל-המצב בארץ-ישראל, הסכים אָטְלִי לבקשתם ונתן רשות להתחיל בתכנון, בתנאי שלא יינתן לדבר פומבי ושלא יוצאו לשם כך מְכַרְזִים.

משרד-החוץ היה רגיש יותר מאשר הצבא לבעיה הכרוכה בקיום בסיסי צבא בסביבה עוינת. וכך ניסח זאת מאוחר יותר מי שהיה תת-שר החוץ באותה תקופה: 'בסיס שעליך לתגבר כדי שיוכל לעמוד בפני כוחות מקומיים וכדי שיוכל להתקיים למרות החרם שמטילה עליו הסביבה אינו יכול להיות מועיל ביותר'.¹² מי שהיה מופקד על כוחות היבשה במזרח-התיכון באותה עת, הגנרל סר ג'ון קרוקר, הודה כעבור זמן שראשי-הצבא הגיעו לדעה זו באטיות, אולי מפני 'שהיו רגילים לחוסר פרופולאריות'.¹³ אולם הפיכת עניין ארץ-ישראל לעניין פאן-ערבי אכן שיכנע את ראשי-המטות שאי-אפשר לקיים נוכחות צבאית בריטית בארץ-ישראל אלא אם כן יסכים העולם הערבי לכך:

נוסף על הצרכים הצבאיים הדרושים להגנה על ארץ-ישראל, שצוינו לעיל, יש צורך אסטרטגי כולל להמשיך ולקיים את רצונו הטוב של העולם הערבי כלפינו, כדי שלא לסכן את האינטרסים שלנו בכל המזרח-התיכון... לפיכך איננו יכולים להיות שותפים לשום פתרון של בעיית ארץ-ישראל שלא יתקבל על דעת העולם הערבי.¹⁴

11 על כך ועל הדברים שבהמשך ראה: Principal Administrative Officers' Report מיום 9 בספטמבר 1946, בתוך: CSA 46(91) וישיבה 25 של ועדת ההגנה, מיום 19 בספטמבר 1946, בתוך: PRO, Air 20/2461.
 12 לורד סטראנג' (Strang) אל א' מונרו (E. Monroe), 22 באוקטובר 1959, בתוך מסמכי מונרו, מרכז ללימודי המזרח התיכון, קולג' סנט אנתוניס, אוקספורד.
 13 קרוקר אל מונרו, 20 באוקטובר 1959, שם.
 14 JP (47) 130, מיום 26 בספטמבר 1947, בתוך: PRO, Air 20/2461.

האלטרנטיבה השנייה, קירנאיקה, היתה מעשית הרבה יותר. האיזור כבר היה בשליטת בריטניה, וארצות-הברית — במיוחד לאחר עליית הלהט הלאומני במצרים — צדדה בהעברת הבסיס הבריטי הקדמי לארץ נחשלת-יחסית זו, שעדיין לא היתה נתונה למאבקים לאומניים כמו מצרים וארץ-ישראל. ארגון האומות-המאוחדות מינה ועדה של ארבע מעצמות שתפקידה לקבוע מה יהיה עתיד האיזור, אבל אפילו לא יעלה בידי הוועדה להגיע לכלל הסכם, יוחזר העניין לאו"ם בשנת 1948 ושם יוכלו בריטניה וארצות-הברית להטיל נטו על כל ניסיון לשנות את המצב.¹⁵ ראש-המטות המשולבים של ארצות-הברית, הגנרל אֵיֶנְהָאוֹרְ, אישר קו זה באוזני משלחת צבאית שביקרה בווישינגטון בספטמבר 1947. אֵיֶנְהָאוֹרְ פקפק אם תוכל בריטניה למצוא תמיכה מספקת להמשך מדיניותה במזרח-התיכון. דעתו היתה שעל הבריטים לחדול מלהישען על מצרים ועל ארץ-ישראל כבסיס של ימי-שלום להגנה על המזרח-התיכון ולהחליט מיד שקירנאיקה תהיה בסיס העיקרי לימי-שלום — מדיניות שתזכה לתמיכת ארצות-הברית.¹⁶

בסיכומו של דבר היה זה ויכוח אקדמי. מועצת-הביטחון, שדנה ביחסי אנגליה-מצרים בספטמבר 1947, לא הצליחה להגיע לכלל הסכמה לגבי אף אחת מן ההמלצות. על אפס ועל חמתם של המצרים נשארו הבריטים מן הסתם במצרים; ב-1948 היו 170,000 איש מוצבים במערכת הבסיסים שבאיזור תעלת-סואץ. טבעי היה שהדבר הקל במידה רבה את לחץ ראשי-הצבא על הפוליטיקאים בכל הנוגע לארץ-ישראל באותו חודש שבו קיבל הקאבינט את ההחלטה בדבר נטישת המנדט. ואולם, העולם הערבי והשמירה על האינטרסים הבריטיים שבו היו רק צד אחד של המשוואה. הצד האחר היתה ארצות-הברית, שבה היתה בריטניה תלויה בתמיכה כלכלית ופוליטית.

המעורבות האמריקנית בענייני ארץ-ישראל

אשר לארץ-ישראל, ההתערבות האמריקנית — שבאה על-פי רוב דרך אמצעי-התקשורת, אגב התחשבות בכוח היהודי, יותר מאשר דרך הצינורות הדיפלומטיים — נראתה יותר ויותר בעיני הקאבינט הבריטי, ובמיוחד בעיני פְּוִיֶן, כחבלה של ממש במאמצים להגיע להסכם. הפרסום החוזר שנתן טרומן לדרישתו להתיר את כניסתם של 100,000 עקורים לארץ-ישראל, השימוש הציני שעשה בבעיית ארץ-ישראל, על כל המטען הרגשי וההומאניטארי שהיתה זו טעונה בו, לצורכי בחירות מקומיות, זרעו יאוש במחלקת המדינה שלו ושכנעו את לונדון שהציונים, שמובטחת להם תמיכת האמריקנים, לעולם לא יהיו מוכנים להתפשר.¹⁷

נסיונו של פְּוִיֶן לשתף את ארצות-הברית בתפקיד אחראי בארץ-ישראל היה למעשה המשך מדיניותו של צ'רצ'יל בתקופת המלחמה. בחודש האחרון לכהונתו הרחיק צ'רצ'יל לכת עד כדי כך

15 ראה: הנדרסון (מנהל המחלקה לענייני המזרח התיכון) אל תת שר-החוץ, לווט (Lovett), 28 באוגוסט 1947, בתוך: Foreign Relations of the United States [FRUS], V, Washington 1971, pp. 800-802.

16 משלחת חיל האוויר המלכותי אל משרד האוויריה, 12 בספטמבר 1947, בתוך: PRO, Air 20/2461.

17 באוקטובר 1945 דחה טרומן במתכוון את מינויה של ועדת הסקר האנגלית-אמריקנית, ועמה את הפתרון המקוּוה לבעיית העקורים, כגלל ההשפעה השלילית שהיתה עלולה להיות לה על סיכויי היבחרו של מועמד הדמוקראטים בבחירות לראשות עיריית ניו-יורק. ראה: M.J. Cohen, 'The Genesis of the Anglo-American Committee on Palestine, November, 1945', Historical Journal (March 1979).

ההחלטה על יציאת הבריטים מארץ-ישראל

שהציע למשרד-המושבות ולראשי-המטות של הצבא שבריטניה תעביר את המנדט על ארץ-ישראל לידי ארצות-הברית —

איני יכול להעלות על דעתי שעלינו ליטול על עצמנו את ניהולו של אותו מקום קשה בעוד האמריקנים יושבים מן הצד ומותחים ביקורת... לא ידוע לי שום יתרון שצמח לבריטניה הגדולה מתפקיד מכאיב וכפוי-טובה זה. מעכשיו שייקח משהו אחר את העול הזה על עצמו...¹⁸

באוגוסט 1947 סיפר צ'רצ'יל באסיפת-עם של מפלגת השמרנים ששום אינטרס בריטי לא היה כרוך בקיום המנדט, והוא הוסיף:

אֶת הודו ובורמה הענקיות פירקנו מעלינו בשמחה רבה, בלי שים לב למה שעלול לקרות בעתיד הקרוב, לאחר שהאימפריה שלנו שנבנתה בעמל של שנים תעבור מן העולם, ואילו בארץ-ישראל הקטנה נאחזה הממשלה ויהיה המחיר אשר יהיה. כמעט 100,000 חיילים מוצבים בארץ-ישראל ומדי שנה פוזרו שם 30 מיליון או 40 מיליון לירות שטרלינג מכסף שהרווחנו במאמצים רבים... לפני שנה קראתי לממשלה שתודיע לאו"ם שלא נוכל ולא נסכים לשאת עוד בעול העלבונות והפגיעות...¹⁹

יוזמתו הראשונה של בְּרוּיִן, שיתוף האמריקנים בוועדה המשותפת, נכשלה. טרומן נתן את הסכמתו החד-צדדית — טוב, דרך אמצעי-התקשורת ההמוניים — לנושא אחד שנדון בדין-וחשבון של הוועדה — להעלות מיד ארצה 100,000 נפש — בלי להביא בחשבון את ההדים שיעורר צעד כזה. לפי עצת המומחים שלו לעניינים צבאיים סירב טרומן לקחת חלק במחויבות הצבאית הנוספת. אף-על-פי-כן הסכימו לונדון וושינגטון לבחון יחד את הבעיות הטכניות הכרוכות ביישום המלצות הוועדה; לפיכך נשלחה ללונדון ביוני 1946 משלחת-חלוץ כדי לדון בפרטים הקשורים בעלייתם של 100,000 נפש לארץ-ישראל ובקליטתם בה.

הדין-וחשבון של המומחים, שנודע בהיסטוריה בשם תכנית מוריסון-גריידי, היה למעשה השלמה לדין-וחשבון של הוועדה המשותפת מאפריל 1946, שבו נקבע כי ארץ-ישראל לא תהיה מדינה יהודית וגם לא מדינה ערבית. התכנית החדשה, שביקשה לחלק את ארץ-ישראל לשני מחוזות אוטונומיים, אחד ערבי ואחד יהודי, תחת פיקוחו של נציב עליון בריטי, עתידה לשלוט בחשיבה הבריטית בשארית שנת 1946, ובמיוחד לאחר שרמזו מנהיגים ציונים שיש אפשרות כי יסכימו לקבלה. יתרונה של התכנית היה בכך שיכלה לספק את רצונו של כל אחד מן הצדדים. ליהודים היה בה משום סיכוי שהמחוזות יתפתחו למדינות נפרדות, דהיינו חלוקה. לערבים היה בה סיכוי ששני המחוזות יתפתחו למדינה פדראלית אחת, בשליטת הערבים. טרומן עצמו נטה תחילה לקבל את התכנית,²⁰ ואף אמר לגריידי שלדעתו אין זה אלא הפתרון הטוב ביותר מכל הפתרונות שהוצעו

18 תרשומת של צ'רצ'יל, 6 ביולי 1945, בתוך PRO, E4939, FO 371/45378

19 Times, August 5, 1947

20 ראה יומנו של ליאו קוהן (Kohn), רישום מיום 29 ביולי 1946 בתוך: IK 68/34, גנון המדינה.

ההחלטה על יציאת הבריטים מארץ-ישראל

לבעיית ארץ-ישראל.²¹ אולם לחץ מתואם של הציונים בווישינגטון אילץ את טרומן להודיע לבריטים שאינו יכול לקבל את התכנית כצורתה.²² אף-על-פי-כן, במסיבת עיתונאים, ב-5 בספטמבר 1946, הודיע טרומן שלא דחה את התכנית בעיקרון, אלא רק בצורה שבה הוצגה ושהיא עדיין נמצאת בעיון, כמוה כהלוואה בסך 300 מיליון דולר שנועדה לממן את ביצועה.²³

מדיניות ציונית פשרנית, קיץ 1946

בקיץ 1946 אותתה התנועה הציונית לממשלת בריטניה כי תהיה מוכנה לדון בתכנית מוריסון-גריידי כשלב-ביניים לקראת חלוקת הארץ לשתי מדינות עצמאיות. בראשית אוגוסט נודע למחלקת-המדינה האמריקנית שלדעת וייצמן תכנית מוריסון-גריידי היא הפתרון המידי הטוב ביותר, בתנאי שהאיזור האוטונומי היהודי יהיה גדול יותר ושתיקבע הגבלת-זמן של 3-5 שנים שאחריה תיעשה חלוקה.²⁴ בישיבתה המכרעת של הנהלת הסוכנות היהודית בפאריס, ב-4 באוגוסט 1946, ערב צאתו של נחום גולדמן לשליחות מיוחדת לווישינגטון, דרש גולדמן רשות לשאת-ולתת על בסיס תכנית מוריסון-גריידי, בתנאי שהאוטונומיה תהיה משמעותית, בתנאי שהפיקוח על העלייה לפרובינציה היהודית יהיה בידיים יהודיות וכתנאי מפורש שהפרובינציה תיהפך למדינה עצמאית.

בן-גוריון תקף בחריפות את הנטייה הכללית (גם של א' קפלן ואחרים) לשאת-ולתת על יסוד תכנית האוטונומיה. אך גולדמן העמיד את הצעתו להצבעה; הסעיף הראשון של הצעתו שלל מכל וכל את תכנית מוריסון-גריידי כבסיס למשא-ומתן, ואילו הסעיף השלישי התייחס במפורש לצורך להשיג שיפורים באותה תכנית עצמה. סעיף 33 דיבר על 'הענקת אוטונומיה מנהלית וכלכלית לאיזור א"י המיועד להיהפך למדינה היהודית', וסעיף 33 ביקש 'זכות של האיזור המנהלי היהודי של א"י המיועד להיהפך למדינה היהודית, לפקח על ההגירה אל תוך עצמו'.

משה סנה הבין לאשררה את משמעות הצעתו של גולדמן, והעלה מיד הצעת-נגד. הוא הציע לאסור במפורש כל משא-ומתן על תכנית מוריסון-גריידי ולשגר חבר הנהלה כדי לשכנע את האמריקנים לדחות את תכנית האוטונומיה ולהציע במקומה מדינה יהודית. בשעת ההצבעה, הצביעו סנה ובן-גוריון לבדם בעד הצעתו של סנה, ולאחר-מכן אושרה הצעתו של גולדמן ברוב גדול, בהתנגדות סנה ובהימנעותו של בן-גוריון.

גולדמן פיזר רמזים דומים בעת שהותו בווישינגטון, באוגוסט 1946, בשליחות הנהלת הסוכנות היהודית — שליחות שהמניע העיקרי שלה היו חששות הציונים שמא הצליחו התכסיסים שנקטו בווישינגטון בעניין תכנית מוריסון-גריידי יתר על המידה עד כדי כך שעלולים הם לעורר אצל הנשיא רגשות יאוש ותסכול שביאו אותו לידי סילוק ידיו מעניין ארץ-ישראל. בפגישתו עם תת-מזכיר המדינה האמריקני דין אצ'סון ב-7 באוגוסט 1946 סיפר לו גולדמן שהוא מעדיף את תכנית מוריסון-גריידי על דין-וחשבון של הוועדה האנגלית-האמריקנית, מפני שהתכנית לכל הפחות רמזה

21 מסמכי גריידי, ארכיון הארי ס' טרומן, אינדפנדנס, ארצות-הברית.

22 סילבר התפאר בפומבי בהישג. ראה: אינברצ'אפל (Inverchapel) אל משרד-החוץ הבריטי, 5 באוגוסט 1946, בתוך PRO, E7257, FO 371/52549

23 תיק 867N. 01/9-546, קופסה 6757; מסמכי מחלקת-המדינה של ארצות-הברית, הארכיון הלאומי, ווישינגטון.

24 הארימאן אל אצ'סון, 2 באוגוסט 1946, ובו דיווח על פגישת וייצמן עם מזכיר המושבות הול, ב-1 באוגוסט. בתוך 867N. 01/8-246, שם.

דוד בן-גוריון ואבא אבן לפני ועידת אונסק"פ, 1947

על חלוקה. מה שרצה גולדמן הוא הרחבת שטחה של הפרובינציה היהודית כדי לקרב יותר את התכנית לחלוקה.²⁵ אצ'סון דיווח על השיחה לשגרירו בלונדון, באומרו: 'ניתן לראות בהצעות ההנהלה, תיקון והרחבת תכנית מוריסון יותר מאשר תכנית חדשה לחלוטין'.²⁶ גולדמן קיבל ממחלקת-המדינה האמריקנית הבטחת-תמיכה ככל פתרון של פשרה שיעלה בידו לעבד עם הבריטים. בפגישה ב־14 באוגוסט עם פֶּנוּין, בפאריס, שבה התנבא פֶּנוּין שהערכים יתנגדו לחלוקה, חזר גולדמן והביע את דעתו שהציונים יסכימו לתכנית מוריסון-גריידי בתנאי שלא תבוטל הפרדה אפשרית של שני המחוזות למדינות עצמאיות.²⁷ לאחר השיחות והדינים-והחשבונות היה פֶּנוּין אופטימי שתהליך המשא-ומתן יניב אמנם תוצאות. אולם הוא טעה בהבנת היערכות הכוחות בתוך התנועה הציונית. גולדמן (וגם וייצמן) לא ייצגו את דעת הרוב. מותר לשער כי כשיבתה של הנהלת הסוכנות ב־4 באוגוסט הסכים בן-גוריון לשליחות גולדמן, על בסיס הצעותיו שלו, לא רק מתוך הכרה במאזן-הכוחות באותה ישיבה, אלא גם מתוך אמונה כי יעלה בידיו של גולדמן לגייס לחץ אמריקני חדש, שיכפה על ממשלת בריטניה לקבל את עקרון החלוקה. אולם מה שנראה לבן-גוריון כחכסיס, היה בינתיים כמעט לעיקר בידי גולדמן

25 פרטיכל הנהלת הסוכנות היהודית, כרך 43; אצ"מ, 24.15170.

26 פגישת גולדמן ואצ'סון, 867N. 01/8-746, שם, ואצ'סון אל הרימן, 12.8.1946, שם.

27 פגישה ב־14 באוגוסט 1946, בתוך: PRO, E8005, FO 371/52552.

ווייצמן. לעומת זאת חששו עתה הבריטים שאם יסכימו לחלוקה תפעיל קבוצת-הלחץ בווינגטון השפעה על הנשיא כדי לדרוש את ארץ-ישראל כולה.²⁸

בְּנוּיִן נוֹאשׁ

יהיו אשר יהיו סיכויי ההסכם, בְּנוּיִן היה משוכנע שהתערבותו הנוספת של טרומן הכשילה כל סיכוי שעוד נותר כדי להגיע לפשרה. הודעתו של הנשיא ב-4 באוקטובר 1946, שנעשתה גם לצורכי בחירות נתקבלה על דעת רבים כהוכחה לתמיכתו בחלוקה. למעשה, תוך כדי היענותו לתביעת ציבור הבוחרים היהודים, שבה חזר על הדרישה להתיר מיד 'עלייה משמעותית' (במקום הסיסמה השגורה בדבר 100,000), גילה טרומן שהוא תומך בפשרה בין הציונים והבריטים — 'אינני יכול להאמין שהפער בין ההצעות שהועלו גדול כל כך עד שבני-אדם נבונים ובעלי רצון טוב לא יהיו מסוגלים לגשר עליי'.²⁹

נשיא ארצות-הברית,
ה"ס טרומן, 1948

הודעת טרומן מן ה-4 באוקטובר (ערב יום-הכיפורים) היתה בבחינת הקש האחרון לְבְּנוּיִן. האפשרויות שעמדו לפניו היו עתה כרוורות למדי. הוא לא יוכל לסמוך על כך שארצות-הברית תשתף פעולה בתכנית שלא תזכה להסכמת הציונים. מצד אחר, הוא לא רצה שבריטניה לבדה תכפה חלוקה לנוכח התנגדות הערבים. המדיניות שינקוט חייבת אפוא להתקבל על דעת הערכים ולאמשר לארצות-הברית לתמוך בה, ולו גם על אפה ועל חמתה של קבוצת-הלחץ הציונית בווינגטון:

... אם ייוודע ברכים שאנו מצדדים בחלוקה, היהודים — לאחר שהביאו אותנו עד לנקודה זו — ישנו, ובזאת אני בטוח, את תכסיסהם ויפעילו לחץ על ארצות-הברית כדי לקבל את ארץ-ישראל כולה.

שני תנאים חייבים להתמלא — על היהודים להבהיר את עמדתם, אם בוועידה ואם בכתב, אם הם מסכימים לחלוקה ועל ארצות-הברית להתחייב באמצעות החלטת ממשלה או על דעת שתי המפלגות אם הן תומכות בה אם לאו.³⁰

אולם היו אלה אך מליצות בעלמא. כשלחצו עליו המנהיגים הציונים, ובכללם אבא הלל סילבר, שירמוזו ולו כחשאי שהבריטים אמנם תומכים בחלוקה, חזר בְּנוּיִן על האזהרות בדבר כוונת בריטניה לצאת מארץ-ישראל.³¹ החלטת הקונגרס הציוני, בדצמבר 1946, להדיח את וייצמן מנשיאות התנועה, הוכיח סופית לְבְּנוּיִן שאין לצפות לגישה פשרנית מצד הציונים.

28 בוּיִן אל אָטלי, סוף נובמבר 1946, בתוך: PRO, Prem 8/627, pt. 6

29 ההודעה נמסרה לשגריר אינברצ'אפל יום קודם. ראה: פגישת אינברצ'אפל ואצ'סון, 3 באוקטובר 1946, בתוך: 867N. 01/10-346, קופסה 6757, שם. אצ'סון גילה שהנשיא מסר את ההודעה מתוך אירצון, שלא היתה לו ברירה בגלל מערכת הבחירות של הרפובליקאנים ובמיוחד בשל הידיעה שהמושל דייואי עומד לשאת נאום על ארץ-ישראל.

30 בוּיִן אל אָטלי, סוף נובמבר 1946, בתוך: PRO, Prem 8/627, pt. 6

31 בעת ביקורו באו"ם, בחודשים נובמבר-דצמבר 1946, נפגש בְּנוּיִן עם סילבר פעמיים, ב-14 וב-20 בנובמבר. הוא חזר על אזהרותיו גם באוזני שר-החוץ האמריקני בירנס (Byrnes). ראה הי'ותשבון בתוך: PRO, E11785, FO 371/52565

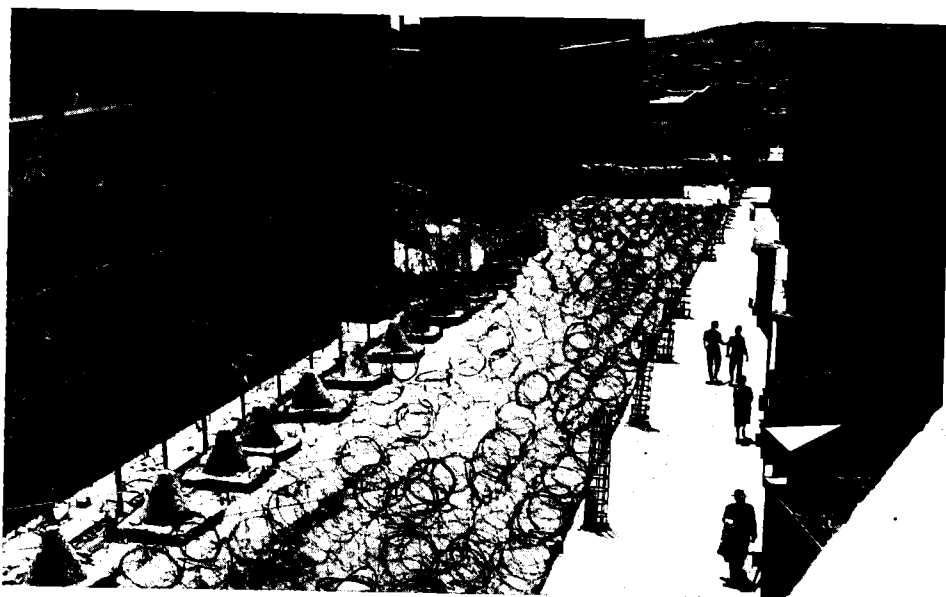

הפנייה לאר"ם

ערב השלב השני של ועידת לונדון, בינואר 1947, נקט יועצו הראשי של פְּנוּיִן לעניין ארץ-ישראל, סָר הרוּלד בילי, צעד לא שגרתי; הוא שלח תזכיר ישירות לראש-הממשלה. בילי הביע את ספיקותיו אם יהיו הבריטים מסוגלים למצוא את המשאבים הדרושים לקיום המחויבות הצבאית הכרוכה בכפיית פתרון המנוגד לשאיפותיו של כל אחד משני העמים היריבים או של שניהם כאחד, או אם תסכים דעת-הקהל הבריטית למדיניות שאינה מוליכה להשגת השקט בארץ-ישראל ולהוצאת הכוחות. בילי טען שבתור צעד ראשון יכולה בריטניה להציע את המנדט לאמריקנים – ואם יקרה כצפוי, שהאמריקנים ידחו את ההצעה, תוכל בריטניה לטעון ש'מאחר שהם לא היו מוכנים ליטול על שכמם את המעמסה, שנשאנו אנו זמן כה רב, מוצדקת דרישתנו להחזיר את המנדט לידי האומות-המאוחדות'. בילי עצמו העדיף להמתין עד לכינוסה של העצרת-הכללית של האו"ם בספטמבר, אולם הזכיר את חששותיו של משרד-המושבות שמיד לאחר שיכריזו הבריטים על כוונתם לוותר על המנדט, תיעשה עמדתה של ממשלת המנדט בארץ-ישראל בלתי-אפשרית. הסתייגותו היחידה של בילי היתה שיש לתת תחילה לראשי-המטות שהות לבדוק כיצד תשפיע הוצאת הכוחות על מצבה האסטרטגי של בריטניה במזרח-התיכון כולו. בכל מקרה, סיכם בילי, 'תהיה ועידת לונדון ההודמנות האחרונה למאמץ נמרץ להשיג הסכם שיספק את רצון כולם'.³² בסוף לקראת נטישת המנדט חל עיכוב זמני בפגישה שקיימו ראשי-המטות, אָטְלִי וּפְנוּיִן ב-13 בינואר 1947. ראש מטה חיל-האוויר, לורד טָדְר הדגיש את הצורך בפתרון פוליטי כלשהו שיאפשר לשמור על כל זכויות הצבא בארץ-ישראל, ואילו ראש המטה הכללי המלכותי מונטגומרי עמד על הצורך להציב שם כוחות של חיל-היבשה. ההוכחה לכך שתכנית מוריסון-גריידי עדיין לא שבקה חיים מצויה בהערתו של אָטְלִי, שהזכויות האסטרטגיות בארץ-ישראל אולי יהיו תלויות במשא-ומתן מוצלח על אמת-זכויות עם 'המדינות-היורשות של תכנית האוטונומיה לפי מחוזות'.³³ כשהביא פְּנוּיִן את תכניתו בעניין ועידת לונדון לאישור הממשלה, ב-14 בינואר 1947, למעשה עמדה ביסוד התכנית שעליה המליץ דרישת הערכים (שהועלתה בוועידה שהתקיימה בספטמבר-אוקטובר 1946) להקים מדינה אחת; אלא שהתכנית שהביא עכשיו תוקנה כך שתאפשר עלייה בשיעור כזה שהאמריקנים יוכלו לקבל את התכנית. פְּנוּיִן צפה מראש שתכניתו תתקל בהתנגדות היהודים, אולם הוא לא האמין שיהיה בכוחם לגייס התנגדות אמריקנית, מאחר שפתרון זה עולה בקנה אחד עם עקרונות הדמוקרטיה.³⁴

קְרִיץ-ג'ונס, שזה עתה התמנה שר-המושבות, הודיע שהוא מתנגד וכי יתמוך בחלוקה.³⁵ אף-על-פי שקְרִיץ-ג'ונס נתמך באחדים מן השרים הבכירים בממשלה (אם גם לא היה לו רוב), התבססה תמיכתו בחלוקה בשלב זה על ההנחה המוטעית שיהיה ביכולתו לשכנע את הציונים להסכים להקמת

32 בילי אל אָטְלִי, 2 בינואר 1947, בתוך: PRO, E74, FO 371/61761
 33 ישיבה ביום 13 בינואר 1947, בתוך: PRO, COS (47) 9, Cab. 127/281
 34 CP (47) 30, 14 בינואר 1947, בתוך: PRO, Cab. 128/11
 35 ישיבת הקאבינט, 15 בינואר 1947, בתוך: PRO, Cab. 128/11

גדרות-תיל מקיפים אזורים בריטיים בעיר החדשה בירושלים – 'בּוֹינגְרֵד', 1947

מדינת-ננס, בערך בגבולות המחוז המתוכנן על-פי תכנית מוריסון-גריידי.³⁶ הוא גם טעה בחישוביו על תמיכתם הצפויה של האמריקנים בחלוקה – אין זה מן ההיגיון שבשלב זה, קודם למינוי ועדת אונסקו"פ ולפני תמיכת הסובייטים בחלוקה, היו האמריקנים תומכים בחלוקה לנוכח התנגדות הערבים. הטיעון שקרייץ-ג'ונס נסוג מרעיון החלוקה מפני שנפלה עליו אימתו של בּוֹיֵן אינו מתקבל על הדעת – אילו היתה לּוֹיֵן שליטה כה גדולה על קרייץ-ג'ונס מדוע בכלל הירשה לשר-המושבות להביא את הצעת החלוקה שלו לקאפינט ולגייס לה תמיכה?

לא היתה זו הפעם הראשונה שהעניין הציוני ניצל בזכות עקשותם של הערבים. הערבים דחו את כל ויתוריו של בּוֹיֵן, ואפילו את תכנית-ההצלה של הרגע האחרון שלו, שהגיש לקאפינט יחד עם קרייץ-ג'ונס ב-7 בפברואר, שעיקריה משטר-נאמנות לתקופה של חמש שנים, שיוכל למדינה עצמאית בארץ-ישראל, ומתן רשות-עלייה ל-96,000 נפש בשנתיים הראשונות.³⁷

מדיניות שקולה או תכסיס?

בעקבות דחיית תכניתו על-ידי שני הצדדים בוועידה המליץ בּוֹיֵן להעביר את הבעיה כולה לאו"ם, ללא ההמלצות של בריטניה.³⁸ ההחלטה לא נתקבלה פה-אחד, אולם 'עריקתו' של שר-המושבות למחנהו של בּוֹיֵן חתמה סופית את גורלה של תכנית החלוקה. בּוֹיֵן הוסיף לבטא את תקוותו שעצם

36 ראה: קרייץ-ג'ונס אל קאנינגהאם, 13 בפברואר 1947, בתוך: PRO, CO 537/2333. בפגישה פרטית שקיימו קרייץ-ג'ונס, בן-גוריון, שרתוק והורביץ ב-12 בפברואר, אמרו הציונים שההצעה הבריטית 'שמה ללעג את טענותיהם המוצדקות'.

37 CP(47)49, 6 בפברואר 1947, בתוך: PRO, Cab. 129/16; וכן: ישיבת הקאפינט ב-7 בפברואר, בתוך: PRO, Cab. 128/9

38 CP (47) 59, בתוך: PRO, Cab. 129/17; וכן: ישיבה ביום 14 בפברואר 1947, בתוך: PRO, Cab. 128/9

האיום בהעברה לאו"ם יביא את הצדדים לפשרה. אולם אי-אפשר לפטור את החלטת הקאפינט מן ה-14 בפברואר כתכסיס ערמומי או כמדיניות של עברי פי-פחת בלבד. אילו היתה ארץ-ישראל עדיין בעלת חשיבות מן המעלה הראשונה לבריטניה, לא היה הקאפינט מעביר את הבעיה לידי העצרת-הכללית, שהחלטותיה אינן ניתנות לחיזוי מראש. אף-על-פי שבריטניה היתה מוכנה, מדרך הטבע, להמשיך ולהישאר בארץ-ישראל אם יקרה מה שאינו צפוי כי יקרה, ששני הצדדים יזמינו אותה לעשות כן, אין כל ספק שהקאפינט נתן את מלוא דעתו לכך שארגון האומות-המאוחדות – על האינטרסים השונים המתרוצצים בו – עשוי למסור את הנאמנות על ארץ-ישראל לידי מדינה אחרת, או תציע תכנית של המשך הנוכחות הבריטית בתנאים שלא יתקבלו על דעת לונדון.

דיוני הקאפינט בחודשי ינואר-פברואר 1947 התרחשו על רקע של אלימות גוברת ושל ערעור הביטחון הפנימי בארץ-ישראל גופה (לרבות משבר דלק – פחם – מבית ואת ההחלטות שנתקבלו באותה עת בנוגע להודו, ליוון ולתורכיה). ב-26 וב-27 בינואר 1947 נחטפו בארץ-ישראל שני אזרחים בריטים (אחד מהם, שופט של בית-המשפט המחוזי בתל-אביב, נחטף בעת שבתו בדין) והוחזקו כבני-ערובה תמורת חייו של דב גרונו, חבר הארגון הצבאי הלאומי שנרדף למוות. החטיפות נראו כמבשרות מדיניות חדשה של פעולות-תגמול כשלב-בריטים אין תשובה הולמת עליהן. החלטת הבריטים מתחילת פברואר לפנות למעלה מ-2,000 נשים וילדים ועובדים לא-חיוניים ולהקים באזורי-המגורים לשעבר אזורים מוקפים גדרות-תיל ושמורים היטב היתה סימן של אי-אונים.³⁹ ב-2 במארס הוטל משטר צבאי על תל-אביב ועל חלקים של העיר ירושלים. הניסיון נכשל – למעשה נתפסו רק טירוריסטים בודדים והממשלה הפסידה כסף רב, כתוצאה מאובדן מסים. המשטר הצבאי בוטל כעבור שבועיים בלבד ושוב לא הוטל בקנה-מידה רחב, בעיקר מפני שלא היו לצבא כוחות לעשות כן.⁴⁰ הצבא נעשה פגיע יותר ויותר לפעולות של טירור יהודי במשך 1947 – בעיקר משום שארגוני הפורשים נהנו במידה גוברת והולכת מתמיכתו, אם גם הנסתרת, של הציבור – תמיכה שגברה אף יותר עם גירושה מחיפה של כל אוניית-מעפילים.

משלוש בחינות שונות הגיעה בעיית ארץ-ישראל לשלב המכריע ביולי 1947. ראשונה, דינים-וחשבונות שהגיעו ללונדון ממשלת המנדט הצביעו על כך שוועדת החלוקה של האו"ם עומדת להמליץ על חלוקה – פתרון שממשלת בריטניה כבר החליטה שאין לכפותו על הערבים;⁴¹ שנייה, בסוף החודש תלו אנשי האצ"ל שני סרג'נטים בריטים, כתגמול על הוצאתם להורג של אחדים מחבריו. המאורע לא רק גילה לעולם את חוסר יכולתו של הצבא להגן על אנשיו-שלו, כי אם עורר גם גל של אנטישמיות באנגליה והסכמה כללית לאומית, שהשתקפה בדברי שתי המפלגות בפארלאמנט, שעל הממשלה 'להחזיר את הבחורים הביתה'.⁴² ואחרונה, בסוף יולי הגיעה לחופי

39 משרד-החוץ הבריטי אל ושינגטון, 8 בפברואר 1947, בתוך: PRO, E 1210, FO 371/61765; CP (47) 107, 26 במארס 1947, בתוך: PRO, Cab. 129/18; וכן: PRO, (47) 38 (0) 21, מארס 1947, בתוך: PRO, CO 537/2299

41 מקגיליוורי (MacGillivray), קצין הקישור הבריטי, אל משרד-המושבות, 15 ביולי 1947, בתוך: PRO, E 6515; וכן: סר הנרי גורני (Gurney), המזכיר הראשי, אל משרד-המושבות, 20 ביולי 1947, בתוך: PRO, E 6848, FO 371/61876

42 ויכוח בכיתת-הנבחרים, 12 באוגוסט 1947, בתוך: H.C. Deb., vol. 441, cols. 2306-2388

הארץ האונייה 'יציאת אירופה — תש"ח' (אָקסודוס 1948) ועל סיפונה 4,500 מעפילים שהוחזרה בכוח לאירופה. אפשר שהסיבה להחזרתם לגרמניה של אנשים אלה, שרבים מהם ניצלו ממחנות הריכוז, לא היתה אלא חוסר מקום במחנות שבקפריסין; אולם צעד זה היה בו משום שואה פוליטית חמורה, שממנה היטיב המחנה הציוני להפיק כל יתרון תעמולתי אפשרי, למשל כשאוברי (אבא) אבן, שהיה אז קצין קישור ליד ועדת החלוקה של האו"ם, שכנע ארבעה מחברי הוועדה לבוא עמו לחיפה כדי להיות נוכחים בשעת הגירוש.

ההחלטה הסופית להחזיר את המנדט לידי ארגון האומות המאוחדות, שנתקבלה בקאפינט ב-20 בספטמבר 1947, היתה לא יותר מאשר צעד פורמאלי. יהיה אשר יהיה מס־השפתיים שעדיין הועלה לתקווה המתמהמהת להשיג הסכם ערבי-יהודי, פְּוּיֵן לא היה מוכן לכפות בעזרת נשק בריטי הסכם שאינו מקובל על דעת אחד הצדדים.⁴³ על כל פנים, בוודאי היה ברור לקאפינט בספטמבר שהצבא הבריטי באותו זמן אינו מסוגל לעשות מעשה מסוג זה, אלא אם כן ינקוט צעדים חריפים שיעלו את זעמה של דעת הקהל העולמית.

מתי החליטו הבריטים לצאת?

עמיצור אילן

החלטות לפינוי ארץ-ישראל התקבלו בקאפינט הבריטי החל מחודש ינואר 1947, ומאז חזרו והועלו בנוסחים שונים. אולם רוב הזמן היו אלה החלטות שהותנו באפיסת הסיכויים להסדר יהודי-ערבי בחסות בריטית. לפיכך בחיפוש אחר סופו של תהליך גיבוש ההחלטה, יש לתור אחר הרגע בו חדלו החלטות כאלה להיות מותנות, כאשר הן תורגמו לשפת תכנון מעשי והוראות לפינוי הצבא והמְּנהל הבריטי. שפן, עם נפילת ההחלטה היו לבריטניה שפע של סיבות טובות מדוע לא לדחות את ראשיתו של הפינוי. על-פי קריטריון זה יש לקבוע כי ההכרעה האמיתית לצאת מארץ-ישראל — החלטה הכרוכה בהכרה מצד ממשלת בריטניה שהיא עוברת את קו אינ־החרטה — לא נפלה בפברואר או בספטמבר 1947. החלטה זו, בשלבה הסופי, לא הוכתבה על-ידי המאורעות בארץ-ישראל, בהשפעת יחסים בין-לאומיים או משיקולים איסטרטגיים גלובאליים, אף כי כל אלה לקחו חלק בדחיפת בריטניה למצב בו התבקשה החלטה כזו. ההכרעה קשורה באירועים בעצרת האומות המאוחדות בניו-יורק. אם לדייק יותר — היא נפלה לאחר שהתברר כי במסגרת ועדת אד-הוק של העצרת הכללית לשאלת ארץ-ישראל הסתמן בסוף אוקטובר שיתוף-פעולה אמריקני-רוסי שנועד לגבש החלטת חלוקה בעצרת. היה זה כיוון-התפתחות שעמו לא היתה בריטניה מוכנה להשלים, ולא העריכה שעשויה לצמוח לה בסופו של דבר תועלת כלשהי אם תנסה להסתגל אליו.

43 ישיבת הקאפינט, 20 בספטמבר 1947, בתוך: PRO. Cab. 128/10.

קאבינט הלייבור ושאלת ארץ-ישראל

בעבודת הקאבינט הבריטי רואים חוקרים רבים תהליך קלאסי של שילוב מחקר מקצועי שיטתי עם הכרעה לפי שיקולים אינטרסאנטיים או ערכיים. בתהליך זה, עבודת הכנה מוקדמת, הנעשית במשרדי-ממשלה שונים, חותרת להציג לפני הקאבינט כמה אפשרויות ברורות לפעולה, המצטמצמות לרוב לשתיים, והקאבינט סופו שבוחר אחת מהן. בקאבינט עצמו נעשית ההכרעה בדרך דימוקרטית, אולם מתוך מאמץ שלא להגיע להכרעה בדרך של הצבעה בין רוב ומיעוט, אלא בדרך של פשרה, תוך שכנוע וניסיון למצות את המשותף בין עמדות השרים. מכל מקום, זו המגמה. אלא שבשאלת ארץ-ישראל ב-1947 לא תמיד הגיעה מגמה זו לידי מימוש. ההחלטות שימשו לרוב אישור לקו שעוצב עוד קודם-לכן, ולשרים המבצעים ניתן חופש רחב מאוד לפעול על-פי האינטואיציה שלהם.

ארבעה שרים בעיקר היו מעורבים בשאלת ארץ-ישראל: ראש-הממשלה אַטְלִי (משום שראש מעצמה אחרת, הנשיא טְרוּמַן, טיפל בנושא); שר-החוץ בְּנוֹן; שר-המושבות קְרִיִ'ג'וֹנס; ושר-ההגנה אלכסנדר. אולם השפעתם על עיצוב המדיניות הארץ-ישראלית לא היתה שווה. ההשפעה המכרעת היתה נתונה בידי שר-החוץ. מצב זה נבע הן ממעמדם האישי השונה של ארבעה השרים בתוך הקאבינט, הן ממעמדה הבין-לאומי המיוחד של האימפריה הבריטית באותן שנים. ב-1947 קשה היה להגדיר מה הם יעדיה של המדיניות הבריטית בארץ-ישראל. אולם, בהכללה אפשר לומר שמטרתה היתה לסיים את האחריות למנדט בדרך מכובדת, תוך השארת מידה נאותה של השפעה ושל מאוזנים איסטראטגיים באיזור. אולם השינויים המהירים והלא-צפויים במעמד האימפריה, בתוכנה ובמגמות הממשלה לעתידה הביאו חוסר בהירות בדבר יישומה המעשי של מגמה זו. האידיאולוגיה הסוציאליסטית של ממשלת הלייבור לא הקלה על ביצוע המדיניות. אדרבה, חברי הקאבינט התקשו יותר מן השמרנים קודמיהם להגדיר מהו 'אינטרס אימפריאלי' שהאידיאולוגיה הלייבורית בחלה בו, ולהבדילו מ'אינטרס איסטראטגי' שראשי הלייבור ראו בו הכרח שלא יגונה. כמה שאידיאולוגיה זו ביקשה לשחרר את בריטניה מן השלטון על עמים אחרים, הנה תוצאותיה המדלדלות של המלחמה, תביעות ההגדרה העצמית של קיבוצי אוכלוסין שונים והמאבק הבין-גושי הכריחו את הממשלה לפגר אחר המציאות. ירדת האימפריה מנכסיה היתה מהירה מן הקצב בו ביקשה ממשלת הלייבור לסגת ממנה. במזרח-התיכון, למשל, לא היה ברור בשנת 1947 מהיכן ייסוגו קודם והיכן יקבעו את בסיסיהם הנותרים לשנים הבאות. ההערכות השתנו מחדש לחודש ולעתים מיום ליום. התפתחות מתסכלת זו זרעה מבוכה מתמדת בקרב ראשי-המטות, שציפו מן המדינאים שיאמרו להם על אלו טריטוריות הם רשאים לתכנן את האיסטראטגיה הקיסרית ומאָלו עליהם להתיימש.

בתנאים אלה של התפוררות תפיסות ישנות והיעדר תחליפים מתאימים, אכזר הרבה מן הביטחון העצמי שייחסו חברי הקאבינט בעבר לתכניות ארוכות-טווח או לכאלה כמו 'הספר הלבן' של 1939, אשר אולתר בשעתו בחפזון כדי לקדם אפשרות של סכסוך עולמי. בתוך כך עלתה חשיבותן בקאבינט של כאריזמה אישית ושל יכולת לאלתר מדיניות על-פי האינטואיציה. תכונות כאלה הקנו לאַרְנֶסְט בְּנוֹן, ששפע עדיין סמכות ומרץ, השפעה עצומה בקאבינט ובעטיה נסלחו לו כמה מתכונותיו הוולגאריות הנלככות פחות. בקאבינט של 1947, המסובך בבעיות-פנים קשות ובסכנת

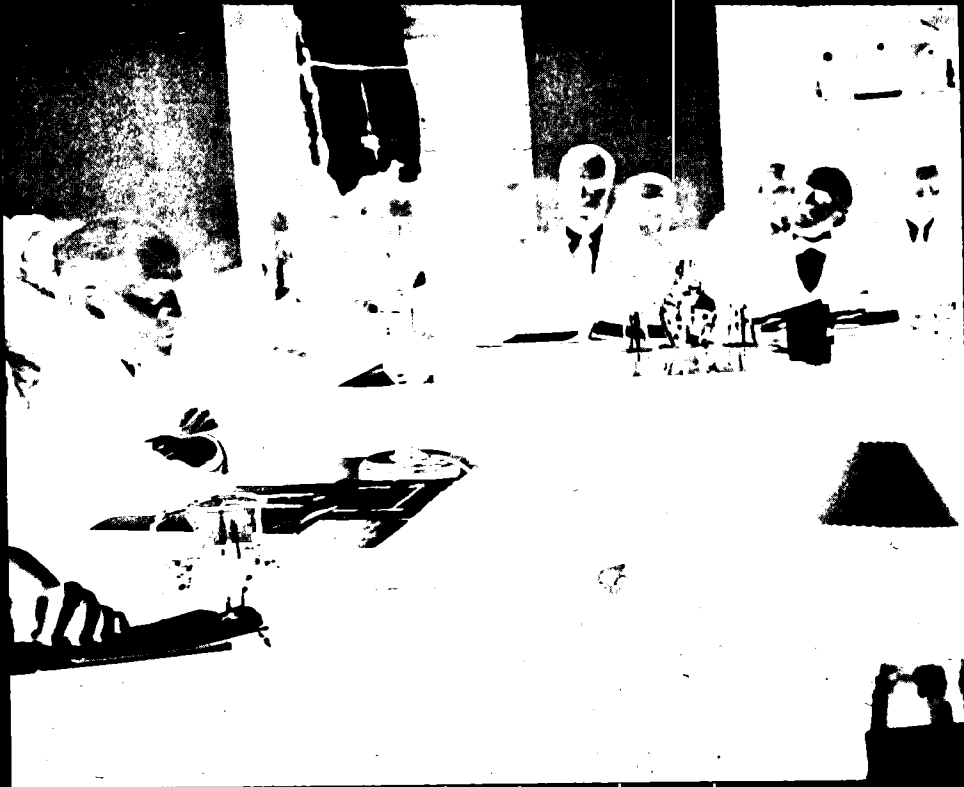
סכסוך עולמי חדש עם רוסיה הסובייטית, שימש כְּנוֹיִן לקאבינט מעין מעוז לאמונה שאפשר לצאת מתוך סבך-הקשיים ביחסים הבין-לאומיים. בשל תכונותיו אלה, יכול היה כְּנוֹיִן לסמוך בענייני-חוץ. כמעט באורח עיוור, על תמיכתו של ראש-הממשלה שנהנה אף הוא מסמכות רבה. שרים ששירתו בקאבינט הלייבור סיפרו מקץ שנים שאָטְלִי נהג בחומרה רבה, שגבלה לעתים בהתעללות, בשרים שנראה היה לו שאינם שולטים בענייניהם. אולם מעולם לא נקט יחס כזה כלפי כְּנוֹיִן.¹ כְּנוֹיִן וראש-הממשלה לא התקשו לסובב לטובתם מצבים שבהם נמצאו במיעוט בקאבינט. לעומתם זכה שר-המושבות, מי שאמור היה להיות מעצבה העיקרי של מדיניות בריטניה בארץ-ישראל, לציונים נמוכים מראש-הממשלה, אשר נראה כי בדיעבד הצטער על בחירתו לתפקיד זה.² נוסף עוד כי לא היה יסוד לתפיסתם בעבר של היסטוריונים כי פקידי משרד-החוץ שלטו כמעשיו של כְּנוֹיִן;³ בוודאי ההיפך היה הנכון.

ההכנות לשלב השני של ועידת-לונדון, נובמבר 1946-ינואר 1947

אפתח בהכנות הבריטיות לשלב השני של שיחות-לונדון בראשית 1947 למציאת הסדר בין היהודים והערבים. בשלב הראשון של השיחות, שנערך בסתיו 1946, התברר כי המשלחת הערבית והמשלחת היהודית לא היו מוסמכות לקבל החלטות. לפיכך לא יכלו הבריטים להגיע להסכמה שתאפשר להם להביא הצעות לאישור עצרת האו"ם הראשונה בסתיו 1946. אישורו של האו"ם נדחה בשנה נוספת, אולם להחלטה זו נתלוותה פעולה צורמת ומבשרת רעות לבריטניה; ב-4 באוקטובר פרסם טְרוּמַן הצהרה חגיגית שכוונה במיוחד ליום-הכיפורים. היה זה בעטיו של צירוף כמעט קומי, שבו חברו יחד קשיים אלקטוראליים של הממשל הדימוקראטי האמריקני עם מערכת הדדית של תדמיות מוטעות בין ממשלות בריטניה וארצות-הברית, בדבר עמדתו של הצד השני בשאלת ארץ-ישראל. טְרוּמַן, שפרסם באותם ימים שורה של הצהרות שביטאו נסיגה ממדיניות קודמות, מתוך מאמץ נואש לזכות בתמיכתן של קבוצות אוכלוסייה בהן ירדה פופולאריות הממשל;⁴ דחה בהצהרת יום-הכיפורים את תכנית מוריסון-גריידי כלא קבילה על דעת-הקהל בארצו. לראשונה מאז עלה לנשיאות הביע תמיכה בחלוקה ובהקמת 'מדינה יהודית בת-קיום' בארץ-ישראל.⁵ בקרב המחנה הציוני היו תוצאות הצעד הזה הרמת המוראל של חלק מן המיליטאנטים, הסוסייה של המתונים, שניהלו משא-ומתן עם ממשלת בריטניה על פתרון שהוא פחות ממדינה יהודית לאלתר, ואולי אף נצחונם הדחוק לאחר-מכן של המיליטאנטים, בקונגרס הציוני הכ"ב בבאזל.

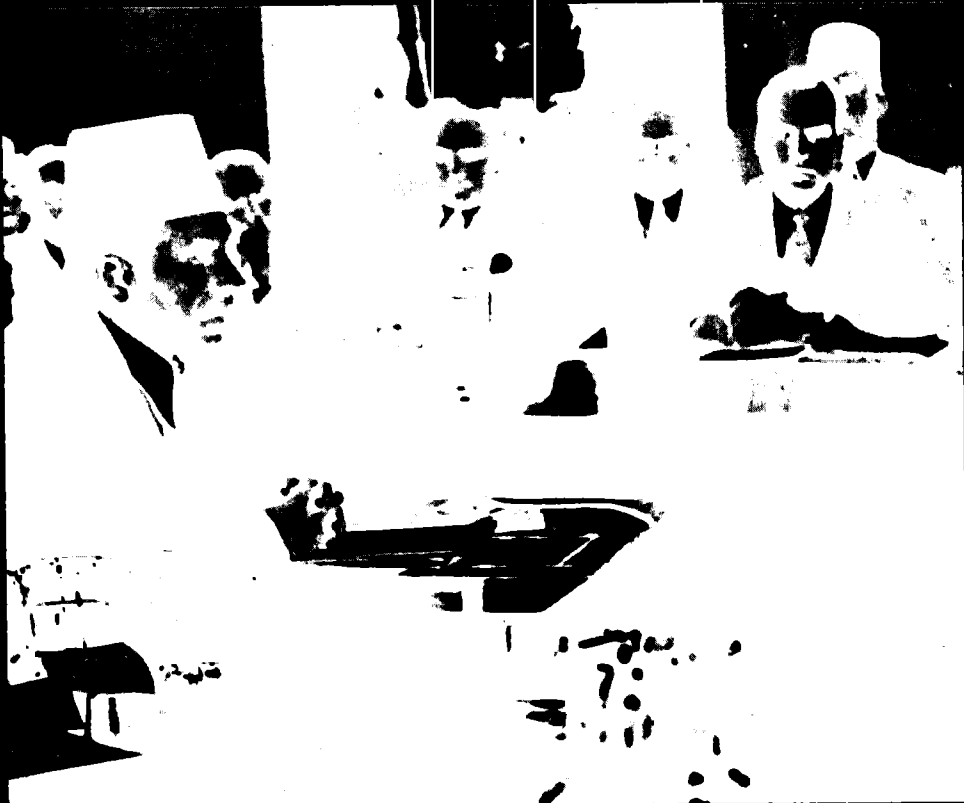
בנובמבר החליט הקאבינט הבריטי להתכונן לשלב ה'מכריע' של השיחות עם היהודים והערבים וסוכם שהכנות אלה יעשו ביסודיות רבה. בקרב המנהיגות הערבית בארץ-ישראל נעשה מאמץ לשכנע את הוועד הערבי העליון להתייצב לשיחות, לאחר שקודם-לכן נמנעו חבריו לבוא ללונדון משום שהבריטים סירבו לשתף את המפתי בשיחות. לאחר הפעלת השפעתן של מדינות ערביות,

1 הרולד וילסון, 'ראש-ממשלה על ראש-ממשלה', שידור טלוויזיה ב-BBC, ערוץ 2, 6.2.1978.
 2 ניירות פרטיים של קלמנט ר' אטלי, טיוטות על קאבינטים, צ'רצ'יל קולג', קיימברידג'.
 3 השווא: J. Kimche, 'Labour Turnabout on Zionism', *Commentary*, May 1946.
 4 R.J. Donovan, *Conflict and Crisis*, New York 1977, chapter 24.
 5 בעניין גיבושה של הצהרה זו ראה יומנו של עוזר קצין העיתונות של הבית הלבן, איבן איירס, בספריית הנשיא טרומן, אינדפוננס, מיורי, 3 ו-4 באוקטובר 1946.

בן-גוריון בעדותו לפני הוועדה האנגלית-האמריקנית, מארס 1946

ג'מאל חסיני בעדותו לפני הוועדה האנגלית-האמריקנית, מארס 1946

חברי הוועדה האנגלית-האמריקנית בירושלים, מארס 1946

בעיקר של מצרים, הסכים המפתי להכריז כי אין לו עניין בשיחות. כך נסללה הדרך להשתתפות משלחת המורכבת מנציגי שש מדינות ערביות, וראשי הוועד הערבי העליון. כלפי הסוכנות היהודית נעשתה שורה של מחוות, לרבות שחרורם בסוף אוקטובר וזיכויים של כל המנהיגים שישבו כמעצר מאז העימות הבריטי עם היישוב ב-29 ביוני 1946, או שהיו מבוקשים על-ידי המשטרה. כן החליט הקאבינט הבריטי לדחות את פתיחת השיחות עד לאחר שהקונגרס הציוני יעצב מחדש את המדיניות הציונית ויבחר הנהלה שתוכל לקבל הכרעות. הבריטים קיוו כי מדינות ערב תשפענה השפעה ממתנת על ג'מאל וחבריו, ושכבאזל ינצח האגף המתון בציונות – קבוצתם של חיים וייצמן, נחום גולדמן וכמה מחברי הנהלת הסוכנות בארץ. כן החליט הקאבינט לשדד מחדש את מערכת היחסים עם ארצות-הברית, כדי למנוע חזרתן של הפתעות לא-נעימות, דוגמת ההצהרה של יום-הכיפורים*. לבסוף, על הקאבינט עצמו היה לגבש תכנית לפעולה וקווים לפתרון שהמשלחת הבריטית תשאף לנווט אליו את הצדדים.

אולם כבר התוצאות הראשונות של צעדים אלה לא בישרו טובות. בעמדות שני הצדדים הסתמנה מלכתחילה הקצנה, אפילו בהשוואה לשלב הקודם של השיחות. ג'מאל חסיני לא הושפע, אלא היה למעצבו הבלעדי כמעט של הקו הערבי בוועידה. הוא תבע להעניק עצמאות לארץ-ישראל, על-פי התכנית שהתווה 'הספר הלבן', או על-פי החלטות 'פרטיכל אלכסנדריה' שהונח ביסוד הליגד

הערבית, ולא הסכים לדון כלל בעליית יהודים. את היהודים יצגה הנהלה ציונית מיליטאנטית, בלי וייצמן, שנבחרה בקונגרס ונשללה ממנה הסמכות לנהל עם הבריטים שיחות על פשרה בשאלת ארץ-ישראל. בידי ראש המשלחת, דוד בן-גוריון, שבעצמו נחשב 'מיליטאנט', עלה אמנם להשפיע על עיצובו של נוסח החלטה גמיש, שיתיר להנהלה 'אם ישתנו הנסיבות' לדון עם בריטניה גם בפתרון של חלוקה; אולם ההנהלה קבעה כי מותר יהיה למשלחת הציונית לדון בכך רק אם יציעו זאת הבריטים.⁹ גם ניסוח זה, שהיה ניסיון לחזור על תכסיס שלא הצליח ב-1937, עלה לבן-גוריון בהפסד תמיכתו של חלק מן האגף המיליטאנטי, שממנו נבעו עיקר כוחו ויוקרתו. לפיכך היה גם חופש-הפעולה של המשלחת הציונית ליד שולחן-הדיונים מוגבל עד כי הערבים ואף הבריטים לא יכלו להתקרב אל המינימום שהציבה לעצמה. בראשית ינואר 1947 יצא בן-גוריון ללונדון לבדוק את עמדת ממשלת בריטניה. הוא מצא כי טרם גובשה החלטה, אבל מפי שר-המושבות שמע רמז כי רבים משרי-הממשלה תומכים בחלוקה. פגישות אחרות במרוצת אותו חודש לימדו את בן-גוריון כי שר-המושבות להוט להביא בהקדם את המשלחת הציונית אל שולחן-הדיונים ויהיה מוכן ללכת לשם כך לקראתם. קְרִיץ־גִּוֶּנְסֵם שכנע את פְּנוּיִן להסיר מסדר-היום את התכנית לערוך שיחות רשמיות רחבות, דוגמת שיחות סִינְט־גִּיֶמְס ב-1939, ולשתף ארגונים יהודיים מארצות שונות ובעלי השקפות שונות. עתה הסכימו הבריטים שהסוכנות לבדה תייצג את היהודים וכי השיחות יערכו באורח 'פרטי' בסודיות מירבית.¹⁰

בינתיים, בחודשים נובמבר-דצמבר 1946, שהה פְּנוּיִן בארצות-הברית לרגל עצרת האו"ם. הוא קיים שורה של פגישות עם מנהיגים יהודים, לרבות אבא הלל סילבר, עם חברי קונגרס ועם הנשיא טְרוּמֵן.¹¹ לראשונה השמיעו כאן הוא והשגריר הבריטי בווישינגטון, הלורד אֵינְבֶּרְצ'פֶּל, את האזהרה שאם לא ימצא פתרון לבעיית ארץ-ישראל תצטרך בריטניה להעביר את העניין לטיפולו של האו"ם, 'ללא המלצות'. הדגש היה על שתי המלים האחרונות, שנועדו להיות הרות-משמעות. שהרי עוד באפריל 1946 התחייבה בריטניה לפני הוועדה המפרקת של חבר-הלאומים להביא לפני עצרת האו"ם הצעות לפתרון בעיית ארץ-ישראל.¹² אולם בהיעדר 'המלצות' בריטיות, יאלץ ארגון האומות-המאוחדות למצוא גורם אחר ש'ימליץ' על פתרון. מבחינת ארצות-הברית היה בצעד כזה איום שכמסגרת האו"ם תחול חדירה סובייטית לארץ-ישראל ואולי מבחינת ארצות-הברית אף גרוע מכך – היא תמצא עצמה יורשת את המנדט בעל-כורחה. נסיונם של פְּנוּיִן וטְרוּמֵן לימדם כי במקומות שבהם עלה בידי ועדות-חקירה וקבוצות 'מומחים' אנגליות-אמריקניות להגיע למצע משותף, נכשלו לאחר-מכן ראשי שתי המעצמות. גם עתה תוצאות הסקר שערך פְּנוּיִן עצמו לימדו את בריטניה ש'אין לצפות לשום מעשה מועיל מן הצד ההוא', כהגדרת אָטְלִי.¹³ לפיכך סיכמו אָטְלִי

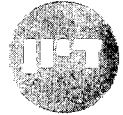
9 השווה ויכוח בהנהלת הסוכנות במרוצת הקונגרס הציוני בבאזל ולאחריו, ישיבות מן ה-11 ומן ה-29 בדצמבר 1946. פרטיכל הנהלת הסוכנות, הארכיון הציוני המרכזי [להלן: אצ"מ].

10 שם. דיונים מן ה-12.1.1947 וה-17.1.1947. השווה גם: PRO, FO371/61762, E261 & E300; ביומנו של בן-גוריון, מורשת בן-גוריון, שדה-בוקר, 2.1.1947.

11 867.N.01/11-2246; PRO, Cab. 128/6, 9(46)2; FO 371/61762, E 221; United States National Archives (להלן USNA).

12 PRO, 'Palestine, Reference to the United Nations', 13.1.1947, Cab. 129/16, CP(47)28

13 PRO, FO 371/61765, E 1174; FO 371/61761, E 74

ובנוין בסוף דצמבר כי בריטניה תיסוג ממדיניות שנקטה מאז אוקטובר 1945 ולא תנסה לגרור עוד את ארצות-הברית לאחריות על ארץ-ישראל ולשלבה בכך. מעתה צריך יהיה לשמור עליה לבל תפריע במאמץ הבריטי.¹⁴

לבטים והכרעות — ינואר-פברואר 1947

בינואר סיימו שלושת המשרדים העיקריים בממשלת בריטניה הנוגעים בשאלת ארץ-ישראל את הערכותיהם ואלה הובאו לדיון מסכם שנערך הן בוועדת ההגנה של הקאבינט והן בקאבינט עצמו בין ה-13 וה-22 בחודש.¹⁵ בישיבות אלה הוצגו שתי אפשרויות לפתרון שלא היה בהן חדש מצד תוכנן. שר-המושבות, שהסתמך על דעה נחרצת של הנציב העליון סר אלן קנינגהם,¹⁶ תבע לנטוש את עמדת הקאבינט מאז אוקטובר 1945 ולחתור לחלוקה. רוב שרי הקאבינט, ביניהם רבים בעלי סנטימנט פרו-ציוני תמכו בכך תחילה.

מול עמדה זו הוצגה הצעתו של שר-החוץ, שתחילה לא סמך עליה חבר אחר בקאבינט לכד מתמיכתו השקטה של ראש-הממשלה. הצעת בנוין העתיקה את תכנית האוטונומיה החבלית, עליה החליט הקאבינט ב-1945, אל מגמה פרו-ערבית: תכנית האוטונומיה נועדה במקורה להוביל לחלוקה, ואילו עתה הציע בנוין לקצר את תקופת-המעבר, לבטל את מעמדה הבין-לאומי המיוחד של הסוכנות היהודית ולהביא להקמתה של מדינה פדראלית דו-לאומית, שבה יהנו הערבים ממעמד דומיננטי. באחד מתזכיריו קבע בנוין בפסקנות כי רק לתכנית כזו יש סיכוי לזכות ברוב של שני-שלישים בעצרת הכללית.

לרגע דומה היה כי שר-המושבות, שזה לא כבר החל לשרת בתפקידו, עתיד להעביר בקאבינט את דעתו, בניגוד לזו של שר-החוץ ושל ראש-הממשלה. בין אלה שנטו לתמוך בו — גם אם בתנאים מסוימים ובהסתייגויות — היו ראש המטה הקיסרי מונטגומרי ומפקד חיל-האוויר טדר. שכנעה אותם חוות-דעתו של הנציב העליון כי אין זה מן ההכרח שתכנית-החלוקה תגרור פעולות איבה רחבות-היקף של ערביי ארץ-ישראל וכי היה סיכוי סביר ששתי המדינות העתידות לקום יעניקו לבריטניה חוזים מיוחדים שיבטיחו לה בסיסים איסטרטגיים בתחומיהן.¹⁷ הערכתו של הנציב העליון הוצבה בתוך הערכת המצב של ראש-המטות בדבר ההתפתחויות האפשריות ודרכי התגובה עליהן. אפשרויות אלה, שהוגדרו כשלוש במספר, נטענו בדרך זו:¹⁸

- א. כוחות הצבא הבריטי המוצבים בארץ-ישראל ובסביבותיה די בהם לבדם לעמוד לפני התנגדות צבאית יהודית, יהיה גודלה באשר יהיה. אף-על-פי-כן רצוי למנוע התנגדות כזו בשל השלכותיה הפוליטיות בתוך בריטניה ובשל השפעתה על מוראל הגייסות, שאין מניחים להם חופש-פעולה מלא לדכא את הטירור היהודי.
- ב. ואולם אם תקום התנגדות ערבית רצינית לתכנית בריטית כלשהי היא תתפשט לארצות שכנות. אם כך יקרה יהיה צורך לתגבר את הכוחות האלה בדיכוייה אחת לפחות.

14 שם. PRO, Cab. 128/9, 6(47)2, 3, 4; Cab. 128/11, pp. 7, 11-18, 20-22

16 PRO, 'The Weakness of the Provincial Autonomy Plan' and 'A Note by the High Commissioner', Annexes to Cab. 129/16, CP(47)31

17 PRO, Cab. 128/11, p. 7

18 שם.

ג. אבל אם תעורר התכנית הבריטית התנגדות של היהודים ושל הערבים גם יחד, יהיה צורך לתגבר את כוחות הצבא הבריטי בשתי דיכויזיות או יותר.

אלא שעם החרפתה המתמדת של המלחמה הקרה גדלה המחויבות הבריטית לאזורים שונים. משיכתה של תגבורת צבאית מזירה כלשהי — למשל מטרייסט או מגרמניה — עשויה היתה לחבל במערך ההגנה האיסטראטגי הבריטי הגלובאלי, מושג שבאותם ימים עדיין השתמשו בו. לפיכך סברו ראשי-המטות כי אם האפשרות היא בין החרפת המאבק עם היהודים או החרפתו עם הערבים — עדיפה האפשרות הראשונה; אולם בשום מקרה אין לעורר עימות פתוח עם שני הצדדים.¹⁹

פְּוִיץ לא רצה שתתקבל בקאבינט תכנית שלא האמין בה. לכפות את דעתו לא יכול היה באותם ימים ולכן השיג את דחייתה של ההכרעה והציב לשר-המושבות אתגר לשכנע את הקאבינט לקבל בעקרון את החלוקה ולהוכיח כי יש לאל ידו להתוות גבולות לחלוקה זו.²⁰ ואמנם, ככל ששקע קְרִיץ-ג'וֹנס במעשה של התוויית הגבולות, כך רפו ידיו. הוא הבטיח לקאבינט 'לתקן בתכניתו עוולות שנגרמו לערבים בתכניות-חלוקה קודמות', דהיינו להקטין את מספר הערבים שייכללו בגבולות המדינה היהודית ולהרחיב את שטחי ההדרים ושאר האדמות הפוריות במדינה הערבית; לפיכך הוא נאלץ לתכנן מדינה יהודית ששטחה קטן בשליש מזה שהציעה ועדת פיל ב-1937. הוא ניתק ממנה לא רק את הנגב ואת הגליל המערבי, אלא גם את עמק-החולה, מטבריה צפונה.²¹ בתזכיר שהכין לקאבינט, שמעולם לא הופץ, הודה כי אין לו ספק שגם המתונים שבמנהיגים היהודים לא יאותו לקבל תכנית זו, ולכן יאלצו הבריטים לכפותה עליהם בכוח. אולם הוא שכח שהוא הדין גם באשר לערבים, ומשום כך הוא עשוי להקים נגד בריטניה גם יהודים וגם ערבים.

בנימוקים אלה ואחרים נאחו פְּוִיץ בהפעילו את המכשף הסוגסטיבי שלו על קְרִיץ-ג'וֹנס, בטרם הובאה ההצעה מחדש לקאבינט. בראשית פברואר נאלץ קְרִיץ-ג'וֹנס להודות כי 'הוטעה על-ידי הנציב העליון' וכי מעתה הוא סומך את ידיו על תכניתו של פְּוִיץ.²²

נסיגתו המפתיעה של שר-המושבות, בישיבת הקאבינט שהתקיימה ב-4 בפברואר, פוררה לאלתר את הקואליציה המזורה שקמה כדי לתמוך בחלוקה.²³ עשרה ימים בלבד חלפו מאז סחף את כל הקאבינט כמעט לצדו וכבר נכנע כניעה טוטאלית. אין תימה אפוא שבמרוצת שיחות-לונדון — בין ה-27 בינואר וה-7 בפברואר — לא עלה בידי היהודים והערבים לנחש לאן חותרים הבריטים, שהרי רק ב-5 בפברואר היתה סוף-סוף לקאבינט תכנית-פעולה והצעת פתרון מוסכמת. זו שוכפלה בחופזה והוגשה יומיים לאחר-מכן לשני הצדדים ולממשלת ארצות-הברית.²⁴ אולם לא עברו אלא שבעה ימים וכבר נאלץ הקאבינט לשוב ולשנות את דעתו.

תכנית פְּוִיץ מן ה-7 בפברואר לא היתה אלא ואריאנט של תכנית האוטונומיה החבלית, ששונתה לטובת הערבים ונועדה לפייס את האמריקנים. היא כללה הצעה להעלות לארץ-ישראל — ללא

19 ש.ס. PRO, Cab. 129/16, CP(47)28 20

21 ניירות פרטיים של ארתור קְרִיץ-ג'וֹנס, קופסה 31, רודז האוו, אוקספורד.

22 דבריו אלה הובעו פעמיים: (א) בישיבת הקאבינט, PRO, Cab. 128/9, 18(47)2; (ב) בתזכיר שחיבר עם פְּוִיץ:

PRO, Cab. 129/16, CP(47)49

Cmd. 7044 24

PRO, Cab. 128/9, 18(47)2 23

תנאי מוקדם — כמאה-אלף עקורים יהודים מאירופה, עניין שהאמריקנים תבעו מזה שנה וחצי. היא כללה הצעה לבטל את מעמדה המיוחד של הסוכנות היהודית, כחלק מן המאמץ לנאטרל את השפעתה של הציונות העולמית על המאורעות בארץ. היא קצרה את פרק-המעבר לעצמאות לחמש שנים וקבעה הסדרים מורכבים, שאמורים היו להעמיד קשיים לא-עבירים לעלייה אחרי מכסת המאה-אלף. פְּוּוּיִן קיווה שטרומן לא רק ישמח על סיפוק תביעתו אלא יהיה גם מרוצה מניטרולם מהשפעה של הציונים האמריקנים, למשל של רבי סילבר. אולם עיקר תקוותו של פְּוּוּיִן נסבה על הסיכוי שמדינות ערב הקובעות יסכימו לתכניתו, לפי שיראו כי הציע את מירב הניתן להשיג. בנוסח ההחלטה שהביא לשיבת הקאבינט ב-4 בפברואר נאמר כי אם תידחה התכנית — 'ישקול הקאבינט את הפעלתה בעצמו' או לאחר ששיג את תמיכת האו"ם.²⁵ ברור היה כי אין סיכוי שהיהודים יקבלו את התכנית, והתנגדותם נראתה לראשי-המטות כרע במיעוטו; לפיכך ברורה כוונתו של פְּוּוּיִן בנוסח זה. אלא ששוב חילצו הערבים את הציונות ממצב מביך. הם דחו את תכנית פְּוּוּיִן מכל וכל, בגלל סעיף העלייה שבה.²⁶

לאו"ם — ללא המלצות

וכך, שעה שהמשלחת הערבית הוציאה מכלל אפשרות את הפעלת התכנית, דחו אותה גם הציונים, בטענם כי 'היא גרועה מתכנית מוֹרְיִסוֹן-גְּרִיִיִדִי, אותה כבר דחינו בעבר'. אולם, נאמנה ההחלטות באזל לא התקרבה המשלחת הציונית עד הרגע האחרון אפילו כדי הצעה גלויה של רעיון החלוקה לבריטים. רק ב-13 בפברואר, כשהשיחות דעכו כליל והקאבינט הבריטי צריך היה להכריע כיצד לנהוג, החל בן-גוריון, שלא הבין עדיין כי כפיית תכנית פְּוּוּיִן לא תצא אל הפועל בשל התנגדות הערבים, לחשוש כי הבריטים ינצלו את הגאות במעשי הטירור בארץ כתירוץ לשבירת מסגרתו הארגונית והצבאית של היישוב וכך 'ישלימו את המלאכה בה החלו ב-29 ביוני'. טעות מודיעין של המחלקה המדינית בירושלים אף הוסיפה על חששותיו. משום כך, פנה לבצע נסיגה טאקטית בחזית רחבה. בפגישת לילה מאוחרת עם חבר הקאבינט הלורד ג'וֹנִיִט בתיווכו של סֶר סֵיימוֹן מְרָקֶס, הציע בן-גוריון ויתור ציוני על התביעה למדינה יהודית, למשך מספר שנים, תוך 'החזרתו של המצב ששרר לפני הספר הלבן'. כל זאת — ובלבד שבריטניה לא תמהר להכריע לטובת פתרון שאין ממנו חזרה. בהתכתבות שלו עם שרי הלייבור הציע בן-גוריון גם הענקת בסיסים צבאיים וזכויות איסטראטגיות לבריטים, אם בכל זאת יבחרו לתמוך במדינה יהודית. ג'וֹנִיִט סבר כי נסיגתו של בן-גוריון פירושה מפנה בכל הסיטואציה, לכן השיב בשמחה: 'הבה אומר לך: נפגשנו בעוד זמן'.²⁷ נראה שגם ג'וֹנִיִט לא הבין כי פְּוּוּיִן ביקש עתה הסכמה ערבית לתכניתו, לא הסכמה יהודית. למחרת-היום, ב-14 בפברואר, הכריע הקאבינט על העברת השאלה לאו"ם, 'ללא המלצות'. פְּוּוּיִן הוא שדחף עתה בכיוון זה. לדבריו, 'אין פירוש הדבר ויתור על המנדט או התחייבות מצד

PRO, Cab. 128/9, 18(47)2 25

שם. 26

27 הנהלת הסוכנות, 28.1.1947, 5.2.1947, 6.2.1947, יומן בן-גוריון לתאריכים אלה; ניירות פרטיים של סר אלן

קנינגהם, ישיבות בענייני ביטחון, 5.2.1947, קופסה 4, תיק 2, E 1670, FO 371/61900, PRO, CO 537/2333

ממשלת הוד-מלכותו להשליט בארץ-ישראל פתרון כלשהו שהאו"ם עשוי לקבל.²⁸ אולם לדעתו יש צורך להוכיח לצדדים כי האיום הבריטי להסתלק אינו 'בלוף'. הוא האמין כי עצם קיומו של איום כזה יעניק לבריטים מרחב-תמרון רב יותר — הן בזירה הבין-לאומית והן בין הצדדים בארץ-ישראל, להשפיע על עיצוב פתרון של פשרה או של כפייה ללא התנגדות גדולה. ואמנם, כשקיבל הקאבינט גם את התפנית הזו ללא התנגדות של ממש, לא נאמר בהודעות מטעמו, ב-14 וב-18 בחודש, דבר על אופן ההפניה אל האו"ם או על מועדה.²⁹ עתה חלפו כשישה שבועות ובריטניה לא פנתה רשמית אל האו"ם; במהלכם ניסה פְּנוּיִן להשיג מן הצדדים הסדר תחת לחץ.

מאמצים להסדר תחת איום ההעברה לאו"ם — פברואר-אפריל

שוב הופנתה הפעולה אל שלושה כיוונים עיקריים: יהודים, ערבים וארצות-הברית. המגעים עם ראשי מדינות ערב חודשו מעל ראשיהם של ערביי ארץ-ישראל. אלה נועדו לשכנע כמה מחברות הליגה הערבית שיבלעו את הגלולה המרה של עלייה יהודית חד-פעמית גדולה כמחיר סביר לקונסטיטוציה שתהא בכירור לטובת הערבים.³⁰ חודשו גם המגעים עם חברי ההנהלה הציונית שישבו בלונדון ונחשבו מתונים שבמתונים. פְּנוּיִן קיווה להרחיב את מסגרת הוויתורים שהציע כן-גוריון ללורד ג'וֹיִט, משום שסבור היה שאלה נעשו על דעת ההנהלה הציונית כולה. הוא לא ידע כי היתה זו חריגה מסמכות, שרק מנהיג כבן-גוריון יכול היה להעז לבצעה; אולם משלא נענתה חריגה זו מיד, העדיף בן-גוריון לשכות אותה ולא דיווח עליה לחבריו. הקאבינט תכנן גם להיענות סוף-סוף לתביעותיהם החוזרות של ראשי-המטות ולהכות מכה ניצחת את ארגוני-הטיורור היהודיים בארץ-ישראל.³¹ פְּנוּיִן התעתד לצאת באמצע חודש מארס למוסקבה, לוועידת שרי-החוק, והבטיח לחבריו לנסות ולהגיע שם להבנה חדשה עם האמריקנים: או שתאפשר השגת הסדר שיכיר בהסכמים שלא ידרשו הליכה אל האו"ם או שתתואם עם ארצות-הברית מדיניות שתסייע לבריטניה לסלול במסגרת האו"ם דרך להשגת פתרון רצוי לה.³²

בהקשר זה דווקא יש, לדעתי, להסביר את נאומו של פְּנוּיִן בבית-הנבחרים ב-25 בפברואר. כנאום זה ריכז את עיקר התקפתו נגד טְרוּמַן — אך נמנע לתקוף את מחלקת המדינה. הוא הצביע על נשיא ארצות-הברית כעל הגורם העיקרי לכשלון המאמץ הבריטי להביא את היהודים שיסכימו להסדר שהציעו הבריטים. באותם ימים ראו כנאום זה 'התפרצות של רגשות', ש'חשפה' בלי משים את דעתו של שר-החוק על עיקר הקושי הבריטי בשאלת ארץ-ישראל — הלחץ האמריקני. לאמיתו של דבר היה זה צעד מתושב, כפי שעולה מדבריו פְּנוּיִן מאחורי דלתיים סגורות. הנאום נועד להגזים את

28 ישיבת קאבינט מן ה-14.2.1947, PRO, Cab. 128/9, 22(47)2; וכן התזכיר המשותף ב-17/17, PRO, Cab. 129/17, CP(47)59

29 *Times*, 15.2.1947. על ההחלטה שלא לציין את מועד העברת הנושא לאו"ם ודרכי העברתו, ראה: ישיבת קאבינט, PRO, Cab. 128/9, 23(47)3, 18.2.1947

30 FO 371/61769, E 1918; FO 371/61768, E 1832

31 13(47)4; וכן: PRO, Cab. 128/9, 12(47)3. כבר ב-15 בינואר קיבל הנציב העליון אישור עקרוני מאת הקאבינט להפעיל כוחות משולבים של צבא ומשטרה למבצע גדול נגד הטיורור. אולם נותרה שאלת העתוי, 129/16, CP(47)3

PRO, Cab. 128/9, 6(47)3

32 PRO, FO 371/61767, E 1481

אוזירת המשבר ביחסים עם ארצות-הברית כדי להשיג מרחב רב יותר לפעולה. וכך כתב פְּוִין אל הלורד אינְכְרֶצְפֶּל למחרת הנאום:

הכרחי היה להפגין לפני בית-הנבחרים כיצד נאבקנו לשיתוף-פעולה עם האמריקנים, וכיצד הכשילוננו... אולם טרם ויתרתי על הסיכוי להגיע להסדר גם בלי להיזקק לאו"ם... ממש ברגע זה מקיימים שר-המושבות ואנוכי מגעים עם הסוכנות היהודית ועם מנהיגים ערבים...³³

ואמנם אין לשכוח גם שהנאום נישא על רקע ויכוח סוער בבית-הנבחרים על מדיניות הממשלה בשאלת ארץ-ישראל, על אזלת-ידיה של הממשלה ועל כשלון שנחלו יחסיה עם כל הגורמים הנוגעים לארץ-ישראל.³⁴ הנאום נועד אפוא גם לזכות מחדש באמון הציבור והפארלאמנט. עדים להצלחתו קריאות ההסכמה הרבות משני צדי הבית והתגובה האוהדת למחרת במאמרי-המערכת בעיתוני בריטניה. נאום זה נועד גם לעודד את הערבים, עמם נמצא משרד-החוץ בתנופה חדשה של מגעים, שלא יחשבו כי בשאלת ארץ-ישראל בריטניה היא כוכה בידי ארצות-הברית. אולם דומה שעיקר מטרתו היתה להעמיד את האמריקנים על חומרת מעשי ה'סאבוטאז' שלהם – החל מתגובתם ה'לא-מאוזנת' על הדין-וחשבון של ועדת-החקירה האנגלית-האמריקנית וכלה בהצהרת יום-הכיפורים. היתה זו אזהרה ברורה לבל יחזרו על מעשה כזה אם תצליח בריטניה לכפות את גורם של הצדדים ולקרבם לכלל הסכם.

ואמנם, עתה גדל הסיכוי שהאמריקנים יבינו את הרמז. במשך כמה חודשים קודם-לכן גדל שיתוף-הפעולה האנגלי-האמריקני לסיכול נסיונות הסובייטים לחדור אל המזרח-התיכון. בלחץ אנגלי-אמריקני באו"ם סולקו הרוסים מצפון-איראן, אולם הם המשיכו לאיים על תורכיה ולהתסיס את המחתרת הפרו-קומוניסטית ביוון – שם היתה סכנת הפיכה צפויה בכל רגע ונמנעה רק בשל נוכחותו של צבא בריטי. במחצית השנייה של חודש פברואר, הדאיג הקאבינט הבריטי את האמריקנים לא רק בכך שקיבל החלטה על פינוי אפשרי של ארץ-ישראל אלא גם על עזיבת הודו, על פינוי מצרים ובעיקר על כוונה להסתלק מן המחויבות האיסטראטגית לאגפו הצפוני של המזרח-התיכון כולו, אם האמריקנים לא יחלצו לתמוך בו באורח מאסיבי. בעת שנערך המאמץ הבריטי המחודש להגיע להסדר בארץ-ישראל שקדה אפוא ממשלת ארצות-הברית גם על ניסוח המדיניות שנודעה לאחר-מכן בשם 'דוקטרינת טרומן'.³⁵ טבעי היה שהבריטים יצפו מן האמריקנים שיפצירו בהם להימנע מלנער חוצנם מארץ-ישראל³⁶ וישתדלו שלא לערום קשיים על דרכם.

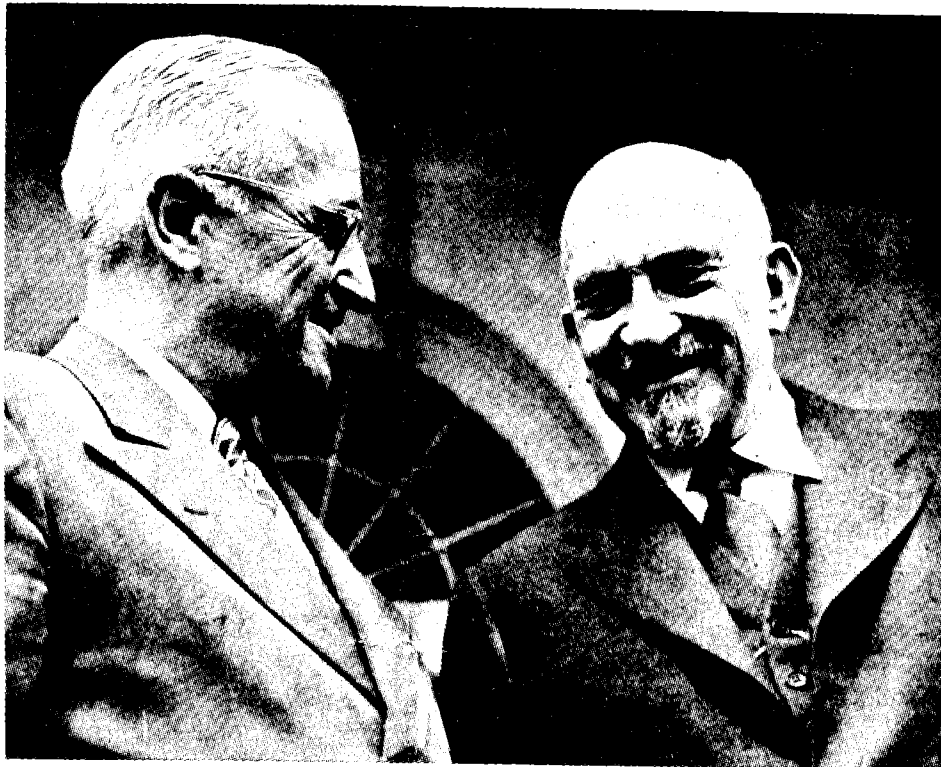
אולם המאמצים להסדר מחוץ לאו"ם נכשלו. תחילה לא עלה יפה נסיון ההידברות עם חברי ההנהלה הציונית בלונדון, לוקר וגולדמן, שהרי 'תכנית פְּוִין' ביקשה לבטל את מעמדה המיוחד של הסוכנות היהודית, ולפיכך היו אישים ציונים אלה, שאינם תושבי ארץ-ישראל, חרדים למעמדם האישי יותר

33 פוין אל אינכרצ'פל, 27.2.1947, E1832, FO 371/61768, PRO

34 חריפה במיוחד היתה התקפתו של ראש האופוזיציה, וינסטון צ'רצ'יל, בסוף ינואר. ראה: Hansard, Commons, vol. 432, cols. 1343-1350

35 Foreign Relations of the United States [FRUS], V, Washington 1971, pp. 58, 94-95

36 'The British Position', The NEA Files, Lot 55, D 36, USNA

נשיא ארצות-הברית טרומן עם חיים וייצמן, 1948

מאלה שהנהיגו בהיבט את היישוב ואת ההנהלה הציונית. זאת ועוד: השניים מעולם לא שמעו על הצעות בן-גוריון לגיויט.³⁷ בקרב ראשי מדינות ערב ומנהיגי הליגה הערבית ניכרה תחילה המגמה שלא לסגור את הדלת לפני תכנית פּוּוּיין;³⁸ אולם מסע שכנוע נמרץ שערך ג'מאל חסיני בכמה בירות ערביות, ערב כינוס ראשי הליגה בקהיר, סייע לכך שב-17 במארס החליט כינוס זה כי 'הערבים יעדיפו הליכה לאו"ם על משא-ומתן בכל דרך אחרת'.³⁹ לא עלו יפה גם מאמצי ההידברות של פּוּוּיין עם מזכיר-המדינה האמריקני החדש, ג'ורג' מרשל. כשבא פּוּוּיין לפגישת שרי-החוץ במוסקבה, בשבוע השני של חודש מארס, מצא את מזכיר המדינה 'חשדן' ומכונס בתוך עצמו, חושש מ'השתלטותן של השקפות השמאל הלייבורי על הממשלה בלונדון' ומעדיף להסתפק ב'דיבורים בלשון כללית'.⁴⁰ מרשל שהיה חדש בתפקידו סבור היה כי אם מתקשים הבריטים למלא את כל התחייבויותיהם באיזור שהופקדו עליו, הם יכולים אולי לסגת מארץ-ישראל אך אַל להם להפקיר את יוון או את תורכיה.

37 השוה: הנהלת הסוכנות, 14.3.1947.

38 סיכום מודיעין שבועי, מארס 1947, PRO, FO 371/61769, E2049

39 סיכום מודיעין, שם.

40 PRO, FO 371/61770, E2316 : ראה גם: Lot 55, D36 USNA

ולבסוף, גם מבצע ביעורו של הטירור, שנערך במחצית הראשונה של חודש מארס, נחל כשלון חרוץ. הכוחות שעמדו לרשות מבצע זה לא די היה בהם כדי לכפות משטר צבאי על הארץ כולה והמבצע נערך בשלבים.⁴¹ לא התגשמה גם התקווה לשיתוף-פעולה — ולו חלקי — של הנהלת 'היישוב המאורגן' ושל כמה אישים בו.⁴² עם תום מבצעי 'היפו' ו'פיל' נאלצו ראשי-המטות להודות כי בלי עזרתו הפעילה של היישוב או בלי הארכת המצב הצבאי והחמרתו לכלל מאבק גלוי בין הצבא וה'הגנה' אין סיכוי לעקור את הטירור.⁴³ אדרבה: על-פי דיווח מודיעין מוסמך נראה היה כי פעולות הטירור נכנסות והולכות לשלב חדש והעלייה הבלתי-ליגאלית תצליח בקרוב למלא את מחנות קפריסין עד תום. משלחת דיפלומאטית סובייטית, ששהתה בארץ בחודש מארס כדי להכין את הדיון המסתמן באו"ם, לא יכלה שלא להתרשם מחוסר האונים של הבריטים.⁴⁴

בראשית אפריל השתכנע אפוא פְּנוּיִן כי אין מפלט מקיום ההחלטה להביא את שאלת ארץ-ישראל אל האו"ם. אף-על-פי-כן סבור היה כי לפניו כר נרחב לתמרון כדי להביא את עצרת האו"ם לאמץ בסופו של דבר תכנית קרובה ברוחה לתכניתו-שלו. אם כך אמנם יקרה, קל יותר וסביר יותר יהיה לדון בכפייתה, גם אם לא תושג לה הסכמה מלאה של הצדדים.⁴⁵ הוא הורה אפוא לנציגו הראשי בארגון לבקש כינוסה של עצרת מיוחדת ולהקפיד שזו תגביל עצמה לנושא אחד — מינוי גוף מיוחד שיבצע את ה'המלצה' לפתרון. הכרחי היה להישמר מכל ניסיון להעלות בעצרת זו 'דיון לגופה' של שאלת ארץ-ישראל; על כך שררה הסכמה מלאה בין המזכיר-הכללי, ט' לִי, והמשלחות הבריטית והאמריקנית.⁴⁶

הפתעות מושב-העצרת המיוחד של האו"ם — אפריל-מאי

ב-28 באפריל נפתחה העצרת. צפוי היה שהסובייטים יקחו על עצמם את תפקיד 'גורם הצרות'. ואמנם, בהעמידם לנגד עיניהם מטרה אחת — לערער את מעמדה של בריטניה בארץ-ישראל — ריכזו הסובייטים בעצרת את מאמצייהם כחביעה להעניק לארץ-ישראל עצמאות לאלתר. תחילה סייעו לערבים לתבוע 'דיון לגופו של עניין' ותבעו מתן ייצוג מיוחד בדיון לוועד הערבי העליון. הוועדה הכללית של העצרת דחתה בלחץ אמריקני קיומו של דיון כזה במליאה, אך נאותה לעסוק בו בוועדה הפוליטית. בה'בעת דחפה כרית-המועצות את גרורותיה — פולין וצ'כוסלובקיה — לתבוע מעמד דומה גם לסוכנות היהודית. חרף אזהרתם של הבריטים הביאו אפוא הערבים למחנה הציוני מעין מתת-שמים — מעמד בעצרת הכללית, אשר תוך זמן קצר לא היה שונה בהרבה מזה של מדינה החברה באו"ם.⁴⁷

41 ישיבות בענייני ביטחון, קניגהם, 23 בפברואר, 5, 7, 14 ו-21 במארס 1947. השווה גם: PRO, 'The Situation in Palestine', Cab. 129/17, CP (47)95
 42 שם, השווה גם: הנהלת הסוכנות, 7.2.1947.
 43 Cab. 129/17, CP(47)95; וכן: PRO, Cab. 128/9, 30(47)1; Cab. 128/9, 33(47)7
 44 PRO, FO 371/61769, E 2049; FO 371/61861, E 258
 45 התכתבות בין שר-החוץ (במוסקבה) לבין משרד-החוץ (בלונדון), סוף מארס 1947, PRO, Cab. 129/18
 46 PRO, FO 371/61771, E 2738; השווה גם: pp. 309-312
 47 PRO, FO 371/61770, passim
 ראה תזכיר ודין-חשבון על העצרת המיוחדת, מאת הרולד בילי, PRO, FO 371/61180, E5047

לכאורה לא נשאו מאמצי הסוכייטים בעצרת זו פרי: הצעותיהם על מבנה ועדת-החקירה והרכבה ועל סמכויותיה נדחו ונתמססו. אולם השפעתם העקיפה היתה רבה, ומה שזרעו בעצרת זו, קצרו בעצרת הרגילה כסתיו. תמיכתם ב'דיון לגופו' נעצה טריו בין הבריטים לערבים, ותמיכתם המפתיעה בחלוקה — בין הבריטים לאמריקנים. לא פחות חשובה היתה התחושה שנטעו בלב חברי ועדת-החקירה שנבחרה באותה עצרת, כי גדולים סיכוייה של תכנית-חלוקה לזכות ברוב. בייחוד בלט הדבר לקראת סיומו של המושב: ב-14 במאי המשיך גרומיקו לפתח את ההשקפה בדבר הענקת עצמאות מיידית לתושבי ארץ-ישראל. אולם הוסיף כי אם היחסים בין היהודים לבין הערבים הידרדרו עד למצב בו אי-אפשר להקים בארץ מדינה דו-לאומית, יש לחפש את הפתרון בחלוקה. בעשותו שימוש מדהים בטיעון ציוני קלאסי, ביסס גרומיקו את טענתו על 'לקח השואה' ועל 'הזכויות ההיסטוריות הלגיטימיות של שני העמים' בארץ-ישראל. חברים במשלחת הציונית ראו בנאומו 'נס',⁴⁸ ורק כדיעבד הוברר כי היה כאן צעד פראגמטי והגיוני של מעצמה גדולה שמחוך למעגל ההשפעה על הנעשה באיזור, המחפשת לעצמה דרך לפרוץ פנימה.

טאקטיקת 'אי-ההמלצה' והזנחת אונסקו"פ

בין מאי לבין אוגוסט, שעה שוועדת-החקירה של האו"ם עסקה בהכנת ההמלצות לקראת העצרת כפתה ממשלת בריטניה על עצמה 'דביקות קשוחה' בעקרון 'אי-ההמלצה' — צעד שפעל בסופו של דבר לרעתה. היא הגישה אמנם לוועדה חומר מגוון בכתב, אך ויתרה על הצורך לשלוח נציג מוסמך של משרד-החוץ כדי לקיים קשר שוטף עם אנשיה, ואף לא תדרכה את קצין-הקישור של ממשלת המנדט לאותה ועדה, דונלד מקגילברי, לרמוז לה מה היא בעצם התכנית הרצויה לבריטניה. דומה כי פוון נשאר כפות לאמונה שגם לדעת ועדת-החקירה שום פתרון, לבד מזה שהוא עצמו האמין בו עדיין, לא יראה מעשי.

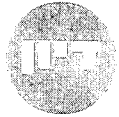
טאקטיקת 'אי-ההמלצה', שלרבים בממשל המנדט עלתה במתח-עצבים, ננקטה תוך דוגמאטיות וחוסר-אמון הדדי בין חברי הוועדה לבין הנציגים הבריטים. כמה מחברי אונסקו"פ נפגעו מן הניסיון הבריטי להשפיע על בחירת הוועדה ומוסדותיה ושמרו על כך טינה לבריטים. הבריטים נפגעו על שאונסקו"פ ראתה בהם 'צד' בלבד, כמו הערבים והיהודים.⁴⁹ בתוך כך אחרו הבריטים להבחין בגודל הנזק העשוי להיגרם לעניינם בכך שערכי ארץ-ישראל החרימו את הוועדה ואפשרו ליהודים לצאת מעורם כדי לקנות את לב חבריה במאות דרכים.⁵⁰ כך לבשה גביית העדויות של הוועדה אופי שונה לחלוטין מזה של ועדת-החקירה האנגלית-האמריקנית, שנה קודם-לכן.

שהייתה של הוועדה בארץ הצטיינה בגאות ללא תקדים במאבקו של היישוב, חרף פילוגו הפנימי, נגד הבריטים. בסוף יולי הגיב האצ"ל על ההוצאות הראשונות להורג של טירוריסטים, ותלה ליד

48 ד' הורוביץ, בשליחות מדינה נולדת, תל-אביב 1951, פרק כד.

49 השוה: PRO, FO 371/61777/61779, במקומות שונים. ראה גם: UN A/AC. 13/NC. וכן: New York Times, 8.6.1947, 11.6.1947

50 פרטים מעניינים על כך יש, למשל, בדינים-וחש-בונות של הקונסול האמריקני הכללי בירושלים, מקאטי, ובמכתביו האישיים למריאם, 7-21/7 USNA / 501. BB Palestine; ראה גם דינים-וחש-בונות מפורטים של סאי קנאן אל סילבר, ארכיון סילבר, טמפל, קליבלנד, אוהיו, מגירת הסוכנות היהודית. התיאור הכרונולוגי של עבודת הוועדה בא בכרך המיוחד הנספח לסיכומי עצרת האו"ם מ-1947, UN, GA, UNSCOP.

נתניה שני סארג'נטים בריטים. באמצע עדותו העיקרית של המזכיר-הכללי של ממשלת המנדט, סר הנרי ג'רני, הופיעה אוניית-המעפילים 'אקסודוס' ועל סיפונה מעל לארבעת-אלפים עקורים יהודים. מטבע הדברים גזלו מאורעות אלה את עיקר תשומת-לבם של חברי-הוועדה; ככל שביקשו להיות שופטים לא-משוחדים, הנה לא היה מפלט מן הרושם שלב הבעיה אינו יחסי היהודים עם הערבים אלא יחסי היהודים עם הבריטים. הפגישות המוגבלות שערכו כלבנון בסוף יולי חברי-הוועדה עם נציגים של מדינות ערב וכעמאן עם המלך עבדאללה, לא סייעו לתקן רושם זה. שכן נציגים אלה לא הרשו לעצמם להציע הצעות להסדר, כדרכם תמיד, שעה שהוועד הערבי העליון שם עליהם עין מפקחת; ואילו עבדאללה, למרות ניסיון בריטי להשתיקו, רמז כי הוא עשוי לראות חלוקה בעין יפה.⁵¹

כל אלה פעלו לעיצוב מסקנותיה של אונסקו"פ, בלי שהבריטים יהיו ערים די צורכם להתפתחות שחלה בהשקפותיהם של חברי-הוועדה. רק לקראת סוף יולי נחרדו במשרד-החוץ בלונדון בשל הדיווחים כי חברי-הוועדה שהיו בני סמכא — כגון יושב-הראש שלה — ואשר החלו את תהליך החקירה כתומכי רעיון המדינה הפדראלית, פנו עתה לתמוך בחלוקה.⁵² בשורה של דיונים דחופים בין משרד-החוץ לבין משרד-המושבות סוכם בראשית אוגוסט לנסות ולהציע לוועדת-החקירה, ששהתה כבר אז בזינבה, לקבל לפחות את תכנית-החלוקה המוגבלת של קריין-ג'ונס, שהבריטים לא כללו בתוך החומר הכתוב שהוגש מלכתחילה לוועדה.⁵³ אולם אז כבר עשתה אונסקו"פ כברת-דרך גדולה לקראת הסקת המסקנות, וההצעה הבריטית באה מאוחר מדי.

מסקנות אונסקו"פ היו כשלון גדול לממשלת בריטניה והדין-וחשבון שנחתם ב-31 באוגוסט זרע דיכאון בקרב חבריה. למעשה התגבשה נטייה ברורה לממש עתה את איום הנסיגה, בלי לחכות להחלטת האו"ם. אולם פְּנוּיִן לא ראה בכך עדיין סוף-פסוק, ודבריו בישיבת הקאבינט ב-20 בספטמבר עוררו בחברי הקאבינט תקוות חדשות. הקאבינט התכנס כדי לקבוע את מדיניותו באו"ם, שעה שהעצרת כבר היתה מכונסת ושלושה ימים לאחר שמרש'ל הביע לפניו תמיכה זהירה במסקנות הרוב — תכנית של חלוקה עם איחוד כלכלי.⁵⁴ אף-על-פי-כן עדיין הפיץ פְּנוּיִן בקאבינט את התקווה שהמשך הליכה על פי-התהום עשוי להביא את העצרת דווקא לתמיכה בהצעת המיעוט של אונסקו"פ — מדינה פדראלית.

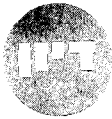
פְּנוּיִן קבע באותה ישיבה כי 'תכנית הרוב היא כל כך לא הוגנת כלפי הערבים עד כי מצפוננו לבדו לא יניח לנו לקבלה', בלי להזכיר את האינטרס הבריטי בידידותם של הערבים. אולם הוא לא הציע שממשלת בריטניה תסמוך ידה על הצעות המיעוט; שכן לאחר שתעשה זאת, יתפרש הדבר כאילו חזרה בה מעקרון 'אי ההמלצה' והכל יראו בכך התחייבות שלה לבצע את התכנית. קשייו של הקאבינט היו עתה גדולים מקשייו באי-כ: ראשי-המטות שינו את השקפותיהם. עתה ראו צורך דחוף דווקא להפחית מן הכוחות הבריטיים באיזור ולהעבירם אל זירות אחרות. לא היה כל ביטחון

51 PRO. FO 371/61876, E 7242; א' ששון, בדרך אל השלום, תל-אביב 1978, עמ' 391-393.

52 PRO. FO 371/61875, E 5752

53 PRO. FO 371/61877, E 7498; קריין-ג'ונס, קופסה 31; ראיון של המחבר עם סר הרולד כילי, לונדון, ינואר 1973; הורוביץ (לעיל, הערה 48), עמ' 234.

54 UN, GA (II), plenary, vol. I, pp. 19-20

שהצבא הבריטי — ללא תגבורת — יוכל לטפל אפילו בהתנגדות יהודית רחבה.⁵⁵ על אחת כמה וכמה התחייב הקאבינט כזהירות — בשל החלטות ראשי הליגה הערבית יומיים קודם-לכן בצופר — להתנגד בתוקף לשתי ההצעות של אונסק"פ.⁵⁶ מצבה האיסטראטגי של בריטניה היה עתה פאראדוקסאלי. עקב הנסיגה מהודו וממצרים נראתה האחיזה בארץ-ישראל חיונית יותר מאי-פעם לעצם קיומו של המערך האיסטראטגי באיזור. אולם כדי לקיים שם את השליטה הפיסית, נזקקה בריטניה לפתרון פוליטי, שלא היו לה כוחות להשליטו.⁵⁷

הפתעות מושב-העצרת הרגיל — ספטמבר-אוקטובר

תשוכתו של פְּנוּיִן למצב זה דחוקה היתה — יש לחכות להתפתחות העניינים בעצרת הכללית. הוא סירב עדיין להאמין שהרוסים יסתכנו בקניית איבתן של מדינות ערב וסבר שיעדיפו לחמוך בהצעות המיעוט של אונסק"פ. כך יקום סיכוי ליצירת חזית זמנית בעצרת, בו יקחו חלק הערבים, הרוסים וגרורותיהם, מדינות מוסלמיות אחרות ואולי גם בריטניה. כך אפשר יהיה לשוב ולכוון אל הפתרון הפדראלי.⁵⁸ 'ייתכן מאוד', הצטרף אחד השרים לעמדתו של פְּנוּיִן, 'שבמהלך הדיונים בעצרת, לא הצעת הרוב ולא הצעת המיעוט תתקבל, אלא הצעה הדומה לתכניתנו מ-1946'.⁵⁹

אולם כדי לעודד את העצרת ולכוונה אל הפתרון הנכון, הציע פְּנוּיִן שהנציג הבריטי יקשה על השגתה של הצעה שאינה כזו. הוא הציע שבבריטניה תצהיר כי היא 'לא תפעיל כוח לכפייתו של פתרון כלשהו שלא יהיה מקובל על הצדדים' וש'אם העצרת תחליט בכל זאת על פתרון כזה — תצטרך למצוא סמכות אחרת שתוציא אותו אל הפועל'.⁶⁰ הקאבינט אישר נוסחה זו וב-25 בספטמבר הביאה אותו משלחת רמת-דרג (שני שרים ושגריר) לידעת שר-החוץ של ארצות-הברית. למחרת קרא אותה קְרִיִץ-ג'וֹנְסֵן לפני ועדת אד-הוק, שהוקמה בעצרת לעניין ארץ-ישראל.⁶¹ לבריטניה לא נותר עתה אלא לצפות שבעקבות הקפאון תתחיל העצרת לחתור אל הכיוון הרצוי; כדברי פְּנוּיִן:

עצם האיום בנסיגה בריטית, כשהוא משולב בהצעה לסייע בהפעלתו של כל הסדר שייסכימו לו היהודים והערבים לפני צאתנו, עשוי להכריח אותם לשתף פעולה כדי למנוע את מה שאחרת אי-אפשר יהיה למנוע — מלחמת-אזרחים.⁶²

החלטת הקאבינט מן ה-20 בספטמבר לא היתה אפוא החלטת נסיגה. טרם נערכו תכניות מפורטות לפינוי הצבא והמנהל או להוצאת הציוד הצבאי. החלטה כזו באה רק לאחר כשישה שבועות. העצרת הכללית נתונה היתה למעשה בקפאון של כחודש ימים, שנגרם במקצת בשל זהירותם של

55 PRO, 'Summary of Chiefs of Staff Conclusions', Cab. 129/21, pp. 121-122; Cab. 128/10, 76(47)6
 56 מאחורי הפרגוד — ועדה עיראקית על המלחמה בישראל, תרגם ש' שגב, חל-אביב 1954, נספח 8, עמ' 49-50.
 57 ראה לעיל, הערה 55.
 58 ישיבת קאבינט, 20 בספטמבר, PRO, Cab. 128/10, 76(47)6
 59 שם.
 60 נספח לתזכירו של בוּיִן, 18.9.1947. ראה להלן, הערה 62.
 61 FRUS, p. 1164; UN, GA, Ad Hoc Committee, p. 2
 62 PRO, 'Palestine', Memorandum by the Secretary of State for Foreign Affairs, 18.9.1947. Cab. 129/21, CP(47)259

האמריקנים שלא להבליט את תמיכתם בחלוקה בטרם זמן, אך בעיקר בשל חוסר הבהירות בדבר העמדה הסובייטית. הצהרתו של קריין-ג'ונס ב-26 בחודש העמיקה את הקפאון. אולם מצב זה השתנה מן הקצה אל הקצה כשהסובייטים גילו את מגמתם. ב-13 באוקטובר הופיע הנציג הסובייטי, סֶמְיוֹן צֶרְפֶּקִין, לפני ועדת אד-הוק ובניגוד להערכות הבריטיות הביע תמיכה ברורה בהצעות הרוב של אונסקופ – בחלוקה. הוא תבע גם את פינויה המידי של ארץ-ישראל על-ידי בריטניה.⁶³

בריטניה ושיתוף-הפעולה האמריקני-הסובייטי בעצרת – אוקטובר-נובמבר

עתה החלו גלגלי העצרת לנוע בקצב גובר והולך. בדיונים שנערכו במחלקת-המדינה האמריקנית ובמשלחת ארצות-הכרית אל העצרת לא היו עוררין למסקנה כי התהווה סיכוי ריאלי להחלטת עצרת, על-פי הצעות הרוב של אונסקופ, כרוב של שני-שלישים. השאלה היתה אם על ארצות-הכרית להתחבר לשם כך עם ברית-המועצות ואם עליה ליטול תפקיד מוביל בתהליך קבלת ההחלטה. בניגוד לבריטים, מֶרְשֶׁל לא מוכן היה לכך שהדיון בעצרת יסתיים ללא הכרעה. הדריכה אותו השאיפה להיפטר סוף-סוף מן הנטל הארץ-ישראלי, על-ידי הרחבת הכתף הנושאת אותו וצירוף אחריותן של מעצמות אחרות. הוא האמין כי אפשר בכל מקרה לאתר חדירה סובייטית פיסית לארץ-ישראל ולמנוע אותה על-ידי ניצול הרוב הפרו-מערבי בעצרת או על-ידי זכות הווטו במועצת הביטחון – אם הדברים יגיעו לשם.

דעתו של מֶרְשֶׁל הושתתה על חוות-דעתם של פקידים בכירים – הן ממשרד האו"ם (למשל, רֶסֶק), הן מן המשלחת לעצרת (למשל, אוֹסְטִין) והן של מומחי מדור המזרח הקרוב במחלקתו (למשל, וִילְקִינְס). כל אלה היו קודם-לכן מתנגדים תקיפים של החלוקה; אך קראו עתה, כאיש אחד כנועט, ליטול את המנהיגות באו"ם בשאלת ארץ-ישראל ו'להביא לקבלתן של הצעות הרוב בעצרת בשני-שלישים'.⁶⁴ נסיון הידברות עם הבריטים במסגרת 'שיחות הפֶּנְטֶגֶן' בין מומחי הגנה אמריקנים ובריטים שנערכו באוקטובר בווינגטון – התקבל בסירוב בריטי 'מסורתי' להשתתף ב'המלצות'.⁶⁵ משלחת ארצות-הכרית לעצרת, שתוגברה עוד קודם-לכן בלחץ הנשיא באישים פרוד ציוניים – כגון הגברת רוֹזְבֶּלְט והגנרל הִילְדְרִינג,⁶⁶ הכינה ביוזמתה-היא, איסטרטגיה שנועדה לקיים את המגמה החדשה במחלקת-המדינה.

האמריקנים ביקשו עתה לגבש הצעת החלטה חדשה לחלוקה, שתעורר התנגדות פחותה מזו שהציע הרוב באונסקופ. לפיכך נחוץ היה למצוא דרך לשיתוף-פעולה הדוק עם המשלחת הסובייטית ואף להתפשר עם מתנגדי התכנית בשורה של שאלות – כגון זמנה של תקופת-המעבר והתכנית לקצץ מן המדינה היהודית את הנגב הדרומי, את יפו ואת באר-שבע.⁶⁷

UN, Ad Hoc Committee, p. 69 63

FRUS, V, pp. 1185-1187, 1188-1192, 1195-1196 etc. 64

לחלוקה, אך דעתו נדחתה.

ראו: Meeting of the Mixed Military Group in the Talks of 16 October, *FRUS*, V, n. p. 602; 65

cf. memorandum, p. 512

על פרשת מינויים אלה (ופיטוריהם של חברי משלחת קודמים, כגון וירגיניה גילדרסליב) ראה בניירות קלארק מ' 66

קליפורד, קופסה 13, ספריית הנשיא טרומן.

FRUS, V, pp. 1147-1151 67

הסובייטים מוכנים היו ללכת דרך ארוכה לקראת האמריקנים, ובלבד שהעצרת תסתיים בהחלטה המערערת את הבסיס הלגיטימי של המנדט הבריטי. ביוזמה משותפת אמריקנית-סובייטית חולקה ב־21 באוקטובר ועדת אד-הוק לשלוש ועדות-משנה, וכל אחת מהן נועדה להכין הצעת החלטה לקראת ההצבעה במליאת הוועדה. ועדת-משנה 1 צריכה היתה להכין הצעה לתכנית-חלוקה עם איחוד כלכלי, כפי שהציעו הרוב באונסקו^פ; ועדת-משנה 2 צריכה היתה להכין הצעה על-פי תכנית המיעוט — למדינה פדראלית; ואילו ועדת-משנה 3, שבה ישבו שלושה יושבי-הראש של ועדת אד-הוק, צריכה היתה להכין הצעה שתפשר בין שתי ההצעות.

לכאורה נתנה הצעה זו הזדמנות חדשה, שווה כמעט, לפתרונות חדשים לעלות. אולם למעשה היא שירתה את המגמה האמריקנית-הסובייטית. שכן במקום לבנות ועדות-משנה שהרכבן מעורב, הניח יושב-ראש ועדת אד-הוק, האוסטרלי הרפּרְט אָבֵט, לכל חבר בוועדה לבחור לעצמו ועדת-משנה לטעמו. כך יצא שוועדות-משנה 1 ו-2 לא רק שהגישו כל אחת פתרון שאינו קרוב יותר לפשרה, אלא ועדת-משנה 2, בה ישבו בעיקר מדינות ערביות ומוסלמיות, הציעה פתרון קיצוני עוד יותר — מדינה ערבית עצמאית. כנסיכות אלה נכשלה ועדת-משנה 3 בתפקידה לפני שהחלה בו.⁶⁸

הצעד המשותף הסובייטי-האמריקני צריך היה לאותת לבריטים שכל תקוותיהם יתברו; אך הם המשיכו לקוות כי בוועדת-משנה 1, בה כיהנו בצוותא ארצות-הברית וברית-המועצות, לא תושג הבנה על הצעדים המעשיים להוצאת החלוקה אל הפועל.⁶⁹ אולם גם תקוותם זו התבררה כשהתעוררו מכשולים או עיכובים בפעולתה של ועדת-משנה זו, פעלו משלחות ארצות-הברית וברית-המועצות לזירוז התהליך ולפישוטו; הן נכנסו — בצוותא עם גוואטמלה וקנדה — כחברים ל'קבוצת העבודה' בתוך ועדת-המשנה שטיפלה בדרכים להגשמת החלוקה. עד ראשית נובמבר ויתרו הסובייטים על תביעתם ליציאת הבריטים 'לא לתר', בהסכמם לתקופת-מעבר שתמשך עד אוגוסט 1948. הם ויתרו על הכללת נציגם בוועדת-הביצוע של החלוקה, ואף נטו להעתר לקיצוצים שהציעה ארצות-הברית בגבולות המדינה היהודית, כדי לעשות את ההצעה קבילה יותר בעצרת. אלא שבעניין העברת הנגב לערבים התברר כי הרוב בוועדת-המשנה אינו נוטה להשתכנע שהדבר נחוץ. כשהפעיל הד"ר וייצמן לחץ, ב־19 בנובמבר, על הנשיא טרומן להניא את אמריקה מקיצוץ הנגב, וטרומן בדק את העניין לגופו, נמצא כי אם תעמוד ארצות-הברית על הקיצוץ תישאר ממילא 'כמיעוט מבוש בוועדה'.⁷⁰

בראשית נובמבר צפו אפוא הבריטים בהתגבשותה של תכנית רוסית-אמריקנית לחלוקת ארץ-ישראל כמי שכפאם שד. הרולד פילי, יועצו הראשי של פּוֹוִין בשאלות אלה וחבר המשלחת הבריטית לאו"ם, ניסה ביוזמתו-הוא להתערב אצל הנציגים הערבים בוועדת-המשנה 2, כדי שימתנו את עמדותיהם ויצהירו על תמיכתם בתכנית המיעוט של אונסקו^פ.⁷¹ אולם מדינות ערב בחרו לתת

68 ראה תזכיר מסכם מאת הרולד בילי, על העצרת הרגילה השנייה: PRO, CO 537/2351/75872/154/13. השווה דין-וחשבון של שר-המושבות אל הנציב העליון, 24.10.1947, ניירות אלאן קנינגהם, קופסה 2, תיק 2, ותיאורו של בילי, שם.

70 ניירות קליפורד (לעיל, הערה 66). תזכירים של מקלינטוק ולאבט: USNA, 501 BB Palestine/11-2147; ראה גם: תזכיר מאת מאט קונאלי, ניירות דין אצ'יסון (כך !). ארכיון טרומן, קופסה 27; והשווה: דונבאן (לעיל, הערה 4), עמ' 326-328.

71 רמזים בדן-וחשבון של בילי (לעיל, הערה 68); ראה גם דינים-וחשבונות של אוסטין בין ה-7 ל-11 בנובמבר: FRUS, V, pp. 1242-1253

ביטוי למרירותם דווקא על-ידי איומים במלחמה ובהסעת יחידות-צבא סוריות ומצריות אל גבולות ארץ-ישראל.⁷² עד שהבינו המשלחות הערביות כי הצעתו של פילי היא אולי התכסיס האחרון שנותר באמתחתן כדי לחסום את דרכה של הצעת החלוקה מלבוא למליאת העצרת, כבר הצביעה ועדת אד-הוק וקיבלה – אם כי עדיין לא ברוב של שני-שלישים – את ההצעה הרוסית-האמריקנית.

החלטת הפינוי

עתה לא חיכו הבריטים להתפתחויות בעצרת הכללית. שיתוף-הפעולה המוצלח בין שתי מעצמות-העל האחרות אותת להם כי כלו כל הקצים. ב-11 בנובמבר התקיימה ישיבת קאבינט קצרה כדי לייפות את כוחם של ראש-הממשלה, שר-החוץ, שר-המושבות ושר-ההגנה לקבוע מועד להודעה בריטית ואת הנוסח שלה על כוונה נחרצת וללא תנאי לפנות את ארץ-ישראל עד ה-1 באוגוסט 1948.⁷³ כך החל תהליך מזוהז של הכנות לפינוי.

קווי-מחשבה כלליים כיצד לבצע את פינוי ארץ-ישראל נערכו על-ידי ראש-המטות בלונדון כבר בסוף ספטמבר.⁷⁴ ב-2 באוקטובר כתב קריין-ג'ונס אל הנציב העליון כי 'בקרוכ תתמנה ועדה שתתכנן את תהליך הנסיגה'. אולם רק ב-18 באוקטובר, דהיינו לאחר הצהרת צ'רפ'קין, נתבקשה ועדת-התכנון של ראש-המטות לגשת לעבודה. עשרה ימים לאחר מתן הוראה זו, הוקמה ועדה מקבילה, אזורית, ובה נציגים של ארבעת משרדי-הממשלה הנוגעים בדבר וכן ישב בה נציג הממשל בארץ-ישראל (גיבסון). ו'ס ל'וק, לשעבר פקיד משרד-המושבות ועתה אחד ממזכירי הקאבינט, עמד בראש הוועדה.⁷⁵

ועדת הפינוי הבין-משרדית התכנסה לישיבתה הראשונה ב-31 באוקטובר, אלא שעדיין צויין כי אין זה מתפקידה לדון בלוח-זמנים אלא לסקור בעיות משותפות הכרוכות בפינוי אפשרי, של הצבא ושל הממשל האזרחי. ב-3 בנובמבר הועמדה הוועדה במצב הכן, לקראת הצהרת הנציג הרוסי בוועדת אד-הוק, מתוך ציפייה להבהרת סיכויי ההסכם ב'קבוצת העבודה' האמריקנית-הרוסית. זמן קצר לאחר-מכן נודע כי שתי מעצמות-העל הגיעו שם להסכם מלא. ב-8 בנובמבר הכריק שר-המדינה במשרד-החוץ הבריטי, הקטור מקנ'יל, שנכח בדיוני ועדות-המ'שנה של העצרת ל'ינון, כי לדעתו אין יותר טעם לדחות את ההצהרה הבריטית על לוח-הזמנים לפינוי.⁷⁶

עתה החל התכנון לנוע במהירות; שפן הקדמת הוצאתו של הציווד הצבאי עשויה היתה לחסוך כסף רב. לא היה גם טעם להוסיף ולהחזיק בארץ שפע של יחידות צבא מעולות; זירות אחרות תבעו את שלהן.⁷⁷

ב-14 בנובמבר נעשה הצעד העיקרי בתכנון הנסיגה; המפקד הכללי של הצבא הכריטי במזרח-התיכון, הגנרל סר ג'ון קרוקר, הגיע לארמון הנציב בירושלים והציג לפני קבוצה נבחרת של אנשי

72 ניירות קנינגהם, קופסה 4, חיק 1; וכן: PRO, FO 371/61883, E9695, E9727, E9757

73 PRO, Cab. 128/10, 86(47)2

74 רמז במברק שר-המושבות אל הנציב העליון, 2.10.1947, קנינגהם, קופסה 2, חיק 2.

75 מברקים משר-המושבות אל הנציב העליון, בין 22 ל-31 באוקטובר, שם.

76 שר-המושבות אל הנציב העליון, 9.3 בנובמבר 1947, שם.

77 ווטרפילד אל משרד-המושבות, PRO, FO 371/61795, E11016, Cab. 128/10, 93(47)1, קנינגהם, דיון

ב-14.11.1947, קופסה 4, חיק 4.

צבא וממשל את תכנית הנסיגה הצבאית. לאחר דיון מייגע, שנמשך שעות ארוכות, תוקנה התכנית והותאמה לצורכי נסיגתו של הממשל האזרחי; לאחר-מכן הועברה התכנית לאישור בלונדון.⁷⁸ ארבעת השרים בדקו את התכנית בין ה-20 לבין ה-28 בנובמבר, שעה שהוצאת הציוד הצבאי כבר החלה.⁷⁹ התכנית אושרה לבסוף על-ידי הקאבינט ב-4 בדצמבר.⁸⁰

אין ספק שההחלטה המעשית על הנסיגה נפלה בעקבות ההתפתחות בעצרת האו"ם. פְּוּוּוּן הימר על המהלך של הבאת בעיית ארץ-ישראל לאו"ם 'ללא המלצות' והמשיך להחריף טאקטיקה זו עד הרגע האחרון. ההימור נכשל, ועל בריטניה היה להשלים עם נסיגה 'לא מכובדת', הכרוכה בויתור על חלק מן המאחזים האיסטראטגיים שביקשה לשמור בידיה. הערבים והרוסים היו בין אלה ששיבשו את התכניות הבריטיות.

ב-29 בנובמבר הסתיים בהצלחה המהלך שהשותפות האמריקנית-הרוסית בוועדת אד-הוק מימשה, והעצרת הכללית אישרה ברוב של שני-שלישים את ההמלצה על תכנית 'חלוקה עם אחדות כלכלית'. אולם גם עתה לא ויתר פְּוּוּוּן על הסיכוי להשתתף בעיצובה של המדיניות הארץ-ישראלית. התנאים היו חדשים, ובאמצע דצמבר הוא ניסה לשכנע את המדינות הערביות לקבל את החלוקה בעקרון. תוך מאבק לשינוי הגבולות בתוכה. במברק לכל הנציגויות הדיפלומטיות הבריטיות במזרח-התיכון קבע כי:

ייתכן מאוד שכמה מדינות ערביות חשות לא נוח לעמוד מול החלטות של כל העולם; אם יודמן לכם מעשה פיוס בו תוכל ממשלת הוד-מלכותו להימצא בעמדה טובה לסייע לכך... עדיין יש סיכוי להביא הסכם. עליכם לעקוב בעירנות אחר המצב ולדווח אלי ללא כל דיחוי על כל סימן של נכונות מצד גורם ערבי לדון בהתפתחות זו.⁸¹

אולם שוב התברר לו כי הדברים נוטים יותר ויותר לכיוון שונה ממה שציפה.

★

נראה אפוא כי תהליך קבלת ההחלטה הבריטית על נסיגה מארץ-ישראל היה ממושך יותר ודרמאטי פחות ממה שרגילים היינו לחשוב. גם השנה האחרונה לשלטון הרשמי הבריטי, ואפילו לאחר שהסתמן כבר הצורך בנסיגה, התאפיינה כמעט באותם קשיים מסורתיים ודילמות ישנות שהטרידו את ממשלת בריטניה בשנים הקודמות. בעיית ארץ-ישראל הוסיפה להיות גם בשנה האחרונה דילמה מוצלבת של שתי שאלות-יסוד: האם תהיה ארץ-ישראל שלימה או מחולקת, ומי ישלוט בחלקיה או בכלה. שנה זו היתה חזרה בזעיר-אנפין על רוב הנסיגות שכבר נערכו בעבר, ואלה נמשכו עד לאותו רגע שהקטר שדחף כל הזמן להמשך החיפושים, שר-החוץ פְּוּוּוּן, ניווט את עצמו אל פינה ללא-מוצא.

78 קנינגהם, קופסה 4, תיק 4, פרטיכל מפגישה בארמון-הנציב.

79 שר-המושבות אל הנציב העליון 'תמצית תכנית הנסיגה', ומברקים אחרים בין ה-23 וה-28 בנובמבר. קנינגהם, קופסה 2, תיק 2.

80 ישיבת הקאבינט, 4 בדצמבר, 1947, PRO, Cab. 128/10, 93(47)1; השוה גם: PRO, Cab. 129/22, pp. 150-160.
81 משרד-החוץ אל נציגויות בבירות ערביות שונות. 15.12.1947, PRO, FO 371/6179, E 11793.

הערות והשגות הנסיגה מארץ-ישראל בראי מדיניותה של בריטניה

גבריאל כהן

מקומה של ארצות-הברית במדיניות הבריטית

צדק מיכאל כהן בדבריו על מקומה של ארצות-הברית במדיניות בריטניה בארץ-ישראל. אף ארחיק לכת ואומר שמבחינה ממשלתית היתה שאלת ארץ-ישראל בשנות המנדט האחרונות בראש-וראשונה שאלה אנגלית-אמריקנית. בתקופת ממשלת אטלי היה זה גלוי לכל, אבל אפשר למצוא את ראשית התהליך כבר ב-1943: הצטלבות היוזמה האמריקנית והיוזמה האנגלית להכרזת המשותפת בשאלת ארץ-ישראל! במשרד-החוץ הבריטי גובשו דפוסי-הטיפול בשאלת ארץ-ישראל, בעניין העקורים, בשאלת ארצות-הברית ובשאר הנושאים כבר ב-1943. מטבעות-הלשון שנקטו פְּנוּיִן ואחרים בפומבי נמצאים בתזכירי המשרד החל משנת 1943. כך למשל, התיזה שאסור לבודד את שאלת העקורים היהודים משאלת העקורים בכללה באה כבר במזכר של איש מחלקת-המזרח בקיץ 1943. היא התגלגלה לנוסחה שאין להעמיד את היהודים כ'קטיגוריה לאומית מיוחדת בראש התור', במסמכים הפנימיים של 1944 ו-1945 ומצאה דרכה אל איגרת סודית של אטלי אל טרומן ב-16 בספטמבר 1945. רק בנובמבר 1945 קיבלה פומבי בנאומו של פְּנוּיִן וצוטטה לאחר-מכן כהוכחה למוטיבים האנטישמים במדיניותו.² ייתכן שתהליך זה של הערכת ארצות-הברית כגורם מרכזי בעיצוב המדיניות הבריטית בשאלת ארץ-ישראל החל מוקדם יותר, בשנת 1940, כאשר הועמד צ'רצ'יל בראש ממשלת הקואליציה המלחמתית. לצ'רצ'יל ולפְּנוּיִן היה גם גוון אישי ביחס לארצות-הברית ובהעמדת ארצות-הברית במרכז סוגיה זו. גישתם ינקה ממקורות שונים, למדיניותם היו מניעים שונים ולעמים מטרות שונות, אבל שניהם רצו לגרור את ארצות-הברית ולשתפה באחריות ובנשיאת העול של פתרון בעיית ארץ-ישראל לאחר תום מלחמת-העולם השנייה. צ'רצ'יל ניסה זאת בדרכו-שלו, החל מ-1940, וכוונתו היתה למזרח-התיכון כולו. פְּנוּיִן נקט דרך משלו והחלטה גמלה בלבו בקיץ-סתיו 1945, זמן קצר לאחר שהחל לטפל בנושא ישירות כשר-חוץ. שניהם נהגו בנושא האמריקני מדי פעם בדרך שהרגיזה או הפתיעה את עובדי משרד-החוץ. כך, לדוגמה, שיחות וייצמן בווינגטון בחורף 1943, ההפתעה והרוגו שעוררו בקרב עובדי משרד-

1 על העמדת ארצות הברית במרכז הערכות המצב של 'מחלקת המזרח' במשרד החוץ הבריטי החל משלהי 1942 ועל השיבושים שחלו בהן ראה: ג' כהן, הקאבינט הבריטי ושאלת ארץ ישראל, תל-אביב 1976, עמ' 27 ואילך, 69 ואילך.

2 Eyers, Minute FO371/35030, p. 83; וראה: כהן, שם, עמ' 69 הערה 80. איגרת אטלי ראה: F. Williams, *A Prime Minister Remembers*, London 1961, p. 189

החוץ ותגובתו המתגרה של צ'רצ'יל³ וכך גם החלטת בְּוִין להקים ועדה אנגלית-אמריקנית בספטמבר 1945 ותגובותיהם המסויגות של עובדי לשכתו ומשרדו.⁴ שניהם נהגו בדרך דומה כשהתאכזבו ממהלכי ארצות-הברית – דמיון מפתיע שבא לידי ביטוי דווקא בהתכתבות הפנימית, המשרדית והבין-משרדית. במזכר ששיגר צ'רצ'יל אל שר-המושבות ואל ראשי-המטות במאי 1945, שמיכאל כהן הזכירו, הוא אמר מפורשות: 'האם עלה על דעתכם אי פעם הרעיון שמא נבקש [את האמריקנים] להחליפנו? אני מאמין שככל שנגרור אותם יותר אל היס-התיכון – נתחזק יותר'.⁵ מזכר זה נכתב על-ידי צ'רצ'יל שישה חודשים לאחר שחדל לעסוק בשאלת ארץ-ישראל (בנובמבר 1944), הפסיק לתמוך בעמדת-הרוב בוועדת הקאבינט לשאלת ארץ-ישראל (ועדת מוריסון), נואש מן הסיכוי לעיצוב מדיניות אנגלית-אמריקנית משותפת בשאלת ארץ-ישראל לפני תום מלחמת-העולם ורמז כי ייתכן שבשלב זה כבר אין מוצא אלא להביא את הנושא לדיון בוועידת-היסוד של ארגון האו"ם שעתידה היתה להתכנס בסאן-פראנסיסקו.

גם בְּוִין ניסה לגרור את ארצות-הברית כשותפה באחריות לשאלת ארץ-ישראל. המושג 'שיתוף באחריות' (responsibility) חזר ונשנה במסמכים בריטיים רבים בתקופה זו. בהבנתו לאשורו יש מפתח לפתרון הרבה פרשיות סתומות בהיסטוריה הדיפלומטית של אותם ימים, משום שמדינאים שונים ובזמנים שונים התכוונו לתכנים שונים ולמטרות שונות. כך, למשל, יש הבדל בתביעת שיתוף באחריות לעיצוב מדיניות לבין התביעה לשיתוף בכיצועה. הוא הדין בהבדל שבין התביעה לשיתוף באחריות מתוך כוונה כנה או כתכסיס להרתעה מפני התערבות ולחצים אמריקנים בעיצוב המדיניות. הרבה מאי-ההבנות באותם ימים וכמה טעויות של כותבי-העתים מאוחר יותר נבעו מן הבלבול בהבנת המושג 'שיתוף באחריות'; הבהרת גלגוליו – והיו לפחות חמישה שלבים משלהי מלחמת-העולם השנייה ועד 1947 – הם תנאי להבנת ההיבט האנגלי-האמריקני של הנושא, כשם שמעקב אחר היבט זה הוא תנאי להבנתו של הנושא כולו. מכל מקום, כל שלב בניסיון לעיצוב מדיניות משותפת – הקמת הוועדה האנגלית-האמריקנית, דיוניה ומסקנותיה, הרקע לתכנית מוריסון-גריידי וגלגוליה – העמיק את אכזבת בְּוִין וגרם לתוספת של מרירות. בסוף 1946 הוא התייאש מן השיתוף האמריקני בפתרון בעיית ארץ-ישראל וחיפש דרכים חדשות. גם בְּוִין הציע לאָטְלי כי לפני העברת הנושא אל האו"ם יציעו את המנדט לאמריקנים. הצעתו זו היתה במסגרת עיצוב מדיניות חדשה בשלהי 1946 – לאחר כשלון סיבוב שיחות לוונדון הראשון ולפני הסיבוב השני – כשהגיע למסקנה שלא יהיה מוצא אלא להעביר את הנושא אל האו"ם. כוונתו פתוחה לפירושים, כשם שכוונת צ'רצ'יל ב-1945 פתוחה לפירושים, אבל העובדה היא שהוא העלה את הרעיון במכתבו לאָטְלי ב-12 בינואר 1947, עוד קודם שעלה עניין זה בישיבות הקאבינט – שמיכאל כהן ועמיצור אילן התייחסו אליהן וציטטו מדבריהם (15-22 בינואר 1947). מכתב זה, שעמיצור אילן הפנה את תשומת-לבי אליו, הוא מסוג חילופי-המכתבים שהיו מקובלים

3 ראה תעודות שונות בתיקים FO 371/35033, E 2342; FO 371/35031, E 826; וכן: כהן (לעיל, הערה 1), עמ' 38-33.

4 ראיון עם יועצו של בוין, מארס 1961.

5 Prime Minister Personal Telegram to Colonial Secretary and to C.O.S. (M/679/6), July 6th 1945. וכן ראה: ג' כהן, צ'רצ'יל ושאלת ארץ ישראל, ירושלים 1975, עמ' סח-עג.

על כְּוִוין וּאָטְלִי, כְּדִי לְהִבִּיא לְגִיבוּשׁ עֲמֵדָה מְשׁוּתֶפֶת בְּנוֹשָׂאִים רְגִישִׁים לְקִרְאָת יִשִּׁיבוֹת הַקְּאֲבִינֵט; זֶהוּ מְקוּר חֲשׁוֹב יוֹתֵר לְהִבְנֵת מְטוֹרוֹתִיהֶם מֵאֲשֶׁר דְּבִרְיָהֶם בְּקִאֲבִינֵט, אוֹתָם עֲטְפוּ לְעֵתִים גַּם בְּמַעֲטָה שֶׁל תְּכַסִּים.⁶

הֶעֱרַכְת הַשְּׁלֵבִים בְּהַחֲלֻטָּה הַקְּאֲבִינֵט הַבְּרִיטִי לְפָנֹת אֶת אֶרֶץ-יִשְׂרָאֵל

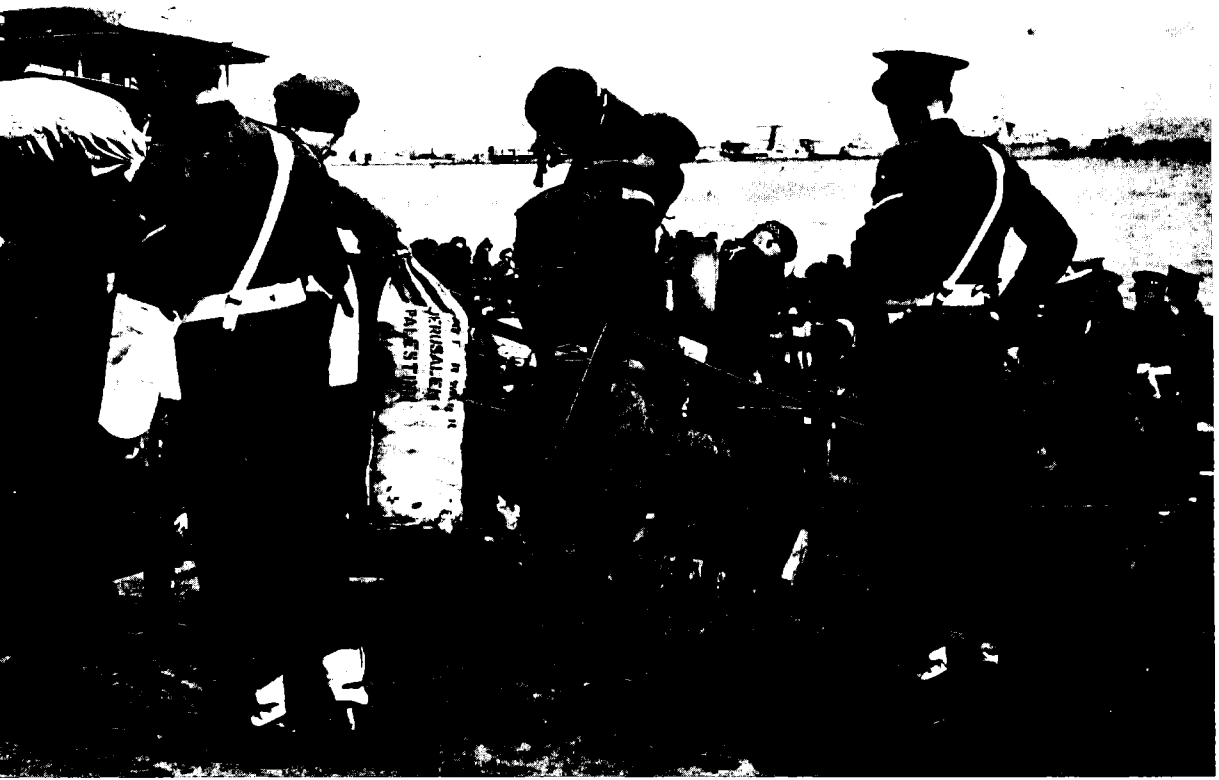
חֶרֶף נִיתוּחַ הַטְּקִסְטִים שֶׁל עֲמִיצוֹר אֵילָן וְהַמּוֹבָאוֹת שֶׁהִבִּיא מְדַבְּרֵי כְּוִוין אֵנִי נוֹטָה לְהַעֲרִיךְ — כְּמוֹ מִיכָאֵל כֶּהֵן — שֶׁהִשְׁלַב הָרֵאשׁוֹן בְּהַחֲלֻטָּה הַקְּאֲבִינֵט הַבְּרִיטִי לְפָנֹת אֶת אֶרֶץ-יִשְׂרָאֵל חָל בִּינוֹאֵר 1947. גַּם בְּהַקְּשֵׁר זֶה אֵין זֹו אֵלָא שְׁאֵלָה שֶׁל הַגְּדֵרוֹת וְשֶׁל הֶעֱרָכוֹת. כְּמִכְתָּבוֹ אֶל אָטְלִי ב־12 בִּינוֹאֵר 1947 כָּתַב כְּוִוין בְּמַפּוֹרֵשׁ שֶׁעַל מִמְשַׁלַּת הַיִּוֵּדִים-מְלֻכּוֹתוֹ לְשַׁקֵּל בְּרִצִּינּוֹת הַיִּוֵּדִים כִּכְשֶׁל וְנָוֶן וְהַעֲבֵרַת הַנוֹשָׂא לְטִיפּוֹלָם שֶׁל אַחֲרִים.⁷ הוּא צִיֵּן אֲמָנָם, כְּפִי שֶׁאֲמַר גַּם בִּישִׁיבַת הַקְּאֲבִינֵט, שֶׁצִּרִיךְ לְהִזְמִין הֶעֱרַכְת מִצַּב שֶׁל רֵאשִׁי-הַמְטוֹת עַל הַהִיבֵט הַאיִסְטְרָאטְגִי שֶׁל פִּינּוֹי אֶרֶץ-יִשְׂרָאֵל, שִׁישׁ לְהַעֲרִיךְ אֶת הַהֶשְׁלָכוֹת הַבִּינ־לְאוֹמִיּוֹת שֶׁל הֶעֱבֵרַת הַנוֹשָׂא לְאַחֲרִים, כּוֹלָל הַאוֹ"ם, וְאֲמָנָם הִיוּ דֹרְכִים שׁוֹנוֹת לְצוֹרֶת הֶעֱבֵרַתוֹ שֶׁל הַנוֹשָׂא לְאוֹ"ם וְעִיתוּיוֹ; אֲבָל בְּמִכְתָּב נֶאֱמַר בְּמַפּוֹרֵשׁ שֶׁצִּרִיךְ לְקַחַת בְּחֲשׁוֹנָן אֶת הַרוּחוּחִים הַקְּטָנִים שֶׁאֵנּוּ מְפִיקִים מֵהַמֶּשֶׁךְ נוֹכַחַתָּנוּ בְּאֶרֶץ-יִשְׂרָאֵל.⁸

נִכּוֹן כִּי כֹאֲשֶׁר הוֹעֲלָתָה הַהֲצָעָה בִּישִׁיבַת הַקְּאֲבִינֵט הַעֲרִיךְ כְּוִוין שְׁגַם הַיְהוּדִים וְגַם הַעֲרָבִים הַתְּנַגְּרוּ לְרַעִיּוֹן וּבִכֶּךְ יִשְׂאוּלִי אֵיּוֹם לְשֵׁנֵי הַצְּדָדִים. נִכּוֹן כִּי רֵאשִׁי-הַמְטוֹת הַעֲרִיכוּ בְּרֵאשִׁית 1947 שֶׁהַמֶּשֶׁךְ נוֹכַחַת בְּרִיטִית בְּאֶרֶץ-יִשְׂרָאֵל הִיתָה חִיוֹנִית. נִכּוֹן שֶׁהַרוֹלֵד פִּילִי שֶׁקָּל אֶת סִיכוּי הַהֲצָבָעָה כְּאוֹמֵר-הַמְּאוֹחָדוֹת וְהַעֲרִיךְ שֶׁלֹא תִפּוֹל הַחֲלֻטָּה לְסִיּוֹם הַמְּנַדָּט אוֹ לְהַמְלָצָה עַל הַקְּמַת מְדִינָה יְהוּדִית. נִכּוֹן שֶׁבִשְׁעָה שֶׁדָּגְנוּ בְּנוֹשָׂא זֶה בְּקִאֲבִינֵט, בִּינוֹאֵר וּבִפְבְּרוֹאֵר 1947, נִשְׁאָרוּ אוֹפְצִיּוֹת שׁוֹנוֹת עַל הַמוֹעֵד וְעַל הַדֶּרֶךְ לְהֶעֱבֵרַת הַנוֹשָׂא אֶל הַאוֹ"ם. כֹּל אֵלָה עוֹבְדוֹת וְהַעֲרָכוֹת הַמְּקוֹבְלוֹת גַּם עֲלֵי. אֶף-עַל-פִּי-כֵן, מְדִינָאֵי כְּוִוין — שְׁגַם עֲמִיצוֹר אֵילָן וְגַם מִיכָאֵל כֶּהֵן תִּיאָרוּ נִכּוֹנָה אֶת כּוֹחַ אִישִׁיתוֹ, אֶת מַעֲמָדוֹ, אֶת עוֹצְמָתוֹ כְּשֶׁר-חוּץ וְאֶת תְּחוּשַׁת הָאַחֲרִיּוֹת שֶׁלוֹ לְמַעֲמָדָה שֶׁל אֲנַגְלִיָּה בְּעוֹלָם — לֹא הִיָּה מֵהֵמֵר אוֹ מְצִיעַ לְהֵמֵר בְּנוֹשָׂא שְׁחִיוִנוֹתוֹ הִיתָה כֶּה רַבָּה בְּסוֹלֵם-הַעֲדִיפוּיּוֹת שֶׁל הַמְּדִינּוֹת הַבְּרִיטִית. לְשֵׁאֶלֶת אֶרֶץ-יִשְׂרָאֵל הִיתָה חִשִּׁיבוֹת עֲלִיוֹנָה כְּעִינֵי כְּוִוין גַּם לְפָנֵי שֶׁהֲצִיעַ אֶת הֶעֱבֵרַת הַנוֹשָׂא לְאוֹ"ם וְגַם לְאַחֲר־מִכֵּן. הַחִשִּׁיבוֹת הַרַבָּה שִׁיחַס לְאוֹפֵי הַפְּתָרוֹן שֶׁל שְׁאֵלַת אֶרֶץ-יִשְׂרָאֵל נִבְעָה מִתְּפִיסַת יַחֲסִיָּה שֶׁל בְּרִיטַנְיָה עִם מְדִינּוֹת הַמְּזוֹרַח-הַתִּיכוֹן. אֲבָל הַהִימּוֹר לֹא הִיָּה בְּשֵׁאֶלֶת אֶרֶץ-יִשְׂרָאֵל אֵלָא בְּדֶרֶךְ הַמֶּשֶׁךְ הַנוֹכַחַת הַשְּׁלֻטוֹנִית וְהַצְּבָאִית בְּאֶרֶץ-יִשְׂרָאֵל. וַיֵּשׁ הַבְּדֵל רַב בֵּין הַשְּׁנַיִם. אִם הַמֶּשֶׁךְ הַשְּׁלֻטוֹן הַבְּרִיטִי בְּאֶרֶץ-יִשְׂרָאֵל נִחְשַׁב עֲדִיין אֲצֵל כְּוִוין (וּאָטְלִי) כְּחִיוִנוֹ בְּמִידָה רַבָּה — הוּא לֹא הִיָּה מְצִיעַ לְהַעֲבִיר אֶת הַנוֹשָׂא אֶל הַאוֹ"ם, לְפִי שֶׁהִיָּה מְדִינָאֵי מְנוֹסָה וַיְכוֹל הִיָּה לְהַעֲרִיךְ אֶת יִסוּד הַהִימּוֹר שֶׁבְּמַהֲלֶךְ כֹּזֵה. דִּי אִם נִזְכּוֹר אֶת 'הַנִּיִּסְיוֹן הַרַע' שֶׁהִיָּה לוֹ עִם אֶרְצוֹת-הַבְּרִיטִית בְּטִיפּוֹל בְּשֵׁאֶלֶת אֶרֶץ-יִשְׂרָאֵל, שֶׁהִיָּה בְּשׁוֹרֵשׁ הַמְּבוּי-הַסְּתוּם שֶׁל חוֹרֶף 1947. וְאַרְצוֹת-הַבְּרִיטִית הָרִי הִיתָה מְקוֹבְלוֹת, בְּמִצִּיאוֹת שֶׁל שְׁנַת 1947, כְּשֶׁלִּיטָה עַל אַחַזוֹ נִיכֵר בְּקוֹלוֹת הַאוֹ"ם. אֲמָנָם בְּהֶעֱרַכְת מִצַּב שֶׁל תְּחִילַת 1947 יִסוּד הַהִימּוֹר נִחְשַׁב לְקֶטֶן, אֲבָל בְּנוֹשָׂאִים שְׁחִיוִנוֹתָם גְּבוּוָה — מְדִינָאֵי כְּוִוין אֵינּוּ מֵהֵמֵר גַּם מַעֲט. מִכָּאֵן, שֶׁעַל אֶף הָעוֹבְדָה — וּבִכֶּךְ צֶדֶק עֲמִיצוֹר אֵילָן — שֶׁמַּהֲלֶךְ פְּבְּרוֹאֵר 1947 הַשְּׁאִיר הַרַבָּה

8 ש.ם.

7 ש.ם.

6 FO 371/61761, E74G, Bevin to Attlee 12/1/1974

חיילים בריטים עוזבים את ארץ-ישראל במל חיפה

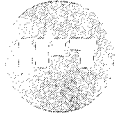
אפשרויות פתוחות ויסוד חזק של היפוך הדרך (irreversibility) יש לראות בו שלב ראשון בתהליך ההחלטות שהביא לפינוי הבריטים מארץ-ישראל.

למיטב הערכתי, רק באקלים מחשבתי פתוח לשיקולים של פינוי יכולה היתה לצמוח יוזמתו של פּוּוֹיִן. ואכן, בסתיו 1946 החל להיווצר אקלים כזה בדרגים-משל שונים, טיפין-טיפין, במקביל למדיניות הרשמית ולהמשך המומנטום של תחושת חיוניותה של הנוכחות הבריטית. התנגדותו של אָטְלִי לתביעת ראשי-המטות לבנות בסיסים בארץ-ישראל בספטמבר 1946, כפי שהזכיר מיכאל כהן, ונימוקיו הם-הם שהיו מסימני התמורה.⁹ תזכיר של קנינגהם בסתיו 1946, שבו המליץ על חלוקת ארץ-ישראל כעל פתרון יחיד, היה אף הוא מסימני התמורה. גם בריגאדיר קלייטון הגיע כבר בקיץ 1946 למסקנה שאין מוצא אלא בחלוקת ארץ-ישראל והפיץ את ניתוחיו ומסקנותיו בתזכיר שחיבר ב-30 באוגוסט 1946. התזכיר מעניין למדי ומפתיע, לדעתי, לפחות את בני-הדור – לא פחות מאיגרת ששלח מְקִמֵיכֵל ביולי 1944, אם כי רמת הניתוח של קלייטון רחוקה מלהגיע לזו של מְקִמֵיכֵל.¹⁰ אפילו גנרל פְּרֶקֶר הגיע למסקנה דומה והביע זאת בכתב ובעל-פה.¹¹ כל אלה לא הביאו אמנם להערכת מצב מגובשת שהפינוי אפשרי, רצוי או הכרחי, אבל הם היו ביטוי לאקלים

9 ראה לעיל.

10 תזכיר קלייטון ראה: R. Cambell (Cairo) to Bevin, Top Secret no. 987, 4.9.1946. ועל איגרת מקמיכל ב-17 ביולי 1946 ראה: ג' כהן, 'הרולד מקמיכל ושאלת עתיד ארץ ישראל', המזרח החדש, 1975, חוברת 1-2 (98-97).

11 גנרל סר אייולין ברקר, ראיון, 20 בדצמבר 1961. וכן ראה: תום שגב, קאטי והגנרל, מוסף הארץ, 15 ביוני 1979

המחשבתי שהחל לערער את הנחת-היסוד בדבר חיוניות המשך הנוכחות הבריטית בארץ-ישראל. הערכתו של עמיצור אילן שגם החלטת הקאבינט בספטמבר 1947 והודעתו של קריין-ג'ונס באו"ם נועדו להיות רגורסאביליים, מחייבת דיון מפורט וניתוח מאוזן של המקורות השונים. אם מעמידים במרכז את שהתרחש באו"ם ואת פעילותו של ה'רולד בילי ב'לייק סקסס', ייתכן שתתקבל התמונה שתיאר אילן. אך דומה שהתמונה העולה מתוך פעילותה של ממשלת המנדט באוקטובר 1947 היתה שונה מעט. מכל מקום, עוד לפני ההחלטה בעצרת האו"ם (בזמן הדיונים בוועדה-המדינית המקבילה) התגלגלו תכניות הפינני הבריטי וביצוען אל תוך תהליך מהיר, ואילו לאחר החלטת העצרת הן קיבלו אופי של תהליך שאין להחזירו. ממועד זה ואילך, היסוד המוצק ביותר בכל מערכת היחסים הבין-לאומית הקשורה בארץ-ישראל היה ההחלטה הנחרצת של ממשלת בריטניה לפנות את ארץ-ישראל, מוקדם ככל האפשר. ארצות-הברית לא היתה עקבית. גם במחנה היהודי והערבי היו גילויי 'מחשבה שנייה' בנושא. מיכאל כהן ציין שאילו רצתה בריטניה להישאר בארץ-ישראל בכל מחיר יכולה היתה לנצל את יוזמת ארצות-הברית שהגישה לה אפשרות זו 'על טס של כסף' במארס 1948. חזרו על יוזמה כזו בהקשר אחר ארצות-הברית וחברות או"ם אחרות באינטנסיביות, כמעט בתחינה, מסוף אפריל עד ה-13 במאי 1948, כאשר ביקשו את ממשלת הוד-מלכותו לדחות את הפינני 'לפחות בשבועיים', אך אין שלב זה בתחומי דיוננו כאן.

כאן מתבקשת, אגב אורחא, הערה מיתודית בדבר השיקולים האיסטראטגיים הבריטיים לאחר מלחמת-העולם השנייה. נראה לי ששני מחברים-עדים הטביעו את חותמם על הכתיבה בנושא זה עד לזמן האחרון. האחד – פילדמרשאל מונטגומרי, שציין בזכרונותיו במפורש שבהערכת המצב של ראשי-המטות בשלהי 1946 נתפסה החזקת ארץ-ישראל חיונית ביותר למערך האיסטראטגי והאימפריאלי הבריטי.¹² והמחבר האחר – אַלְיִנְבֵּט מוֹנְרוֹ, שכמאמר שהתפרסם באפריל 1948 תיארה ממראה-עיניה את בנייתם של מבנים במחנות-הצבא הבריטי באיזור עזה-רפיח בחורף 1948 – כעדות לתכניות להמשך קיום כסיסים בארץ-ישראל.¹³ מי שהשתיתו הערכותיהם על זכרונותיו של מונטגומרי, לא לקחו בחשבון את משקלה המוגבל של הערכת המצב של ראשי-המטות על ההחלטות של הקאבינט. כבר נוכחנו בדבר יחסו של אַטְלִי להמלצותיו של מונטגומרי לאחר סיורו במזרח-התיכון ב-1946. הוא הדין בהתייחסותם של בְּנוֹוִין והקאבינט להערכת ראשי-המטות בפברואר 1947 (גם בכך יש דמיון בין אַטְלִי-בְּנוֹוִין וצ'רצ'יל, שהתעלם לעתים מזומנות מחוות-הדעת של ראשי-המטות בשאלת ארץ-ישראל). מאמרה של אַלְיִנְבֵּט מוֹנְרוֹ – שגם הוא הטעה לא מעט – עוסק בתקופה שהיא מעבר לתחום דיוננו כאן.

בְּנוֹוִין והעברת הנושא לאו"ם

עמיצור אילן הזכיר את נאומו של בְּנוֹוִין בפברואר 1947, שבו הודיע לפארלאמנט על החלטת הקאבינט להעביר את הנושא לאו"ם ופתח בכך את אחד הדיונים הנוקבים ביותר ב'בית' בשאלת ארץ-ישראל אחרי מלחמת-העולם השנייה. נאום זה אפשר לכנותו 'נאום ההודאה בכשלון' של

Montgomery of Alamein, Field Marshal Viscount, *Memoires*, London 1958 12
Monroe Elizabeth, 'British Interests in the Middle East', *The Middle East Journal*, April 1948, pp. 13

129-146

בְּנוֹיִן.¹⁴ אֵילָן טֵעַן שֶׁהִיא זֶה נֶאֱמַר מִחוּשְׁבֵי הַיֵּטֵב לְכָל פְּרִטְיוֹ, לְרַבּוֹת הַהֲתַקְפָּה שְׁלוּחַת-הַרְסָן עַל טְרוֹמֶן וְלֹא הִיְתָה זֹאת הַתְּפִרָּה רְגִישִׁית, וְנִימְוִקִיו עִמּוֹ. אֵיךְ סִפֵּק אֲמֵנָה שְׁטִיטַת הַנְּאוּם הֹכְנָה מֵרֵאשׁ בְּמִשְׁרַד-הַחוּץ, כִּי מְקוּבֵל הָיָה בְּכָל הַנְּאוּמִים הַחֲשׂוּבִים, וְעַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה נֶאֱמַר בְּעַל חֲשִׁיבוֹת עֲלִינָה וְעַל נוֹשֵׂא שְׂרֵיטוֹת הַיְתָה לֹא-רִגְלִיָּה כְּנוֹשֵׂא הָאֶרֶץ-יִשְׂרָאֵל בַּחוּרֶף 1947. רְגִישוֹת זֹאת נִבְעָה מִן הַיֵּיבֵט הָאֻמְרִיקָנִי, הַיֵּיבֵט הָעִרְבִי הַכּוֹלֵל, הַיֵּיבֵט הַיְהוּדִי וְהַיֵּיבֵט שֶׁל דַּעַת-הַקְּהָל בְּבְרִיטַנְיָה. אֲנִשֵׁי מִשְׁרַד-הַחוּץ הַיֵּיבֵטוּ לְהַכִּיר אֶת בְּנוֹיִן וּיְדַעוּ שֶׁהוּא עֵלּוּל לְהַתְּפַרֵץ דּוּקָא בְּדַבְּרֵיו עַל אֻמְרִיקָה, כְּפִי שֶׁעָשָׂה בּוֹעֵדִית הַלֵּיבּוֹר בְּקִיץ 1946 וְכִפִּי שֶׁנֶּהֱגַהּ בְּפִגִּישָׁה סְגוּרָה שֶׁל חֲבֵרֵי הַסִּיעָה הַפְּאֻרְלָאֻמְנְטָרִית יָמִים מִסְּפָר קוֹרֵם נֶאֱמַר כְּפִאֻרְלָאֻמְנְט. עוֹזְרֵיו שֶׁאִפּוֹ לְמִנּוּעַ הַתְּפִרָּה כֹּזֵאת עַל-יְדֵי הַכְּנַת נֶאֱמַר שְׂקוּל וּמִחוּשְׁבֵי, שֶׁלֹּא יַחֲרִיף אֶת הַיְחִסִּים עִם אֶרֶצוֹת-הַבְּרִית וְעִם טְרוֹמֶן. עוֹזְרוֹ הַשְּׂמִיט מִן הַטִּיטוּשָׁה אֶת רֹב הַהֲעֵרוֹת הָאֻנְטִי-אֻמְרִיקָנִיּוֹת שֶׁבְּנוֹיִן רָצָה לְכַלּוֹל בְּדַבְּרֵיו. בְּנוֹיִן הַבְּחִין בְּכַךְ, אֹלֵם לְדַבְּרֵי אֶחָד הָעוֹזְרִים שֶׁעִסְקוּ בְּהַכְּנַת הַנְּאוּם, הוּא לֹא נִצְמַד בְּעַת הַנְּאוּם לְטַקְסַט הַמוֹכֵן מֵרֵאשׁ. בְּחֵלֶק מִנְאוּמוֹ וּבְעִיקָר בְּדַבְּרֵיו עַל טְרוֹמֶן וְאֶרֶצוֹת-הַבְּרִית הוּא נִתֵּן דְּרוֹר לְרִגְשׁוֹתָיו, תִּקַּף אֶת טְרוֹמֶן הַתְּקִפָּה שְׁלוּחַת-הַרְסָן וְאָמַר אֶת כָּל שֶׁהָיָה בְּלִבּוֹ.¹⁵ אֵינִי יוֹדֵעַ אִם בְּתִיקֵי מִשְׁרַד-הַחוּץ הַבְּרִיטִי יֵשׁ אִישׁוֹר לְסִפּוֹר זֶה וְאִם אִפְשָׁר לְהַשׁוֹת אֶת טִיטַת הַנְּאוּם שֶׁהֹכְנָה עַל-יְדֵי הַפְּקִיד עִם נוֹסַח נֶאֱמַר שֶׁל בְּנוֹיִן בְּפִאֻרְלָאֻמְנְט. מְכַל מְקוּם, הַנְּאוּם הַזֶּה, אִם הָיָה כּוֹלּוֹ מִחוּשְׁבֵי וּמוֹכֵן מֵרֵאשׁ אוֹ רַק חֵלֶק, הוּא מִפְּתַח לְהַכְּנַת הָעֵרְכּוֹת מִשְׁרַד-הַחוּץ וְתַחֲשׁוֹתָיו שֶׁל בְּנוֹיִן בְּיָמֵי הַמִּשְׁבֵּר שֶׁל חוּרֶף 1946-1947 — בְּעַת הַרְגִּישָׁה הַמְּכּוּוּי־הַסְּתוּמִּים וְהַכְּשִׁלּוֹן. בְּנוֹיִן הָיָה מְדִינָאִי מְצַלִּיחַ שֶׁאֵינּוּ רִגְלִי לְכַשְׁלוֹנוֹת. שְׂאֵלַת אֶרֶץ-יִשְׂרָאֵל הִיְתָה הַכְּשִׁלּוֹן הַבּוֹלֵט שֶׁל כְּשֶׁר-חוּץ. מְדִינָאִים מְסוּגוֹ נוֹטִים לְחַפֵּשׁ 'שְׁעִיר לְעִזְאֹזֵל' לְכַשְׁלוֹנוֹתֵיהֶם, וְכַךְ מִצָּא בְּנוֹיִן אֶת הָאֲשָׁמָה בְּאֶרֶצוֹת-הַבְּרִית, בְּטְרוֹמֶן וּבִיְהוּדֵי נְיוֹ-יֹרֶק' וְהַשְּׂפָעַתָּם עַל 'הַבֵּית הַלְּבָן', בְּעִיקָר בְּזִמְן בְּחִירוֹת. לְבְּנוֹיִן הָיוּ אֲמֵנָה לֹא מַעֲטַת טַעֲנוֹת צוֹדְקוֹת וּמְרִירוֹת מוֹכְנַת נֶגַד טְרוֹמֶן וְנֶגַד הַמְּמַשֵּׁל הָאֻמְרִיקָנִי, אֲבָל אֶת הַטֵּלַת 'מְלוּאֵה הָאֲשָׁמָה' עַל טְרוֹמֶן יֵשׁ לְחַפֵּשׁ גַּם בְּתַחֲמוֹם הַפְּסִיכּוֹלוֹגִי וְלֹא רַק בְּצַד הַפּוֹלִיטִי. אִם זְכּוֹרֵנוּ אֵינּוּ מַטְעֵנִי, בְּנוֹיִן לֹא הִזְכִּיר בְּסִקְרֵתוֹ הַמְּפּוֹרֶטֶת שֶׁל מְדִינֵיּוֹתוֹ בְּאֶרֶץ-יִשְׂרָאֵל וְסִיבּוֹת כְּשִׁלּוֹנָה אֶת הַמַּאֲבָק הַיְהוּדִי הַמְּזוּיָן בְּאֶרֶץ-יִשְׂרָאֵל. הוּא לֹא הִזְכִּיר אֶת הַהֲגָנָה, אֶת הָאֲצִ"ל וְאֶת הַלַּח"י וְבוֹדָאִי שֶׁפְּעוֹלוֹת אֱלֹהִים לֹא עִמְדוּ בְּמִרְכּוֹ נֶאֱמַר. אֵיךְ זֶה מִשְׁקָף בְּהַכְּרַח אֶת הַנִּיתּוּחַ הַקָּר וְהַמְּלֵא שֶׁל סִיבּוֹת הַכְּשִׁלּוֹן בְּעֵינֵי בְּנוֹיִן אוֹ פְּקִידָיו, וְדָאִי שֶׁאֵיךְ זֹאת הַצְּגָתָה שֶׁל זְוִיט-הַרְאִיָּה שֶׁל הַמְּמַשֵּׁל הָאֻזְרָחִי וְהַצְּבָאִי בְּאֶרֶץ-יִשְׂרָאֵל, שֶׁל פְּקִידִים שׁוֹנִים בְּנִיִּיטְהוֹל' אוֹ שֶׁל הָאוֹוִירָה בְּדַעַת-הַקְּהָל וּבְעִיתוֹנוֹת. אֹלֵם יֵשׁ בְּכַךְ לֵלֵא סִפֵּק חֲשִׁיפַת תַּחֲשׁוֹתוֹ הַסּוֹבִיֵּקְטִיבִית הַעֲמוּקָה שֶׁל בְּנוֹיִן שְׁבַעִיית אֶרֶץ-יִשְׂרָאֵל שֶׁל הִיְתָה בְּאֶרֶצוֹת-הַבְּרִית וְכַשִּׁלּוֹנוֹ נַעוץ בְּתַלּוּתוֹ שֶׁל טְרוֹמֶן בְּקוֹלָם שֶׁל הַיְהוּדִים וּבְכַסְפָּם. כָּל אֵימַת שֶׁטְרוֹמֶן הִסִּיר אֶת תְּמִיכְתּוֹ מִמְּהַלֵּךְ אֲנְגְלִי-אֻמְרִיקָנִי מִשׁוֹתֶף אוֹ 'תִּקַּע לְבְּנוֹיִן סִכִּין בְּגֵב', כְּהַגְדַּרְתּוֹ, הָיָה זֶה עַל רִקְעַת שֶׁל בְּחִירוֹת, אֵלִיבָא דְּבְנוֹיִן. וְלִימִים אֲמַר בְּהַקְּשֵׁר זֶה אֶטְלִי: 'בְּאֶרֶצוֹת-הַבְּרִית יֵשׁ תְּמִיד בְּחִירוֹת'. נִרְאֶה לִי שֶׁבְּנוֹיִן הִחֵל לְהַתִּיחֵס לִיְהוּדֵי נְיוֹ-יֹרֶק' וְתַפְקִידָם בְּכַשִּׁלּוֹן מְדִינֵיּוֹתוֹ יַחַס כְּמַעֲטַת אוֹבְסִסִּיבִי, וְהִיסְטוֹרִיוֹנִים בְּרִיטִיִּים לֹא מַעֲטִים הוֹשְׁפָעוּ מִתְּפִיסָה זֹאת.

Parliamentary Debates. Commons 25.2.1947, Col 1901-1920 14
15 רִאִיִן עִם יוֹעֲצוֹ שֶׁל בְּנוֹיִן, מָרְס 1961.

תכנית מוריסון-גריידי, תכנית החלוקה ועמדות שונות בקאבינט

מיכאל כהן הזכיר את נאומו של צ'רצ'יל בדיון שנערך בפארלאמנט ב-31 ביולי 1946 על תכנית מוריסון-גריידי. המובאה מנאומו של צ'רצ'יל אינה מייצגת — למיטב זכרוני — את עיקרי דבריו של הנואם. צ'רצ'יל תקף אמנם את ארצות-הברית על המוניטין שיצאו לה במתן עצות בלי לשאת באחריות, אבל התיזה העיקרית בדבריו היתה דווקא האשמת הממשלה על בזבוזה של שנה תמימה והתקפה על מדיניות ההשגחה, ההיסוסים והדחיות שלה. כהקשר זה הוסיף צ'רצ'יל: אילו בסופה של שנה זו היו זוכים להסכם אנגלי-אמריקני, למדיניות אנגלית-אמריקנית משותפת, היה מוכן להצדיק ולהגן על הדחיות וההיסוסים. אילו 'תכנית מוריסון' היתה מובאת אמנם בשם שתי הממשלות — היה זה סיוס מוצלח לפעילות מדינית של שנה. אבל לא כך היו פני הדברים, לפיכך אין אלא לשפוט את מדיניות הדחייה, ההיסוסים וההשגחה ככשלוך וככישוי להיעדר כשרון פוליטי.¹⁶ צ'רצ'יל היה נאמן אפוא בעיקרי נאומו לתפיסתו כפי שעוצבה בשלבים השונים לטיפול בשאלת ארץ-ישראל ובעיקר החל משנת 1940, כשהחל לראות כמעט את חזות הכל בשיתוף ארצות-הברית בעיצובה ובביצועה של המדיניות בארץ-ישראל. אגב אורחא, נציין כי בנאומו באה לידי ביטוי פומבי העובדה שבשאלת 'שארית הפליטה', העקורים היהודים והקשר בין פתרון בעייתם ושאלת ארץ-ישראל לא היה צ'רצ'יל רחוק מעמדותיו של פּוֹוִין, של סְטְפוֹרְד קְרִיפְט ושל משרד-החוץ הבריטי. תמיכתו ברעיון הציוני, בבית הלאומי היהודי ולעתים בהקמת מדינה יהודית מקורה בתשתית רעיונית ופוליטית אחרת לחלוטין. דבריו על 'שארית הפליטה' היו כנראה החמורים ביותר מנקודת-מבט ציונית ולא מה שאמר על החובה לפנות את ארץ-ישראל, אם לא תגויס אמריקה לשיתוף באחריות. אבל למי שמכיר את יסודות תמיכתו של צ'רצ'יל בבית הלאומי אין בכך כל חידוש.

תכנית מוריסון-גריידי לא היתה חדשה. מאז מלחמת-העולם השנייה התרוצצו בנייטהול' שני סוגי פתרונות לשאלת ארץ-ישראל: (א) גוונים שונים של הצעות חלוקה והקמת מדינה יהודית; (ב) גוונים של פדראציה, של קאנטוניזאציה, של פרובינציות אוטונומיות. מאז 1937 התגבשה ב'מחלקת-המזרח' של משרד-החוץ עמדה עקבית נגד רעיון החלוקה. ב-1943-1945, כשנאלצו אנשי 'מחלקת-המזרח' לגבש הצעת-נגד לתכנית-החלוקה של ועדת הקאבינט, העלו מתכונת של פרובינציות אוטונומיות. כשהתחלפו הממשלות ופּוֹוִין היה לשר-החוץ וג'ורג' הול היה שר-המושבות, אימץ פּוֹוִין את עמדת המשרד בעיקר של 'מחלקת-המזרח', שהתגבשה בימי אידן והיתה למדיניותו. עוד קודם לפתיחת הארכיונים הבריטיים מתקופה זו נהג הַרוֹלְד פִּילִי לומר: 'אם רצונך לדעת מה היתה עמדת משרד-החוץ הבריטי כשעלה הלייבור לשלטון קח את תכנית מוריסון-גריידי.

¹⁶ '... and if at the end of all these delays, success is not attained, namely an Anglo-American cooperation on equal terms to carry out a Zionist policy within the limits defined or as we may agree — if that is not attained than we are confronted with a deplorable failure in the conduct of our affairs in Palestine since the end of the second world war... If this Anglo-American co-operation fails... than I must say that the record of the administration during this year — and a Government must be judged by results — in the handling of Palestinian affairs will stand forth as a monument of incapacity'. Parliamentary Debates, Commons, 31.7.1946

הנציב העליון האחרון, סר אלן קנינגהם, עוזב את ארץ-ישראל

היה זה משהו דומה לזה. כך תוכן אפוא התנגדותם של פּוֹיִן ושל משרדו להמלצות הוועדה האנגלית-האמריקנית. כך יתחווירו גם דברי-השבח של הַרֹלְד פִּילי לֶסֶר נוֹרְמַן פְּרוֹק, מזכיר הקאבינט שהיה ראש המשלחת הבריטית כקבוצת-העבודה האנגלית-האמריקנית: 'סֶר נוֹרְמַן פְּרוֹק ניהל את המשא-ומתן בכשרון רב והצליח לנווט את האמריקנים לתכנית מוסכמת'.¹⁷ הכוונה היתה לתכנית מוריסון-גרֵיידי — לאמיתו של דבר תכנית פְּרוֹק-גרֵיידי, שלא היתה אלא הצעה של משרד-החוץ הבריטי מימים ימימה.

17 ערות, מארס 1961.

זו היתה אפוא עמדתו של משרד-החוץ בימי פְּנוּיִן. בשנתה הראשונה של ממשלת אֶטְלִי-פְּנוּיִן היה זה גם הקו השליט ותכנית-חלוקה למיניהן היו בבחינת כל יישמע. ממשלת אֶטְלִי-פְּנוּיִן הצליחה להסתיר את תכנית-החלוקה של ועדת-הקאבינט בימי צ'רצ'יל, שהיושב-ראש שלה היה הַרְפֶּרְט מוריסון. אבל בקיץ 1946 התחילו לצוץ בחוגי ממשלת המנדט וב'נְיִיטְהוּל' תכנית-חלוקה. דומה ששוב, כמו בימיו של צ'רצ'יל, התרחש מאבק בין שתי אסכולות. אבל היה הכדל גדול בין תקופת אֵיֶדֶן ותקופת פְּנוּיִן, שנבע, בין השאר, מעוצמתו הפוליטית של האחרון. פְּנוּיִן היה האיש החזק בממשלת אֶטְלִי ומשרד-החוץ כראשותו היה חזק הרבה יותר ממשרד-החוץ בימי אֵיֶדֶן. כל עוד עמד פְּנוּיִן בראש המשרד וכל עוד התנגד לחלוקה לא היה סיכוי לתכנית-חלוקה, גם אם נתמכה על-ידי רבים וטובים. כך קרה בדיוני הקאבינט בתחילת 1947, כפי שתיארו עמיצור אילן ומיכאל כהן. אמנם, לפתע נדמה היה כי מתגבש רוב בקאבינט בעד תכנית-חלוקה, אבל די היה שפְּנוּיִן יעשה שריר, כדי ששר-המושבות קְרִיץ-ג'וֹנְס 'יתקפל' ויהפוך תוך שבועיים ממזיע תכנית-חלוקה למתנגד לה. כיום עומדים לרשותנו מסמכים רבים ואנו מכירים את פרטי-הפרטים של האירועים; אולם אחד מחברי הקאבינט, שלא זכר (13 שנה לאחר המאורעות) או לא ידע את כל הפרטים, סיפר בלעג כיצד —

קְרִיץ-ג'וֹנְס הגיש בישיבה אחת מסמך של משרד-המושבות וכו הצעה לפתרון. איני זוכר כרגע במה המדובר. פְּנוּיִן כעס מאוד על ההצעה ויצא בחריפות נגדה. בשעת הדיון אחר-כך יצא אף קְרִיץ-ג'וֹנְס נגד תכניתו-שלו, הוא כה פחד מפְּנוּיִן.¹⁸

מערכת-היחסים בין פְּנוּיִן וקְרִיץ-ג'וֹנְס אף לא חייבה את פְּנוּיִן להפעיל עליו לחץ. די היה לו לקְרִיץ-ג'וֹנְס שייקל בעמדתו הנוקשה של פְּנוּיִן כדי שיתאים עצמו ויחיישר. לא נעמוד כאן על מקורותיה וגלגוליה של מערכת-יחסים זו, אבל נזכיר שבתקופת ממשלת צ'רצ'יל היו ליחסים בין שר-החוץ לבין שר-המושבות אופי שונה לחלוטין. אז מדובר היה בשני אנשים — אֵיֶדֶן ואולִיבֶר סְטְנְלִי — שווי-ערך, הן מצד אישיותם ומעמדם החברתי, הן מצד כוחם הפוליטי והמפלגתי. היתה לכל אלה השלכה גם על היחסים הבין-משרדיים. על רקע זה של יחסי פְּנוּיִן-קְרִיץ-ג'וֹנְס יש להבין את האיגרת ששיגר קְרִיץ-ג'וֹנְס אל קְנִינְגְהָם ובה נימוקים 'מפוברקים' להתנגדותו לחלוקה ('הציונים מתנגדים'), שימים אחדים קודם-לכן תמך בה. אין לראות בנימוק ה'מפוברק' דבר יוצא דופן, אלא חולשה אנושית מובנת למדי בסיטואציה כזאת.

הערות והשגות

האם השפיע מאבקו של היישוב על בריטניה לצאת את הארץ?

יוסף הלר

מתוך קריאת המקורות הבריטיים משנת 1947 מתעורר הרושם שהבריטים יצאו את ארץ-ישראל מפני שהקאבינט החליט כך ולא משום שהיהודים השפיעו עליהם. נשאלת אפוא השאלה באיזו מידה היתה בכך גם ידם של היהודים. בשל סיבות מובנות, רצו הבריטים שהיהודים המתונים ישפיעו יותר, כגון 'עלייה חדשה' של פ' רוזנבליט, 'איחוד' של י"ל מאנגס, מ' בנטוב מן 'השומר הצעיר' ו'אגודת ישראל'. הם ניסו לתמרן בעזרת המתונים בוועידת לונדון ולא הצליחו, כשם שלא הצליחו להשפיע על הערכים הפלשתינאים באמצעות מדינות ערב. אולם, אם היתה השפעה יהודית כלשהי, הרי הגורם העיקרי היה הנהלת הסוכנות. הבריטים לא ניהלו משא-ומתן עם האצ"ל או עם לח"י, והושפעו מפעולותיהם רק בעקיפין.

עולה בבירור מן התעודות החדשות שדווקא הפעולה הפוליטית והדיפלומטית של היהודים היתה מרכזית, אף-על-פי שמלאכתם של הציונים נעשתה בידי אחרים. הדוגמה הטובה ביותר היא ועדת-החקירה האנגלית-האמריקנית. התנגדותם של כמה אישים מרכזיים, ובראשם דוד בן-גוריון ומשה סנה, להופעת הסוכנות לפני הוועדה, מתוך הערכה שהיתה זו תחבולה שנועדה לדחות את הפתרון, היתה מוטעית מעיקרה. מנהיגים ציונים לא מעטים לא הבינו את משמעות ההצהרה הפרו-ציונית של טרומן בקיץ 1945 בזכות העלאת מאה-אלף יהודים, משום שלא תרגמו זאת לשפה הפוליטית-הדיפלומטית. כאשר קמה הוועדה הם היו בטוחים שבנווין טומן פח וטרומן עתיד ליפול בו. הציונים האמריקנים, שלא היו מפולגים לאגפים מתונים וקיצונים, היו הראשונים שגילו מיד חריצות גדולה בשכנוע עצמי מוטעה לחלוטין של הפוליטיקה האמריקנית, אף כי יש להודות בכך שכגורם אלקטוראלי חשיבותם היתה גדולה.

הקמתה של הוועדה האנגלית-האמריקנית לא נועדה לעמוד לשטן לציונים, אלא להציל את הציונות. שהרי באותם ימים קמה תנועת המרי המאוחדת של האצ"ל, הלח"י וה'הגנה' והתכצעו פעולות טירור שעלולות היו להביא עימות כולל בין בריטניה לבין היישוב. בצמרת הבריטית, ובעיקר בין אנשי-הצבא בארץ ובלונדון, היו שביקשו להשיב ליהודים מנה אחת אפיים, והקאבינט מנע עימות כזה עם היישוב. כך קרה בעת הפעולה הראשונה של אצ"ל ולח"י בירושלים ב-27 בדצמבר 1945, שלאחריה התקיימה ישיבת קאבינט ובה נאמרו דברים תקיפים ביותר נגד פעולה צבאית. כבר אז היתה תכנית מקיפה להכות ביישוב, והוציאוה לפועל רק בחלקה המתון ב'שבת השחורה'. ההחלטה היתה במפורש נגד הפעלת תכנית 'ברודסייד' במלואה. בהודמנויות אחרות שוב נדחתה כל פעולה תקיפה. כך אירע עם רציחתם של שבעה חיילים בריטים בתל-אביב על-ידי אנשי לח"י ב-25 באפריל 1946. הזעם הבריטי היה חסר-תקדים, לפי שראו כמעשה רצח מתועב; אך

פינוי ההריסות לאחר הפיצוץ במלון 'המלך דוד', 22 ביולי 1946

פסק בדיקת יצורים

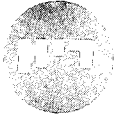
הקאבינט החליט שלא להגיב. כיוון שהשלו עצמם שהנה בריטניה עומדת סוף-סוף לפני פתרון פוליטי פרו-בריטי (וממילא אנטי-ציוני), ראו מיותר ומזיק לצאת להתמודדות צבאית עם היהודים. הפתרון הפוליטי הקרוב, כך סברו, ממילא יחסל את הטרור. השיא היה בפרשת מלון 'המלך דוד', אָטְלִי הוא שנטל לידיו את ההכרעה לאחר הפיצוץ, וקבע ש'ההגנה' לא השתתפה בכך כלל. לאחר שנה החל ויכוח פומבי בין האצ"ל ו'ההגנה' מי היה אחראי לפעולה זו; אז העבירו ללונדון דינים-וחשבונות של הבולשת, והתכבדו לבריטים שגם ל'הגנה' הייתה יד במעשה, שהרי משה סנה נתן את ההוראה; אולם לא הוא ולא מנחם בגין התכוונו לקטל כזה. אבל הדבר נעשה, והתוצאה היתה קטלנית. והנה צאו וראו: התגובה הבריטית לא הייתה חריפה כלל. המדיניות נקבעה במשותף בין לונדון וירושלים וחילופי המברקים הרבים מצביעים על כך בבידור. אין ספק שהנציב העליון בארץ, שהיה בדרך-כלל מתון, לא היה בעל השפעה מועטת, כפי שמקובל לחשוב. אולם, בעניין מלון 'המלך דוד' לא התקבלה דעתו בדבר הצורך להעניש את היישוב.

אפשר לטעון שבועדת-החקירה האנגלית-האמריקנית היו הבריטים מעוניינים בפתרון מדיני; ואולם אחרי שזו אָכֻזָּבָה אותם, נדמה היה להם שטרם הפסידו את ההזדמנות הזו, משום שקמה להם מיד אחרת: ועדת-המומחים של פְּרוֹקֶ-גְּרִיידִי. עתה סברו כי אין לאָבֵד את ההזדמנות הזו. מוריסון נשא את נאומו בפארלאמנט ב־31 ביולי 1946 והציג פתרון מדיני (קאנטוניזאציה) — תשעה ימים בלבד לאחר האירוע במלון 'המלך דוד'. אך יש לשים לב כי הבריטים לא הגיבו, אלא תגובה צבאית מוגבלת.

הובלת גופתו של אחד הסארגנטים שניתלו, קיץ 1947

מן הראוי להתייחס בסלחנות לסמאות שנופפו בהן תנועות-המחתרת באותו זמן. לפי עניות דעתי, לא היה הבדל כה גדול בין 'ההגנה' לבין 'האצ"ל והלח"י' — ולא רק מנקודת-מבט בריטית. היה אגף אקטיביסטי גם ב'הגנה', ועובדה זו אינה עולה מתוך תעודות סודיות אלא מתוך כרוזים בני-הזמן, שחלקם התפרסם ב'ספר הפלמ"ח'. גדולה ומרירה היתה אכזבתם של ישראל גלילי ויגאל אלון עם פירוק תנועת המרי; לפי שהיו משוכנעים, בדיוק כמו בלח"י ובאצ"ל, שהיה צריך להמשיך ולהכות בבריטים. יתר על כן: גם לאחר פרשת מוֹרְיִסוֹן-גְרִינְדִי, כשתנועת המרי התמוטטה והיה כביכול סיכוי חדש לפתרון פוליטי בדמות ועידת לונדון, גם אז לא נטו הבריטים להכות ביישוב בחזקה. זאת ועוד: כשעולה גל טירור חדש, בספטמבר 1946, התכנסה ועדת הקאבינט לענייני הגנה לישיבה. הרמטכ"ל מוֹנְטְגוֹמְרִי התפרץ, פשוטו כמשמעו, מתוך תסכול על שידייו היו כבולות, והודיע שהוא מוכן להפעיל כוחות-צבא ממצרים, ואפילו מגרמניה, ולהילחם בטירוריסטים עד חורמה. ההיסטוריוגראפיה הישראלית הרשמית לא דייקה בטענה שהשלטון עבר כבר אז — ב־1946 — לידי הצבא. היתה התנגדות חזקה בקאבינט שהשלטון יעבור לידי הצבא. יתר על כן: על אף איומי מוֹנְטְגוֹמְרִי, התנגדו אנשי-הצבא עצמם ולא תמכו תמיד באמצעים קיצוניים. גנראל פְּרֶקֶר אמר לפני 'השבת השחורה' שהיהודים הם יותר מדי אינטליגנטים ואי-אפשר להתגבר עליהם באמצעים צבאיים. כך סבר גם יורשו, הגנראל מְקְמִילָן. אף-על-פי-כן במשך כל התקופה לא הטירוור הכתיב במישרין את המהלכים הפוליטיים של בריטניה — לא בעקבות רצח מוין בנובמבר 1944, לא לאחר פיצוץ מלון 'המלך דוד' ב־1946 ולא בעקבות הפיצוץ בבית גולדשמיט במארס 1947 כדעת מנחם

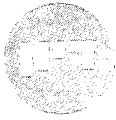
בגין, ואף לא עם תליית הסארג'נטים בקיץ אותה שנה. מנוי וגמור היה עם הבריטים ללכת אל האו"ם גם קודם-לכן. אמנם היה אפקט מצטבר של לחץ הטירור, כפי שהיה גם בלחץ ההעפלה; אולם אלה לא היו אלא בבחינת קאטאליזטורים והכריעו רק במקום השני. היעדר היכולת לעבד פתרון פוליטי שיתקבל לפחות על צד אחד הוא שהכריע. מזלם של היהודים שגם הערכים דחו את ההצעות הבריטיות, הן של יולי 1946 והן של פברואר 1947. אך אולי חשובה יותר העובדה שגם האמריקנים דחו את פתרונותיה של בריטניה בזה אחר זה.

דבר אחד היה ברור לבריטים: הם לא יכלו להתחמק מפנייה אל האומות-המאוחדות. אין לשכוח שבנוין אמר זאת עוד בנאומו בפארלאמנט ב-13 בנובמבר 1945, ולא היה בדעתו להטעות איש. אחיזתם של הבריטים בארץ לא היתה חזקה כפי שנדמה היה אז וגם לאחדים כיום. הם היו חייבים למסור דין-וחשבון על מעשיהם בארץ ובראש-וראשונה לארצות-הברית ולברית-המועצות (לאחרונה – באמצעות האו"ם). לפיכך סבורני שבפברואר 1947 כבר היה מנוי וגמור עמם לוותר בצורה זו או אחרת, גם במחיר האינטרסים האיטראטגיים שלהם בארץ, אך במפורש לא במזרח-התיכון כולו; שהרי מדובר היה בראש-וראשונה בנפט.

באשר להכרעה בקיץ 1947 – הרי פרשת אונסקו"פ קבעה הרבה יותר מאשר תליית הסארג'נטים, שהשפיעה אמנם קשות על דעת-הקהל. פרשת הסארג'נטים הוזכרה בישיבת הקאבינט ב-19 ביולי, על-ידי שר-המושבות קריץ-ג'ונס; אך הוא הסתפק בהודעה קצרה ולאקונית כי מאז חטיפתם ב-12 ביולי הם לא נמצאו. פעולות הטירור השפיעו אולי על טרומן, אך לא על מחלקת-המדינה. הן לא הכתיבו את דין-וחשבון ועדת-החקירה האנגלית-האמריקנית, את מסקנות ועדת מוריסון-גריידי, את גלגולי ועידת לונדון או את מהלכיה של בריטניה באו"ם. אבל נכון שבדעת-הקהל קמה צעקה גדולה. מיכאל כהן אינו הראשון שטוען זאת אלא אליזבת מונרו (ב-1961) ועוד לפניו מנחם בגין (ב-1950). אולם, הצעקה שקמה בדעת-הקהל לא באה לידי ביטוי בקאבינט. נראה לי שדין-וחשבון אונסקו"פ סתם את הגולל על שארית הסיכוי האנגלי להישאר בארץ-ישראל (להוציא הניסיון להישאר בעקיפין באמצעות עבדאללה, ב-1948).

נשאלת אפוא השאלה: איך אפשר למדוד השפעה של מאורעות כפרספקטיבה היסטורית. ייתכן כי יש כאן יותר מקורטוב של חכמה שלאחר מעשה, אולם ברי כי אין לעשות זאת מתוך מה שלא נכתב באותה עת, אלא לפי מה שנכתב בחדרי-חדרים. הבריטים רצו אפוא לעזוב קודם-לכן, ומן הדין לזכור גם את התפוררות שלטונם בהודו ובמצרים. ההכרעה הסופית במשך התקופה היתה בידי הפוליטיקאים ולא בידי אנשי-הצבא, למרות רצונו של מונטגומרי לחסל אחת ולתמיד את הטירור. ב-3 בינואר 1947 בפגישה עם שר-המושבות, כשהיה מוכן להביא כוחות-צבא מגרמניה, הרגיע אותו קריץ-ג'ונס באומרו: 'בן-גוריון הוקיע את הטירור...'. גם כאשר ניתנה סוף-סוף הרשאה לפעולה מקיפה יותר נגד הטירור, הסתבר לאחר מעשה שהצבא לא הבין זאת כאילו ניתנה לו יד חופשית. קנייגהם ומפקדי-הצבא לא התלהבו גם מפתרון צבאי, והעדיפו חלוקה; אך הקאבינט, משרד-החוץ וראשי-המטות סירבו, כי ידעו שהסכמה לחלוקה פירושה עימות עם הערכים וסיכון אינטרסים חשובים לבריטניה, כמו הנפט.

בריטניה יכולה היתה להכות מכה קשה את הציונות גם בפרשת המאה-אלף אילו היתה מחליטה לקבל את הפליטים היהודים מגרמניה, כהצעת הקאבינט. אבל מוריסון אמר עוד במאי 1945,

בתקופת ממשלת צ'רצ'יל בהיותו שר-הפנים וממונה על בטחון-הפנים, דברים מפורשים מאוד: אין מדובר בהשאת היהודים באנגליה גופא. יפרוץ גל של אנטישמיות, כך הזהיר את חבריו לוועדת הקאבינט, אם יתדרדר המצב הכלכלי. בעקבות זאת יש לדאוג שיוחזרו ליבשת אירופה כל היהודים שנכנסו אל שטח המדינה. מוריסון זה הודיע בנאומו ב-31 ביולי 1946 שאין בריטניה יכולה לקבל פליטים יהודים אחרים, לפי שהיא כבר קיבלה די והותר והתחייבה לקבל גם פולנים. בעיית העקורים לא השפיעה אפוא במישרין על ממשלת בריטניה, אולי על ממשלת ארצות-הברית ובאמצעותה על אנגליה — אך זאת יש להוכיח. אמנם כך הגיב טרומן בקיץ 1945, אך בשלבים מאוחרים יותר נדמה שנשיא ארצות-הברית מושפע יותר מגורמים פנימיים. כגון סיכויי מפלגתו בבחירות, מאשר משיקולים הומאניטאריים או אהדה גרידא לציונות. כללו של דבר: הקאבינט הבריטי הושפע יותר ממהלכים פוליטיים של ארצות-הברית, של הסוכנות היהודית ואפילו של הערבים מאשר מפעולות הטירור של היישוב, כולל אלה של תנועת המרי — מהן הושפעו רק מעט מחברי הקאבינט.

נספח

ישראל קולת

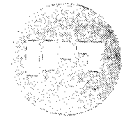
את מכתבו של ד' בן-גוריון אל שר-החוץ הבריטי ארנסט בֶּנוּיִן, שתרגומו העברי מובא להלן, יש לפרש בהקשרם של המגעים האחרונים בין הסוכנות היהודית לבין הממשלה הבריטית, לפני העברת עניין ארץ-ישראל אל האומות-המאוחדות.¹

בינואר-פברואר 1947 התקיים בלונדון המושב השני של הוועידה לענייני ארץ-ישראל, שכוונה על-ידי הממשלה הבריטית (המושב הראשון התקיים בספטמבר 1946). במושב השני לקחו חלק נציגי הממשלה הבריטית, מדינות ערב וערביי ארץ-ישראל. על-פי החלטת הקונגרס הציוני הכ"ב, שהתכנס בדצמבר 1946, לא השתתפה נציגות ציונית² שנעדרה גם מן המושב הראשון. אולם במקביל לשיבות הרשמיות של הוועידה, נערכו שיחות לא-רשמיות בין חברי הממשלה הבריטית וחברי הנהלת הסוכנות.

אנשי הסוכנות נקטו עמדה מדינית המקובלת מאז ישיבות ההנהלה בפאריס, באוגוסט 1946: דחיית 'הספר הלבן' של 1939, דחיית מוריסון-גריידי, עמידה על תכנית בילטמור בדבר הקמתה של

1 לסקירה כללית על-פי המקורות הפומביים ראה: J.C. Hurewitz, *The Struggle for Palestine*, New York: 1950

2 ראה: ההנהלה של ההסתדרות הציונית, ירושלים, הקונגרס הציוני הכ"ב, באזל, ט"ז בכסליו-א' בשבט תש"ז, דין-וחשבון סטנוגרפי, ההחלטות, עמ' 572 ואילך.

מדינה יהודית בכל ארץ-ישראל, אולם גם נכונות לדון בהקמת מדינה יהודית כחלק מארץ-ישראל. בייחוד אם יוצע על-ידי הצד השני.³ כיום מאפשרים לנו המסמכים הבריטיים לעיין במשאומתן הבריטי-הערבי וגם לבחון את הדיונים הבריטיים הפנימיים.

ב-7 בפברואר 1947 הגישו הבריטים את הצעותיהם ליהודים ולערבים. ההצעות היו גרועות מנקודת-מבט יהודית אף מתכנית מוריסון-גריידי מיולי 1946. תכניתם דיברה על תקופת-ביניים של חמש שנים שבסופה תוקם בארץ-ישראל מדינה אחידה (אוניטארית). בתקופת-הביניים תהיה הארץ במשטר של נאמנות בריטי. לנציב העליון תהיה סמכות מחוקקת ומוציאה לפועל — אולם הוא יכין את הארץ לקראת העצמאות. במקום מבנה פדראלי וחלוקת הארץ לפרובינציות יהודית וערבית, שיהיו גדולות ורצופות כאמור בתכנית מוריסון-גריידי, באה חלוקה לקאנטונים קטנים, שהשטחים שלהם לא יהיו בהכרח גובלים ורצופים. הם אמורים היו ליהנות מסמכות מוגבלת ועל-ידי כך להקנות מידה של שלטון עצמי לריכוזים יהודיים. הסוכנות היהודית תפורק מיד עם חתימת הסכם הנאמנות והנציגות היהודית תורכב מנציגי היהודים במועצה המייעצת. על-ידי כך היו הבריטים נפטרים מנציגות של יהדות העולם ומן המעמד הבין-לאומי של הסוכנות.

בנושא העלייה ביקשו הבריטים למלא אחר המלצות הוועדה האנגלית-האמריקנית ולהתיר כניסתם של ארבעת-אלפים עולים לחודש, במשך שנתיים — היינו, 96 אלף עולים בסך-הכל. בכך אמור היה להיות פיתוי כלשהו ליהודים. לאחר תום תקופת השנתיים, אמורה היתה העלייה להיות ולויה בהסכמת הערבים, והיהודים יוכלו לערער על כך לפני האו"ם.

המשטר בתום חמש השנים נועד להיכון על מדינה אחידה ולה מועצה מכוננת המשקפת את הרוב (הערבי) באוכלוסייה. ערבויות מובטחות על-ידי האו"ם תשמורנה על זכויות המיעוט היהודי. הסוכנות היהודית דחתה הצעות אלה, ובתזכיר מיום 13 בפברואר קבעה כי בכל סעיפי התכנית — עלייה, קרקע ושלטון — עומדת הצעת הממשלה הבריטית בניגוד למנדט, בניגוד לפירוש המנדט על-ידי הוועדה המלכותית שבראשות הלורד פיל ב-1937 ובניגוד להמלצות הוועדה האנגלית-האמריקנית.⁵

המכתב הנדפס בזה תאריכו 14 בפברואר 1947, יום שישי בשבוע. השיחה המוזכרת בו, ביום רביעי, נערכה אפוא ב-12 בפברואר.⁶ בשיחה זו העיר פְּנוּיֵן כי היהודים אינם מציגים עמדה מפורשת וברורה — ומכתבו של בן-גוריון בא להציג עמדה כזו. המכתב עמד על הצורך בפתרון סופי ולא בהסדר-ביניים והציג את הנימוקים היהודים בזכות הקמת מדינה יהודית כחלק מארץ-ישראל; הוא העלה את התשובות היהודיות לטענות נגד חלוקה.⁷

3 על החלטות פאריס ראה: 'ה' ה'לר, 'מהשכת השחורה לחלוקה', ציון, מג (תשל"ח), עמ' 352.

4 הורביץ (לעיל, הערה 1), עמ' 272.

5 התשובה הרשמית של הסוכנות נמצאת בתוך: הנהלת ההסתדרות הציונית והנהלת הסוכנות היהודית לארץ-ישראל, דין-וחשבון על הפעילות בשנים תש"ז-תשי"א, ירושלים אב תשי"א, עמ' 134-137.

6 על שיחת בן-גוריון עם בוויין ראה: מ' ברזוהר, בן-גוריון, א, תל-אביב 1975, עמ' 572. הוא מסתמך על דיווחיו של בן-גוריון.

7 לנימוקי בוויין נגד החלוקה ראה: תזכיר משותף של שרי החוץ והמושבות, 1947, PRO .CP(47) 49.

במקביל לכך התנהל משא-ומתן על הסדר יהודי-בריטי לתקופת-ביניים, ובו היו היהודים מוכנים לויתורים.*

משא-ומתן זה ומקומו בדיפלומטיה הציונית צריך עדיין עיון. האם היו היהודים מוכנים לשלם מחיר גבוה כדי למנוע העברת עניין ארץ-ישראל אל האומות-המאוחדות? ומה מקום הצד התכסיסי בהצעותיהם?

למעשה, התנהלו חילופי-דברים אלה כאשר גמלה ההחלטה הבריטית להעביר את העניין הארץ-ישראלי אל האומות-המאוחדות. התשובה של פְּנוּיִן למכתבו של בן-גוריון מפנה אותו ואת הצעותיו לאורם. ב-18 בפברואר הודיע פְּנוּיִן בבית-הנבחרים על העברת עניין ארץ-ישראל אל האומות-המאוחדות.⁸

14 בפברואר 1947

מר פְּנוּיִן היקר,

לפי בקשתך אני מעלה על הכתב כמה מן ההצעות שהצעתי בשיחתנו ביום רביעי האחרון.

1. מדוע נחוץ הסדר סופי

שלומו של המזרח-התיכון הוא, כפי שאמרת בצדק, אינטרס בריטי מן המעלה הראשונה. הסדר סופי של בעיית ארץ-ישראל יתרום באורח יסודי לייצובו של שלום זה. ללא סופיות – יימשכו בארץ חששות, מתיחות, חוסר שקט ואולי אף מאבק ויגרמו לצרות במזרח-התיכון.

2. הסדרים אפשריים

א. כינון ארץ-ישראל כמדינה יהודית. דבר זה, לרוע המזל, אינו אפשרי מיד, שכן היהודים הם מיעוט. ב. ארץ-ישראל עצמאית כמדינה אחידה (Unitary State). דבר זה אפשרי מבחינה תיאורטית אולם אינו מעשי לחלוטין. היהודים עצמם ודעת-הקהל בעולם לא יאותו למסור 600 או 700 אלף יהודים לשלטון ערבי. אף ערביי ארץ-ישראל לא יוכלו לשלוט באוכלוסייה יהודית זו נגד רצונה או להפסיק את זרימת העלייה היהודית. מהלך מעין זה רק יחמיר את אי-השקט במזרח-התיכון וירע את היחסים בין בריטניה לבין ארצות-הברית. הניסיון להקים מדינה אחידה ולמנוע, באמצעים חוקתיים, את שעבוד היהודים לערבים כמוהו כניסיון לרבע את העיגול.

ג. ההסדר המידי האפשרי שיש בו סופיות הוא הקמת שתי מדינות, האחת יהודית והשנייה ערבית (שמה הערבית יכולה להיספח אל עבר-הירדן). מדינה יהודית בת-קיום בשטח מספיק של ארץ-ישראל תכיל כ-600,000 ערבים ולכן עלול להיות קושי להשיג מראש את הסכמת כל הערבים. אולם ודאי הדבר שכמה מהם יקבלו זאת בשמחה ואילו האחרים ישלימו עם זאת, פחות או יותר.

8 ע' אילן (אמריקה, בריטניה וארץ-ישראל, ירושלים תשל"ט, עמ' 262) מדבר על ויתוריו הגדולים של בן-גוריון בהסתמכו על דיווחי הבריטים. יש לראות את פעילותו של בן-גוריון באותם ימים גם מתוך התעודה המובאת כאן.
9 תשובת בויון לבן-גוריון FO 371/61900

3. מיעוטים ערביים ויהודיים

אפשר לשאול בצדק: אם 600,000 ערבים יכולים להינתן בידי מדינה יהודית – מדוע לא יוכלו 700,000 יהודים להיכלל במדינה ערבית? וכן: אם יכולות להיות ערובות מספיקות למיעוט ערבי במדינה יהודית מדוע לא תוכלנה להיות ערובות כאלה למיעוט יהודי במדינה ערבית? התשובה פשוטה: היהודים בארץ-ישראל הם החלק היחיד של העם היהודי כולו צורה כלשהי של חיי-מדינה. מאיך גיסא, 600,000 הערבים במדינה היהודית יהיו פחות מ-2% של העם הערבי הנהנה מעצמאות לאומית ומריבונות במדינות רבות ועל-פני שטחים נרחבים. ארץ-ישראל היא פחות מאחוז אחד של השטחים המיושבים והנשלטים על-ידי ערבים. מיעוט ערבי בארץ-ישראל לא יצטרך להישען רק על הערובות החוקתיות עליהן צריכה מדינה יהודית להיכון, אלא ידע כי ארץ-ישראל יהודית מוקפת במדינות ערביות, במיליוני ערבים ושטובתה של המדינה היהודית תלויה ביחסיה הטובים עם השכנים הערבים שלה. יתר על כן: ליהודים יש בני-ערובה ברחבי העולם ואין הם יכולים להרשות לעצמם להתייחס למיעוט בארצם אלא כאל שווים לחלוטין; שאם לא כן – יערערו את מעמד היהודים בעולם כולו. אולם למיעוט יהודי במדינה ערבית לא יהיו ערבויות כאלה. אדרבה: העובדה שארץ-ישראל מוקפת בעולם הערבי תעשה את המיעוט היהודי חסר ישע ותלוי לחלוטין בחסדי השולטים.

מה שחשוב יותר הוא שארץ-ישראל כמדינה ערבית פירושה איסור גמור על עלייה יהודית וכך תונצח הטראגדיה של היעדר הבית היהודי עם כל המצוקה והסבל המשתמעים מכך.

4. המדינה היהודית והערבים

כל הדיבורים על מלחמה בעקבות הקמתה של המדינה היהודית חסרי הצדקה לחלוטין. מצרים, המדינה הגדולה ביותר בליגה הערבית, יכולה לריב עם אנגליה על סודאן או על החוזה, אולם אדם המכיר את מצרים לא יתיימר לטעון כי היא תיאבק עם בריטניה על ארץ-ישראל. היא לא רבה עם תורכיה על הסנדז'ק של אלכסנדריה כאשר הצרפתים מסרו אותה בניגוד לרצונם של הסורים. אדרבה: כמה מדינאים מצריים יקדמו בברכה הסדר על-יסוד קווי החלוקה ויתמכו בו. עוד יותר מכך יש לעבר-הירדן עניין חיוני בהסדר כזה, שכן רק על-ידי חלוקה של ארץ-ישראל יכולה עבר-הירדן להיות מדינה בת-קיימא. בלבנון שואפת האוכלוסייה הנוצרית כי מדינה יהודית תהיה שכנתה. סוריה נצורה בבעיות פנימיות קשות – המצב הכלכלי והמיעוטים שלה עצמה – והיא תהיה המדינה האחרונה במזרח-התיכון שתילחם במישהו. הרבה מוזאת חל גם על עיראק. כללו של דבר: אם בתמיכת בריטניה ואמריקה יאשרו האומות-המאוחדות כינון מדינה יהודית, שום מדינה ערבית החברה באומות-המאוחדות לא תגרום צרות רציניות כלשהן.

אשר לערביי ארץ-ישראל, בעוד המנהיגות של היום (המופתי) תתנגד בתוקף למדינה יהודית, הרי אך בקושי תוכל לעורר מהומות כפי שמעיד חוסר יכולתה לעשות כן מאז נמסר הדין-וחשבון של הוועדה האנגלית-האמריקנית. היא נכשלה משום שהמונים רוצים ברובם בשלום ואף המיעוט העלול להיות שוחר-קרב למד עתה לרחוש הערכה ליהודים שיש בה מן המועיל והוא יימנע מהתגרות בהם. כאשר תיכון מדינה יהודית ותוכנס אל האומות-המאוחדות יקבלו אותה הערבים ויקשרו עמה יחסי ידידות. הדבר שהמזרח-התיכון צריך אותו הוא פיתוח, קדמה סוציאלית ורמת-חיים משופרת להמון העם – מה שארץ-ישראל יכולה לסייע להם להשיג.

5. המדינה היהודית ואנגליה

למרות המרירות שנוצרה על-ידי הספר-הלבן של 1939 יש ליהודים שותפות של אינטרסים ואידיאלים עם העם הבריטי ועם העולם האנגלו-סאקסי. אין זו הכרת תודה על הצהרת בלפור או על ההתנהגות כלפי היהודים במשך מאות השנים האחרונות, וכדומה. עצם קיומו והישארותו בחיים של העם היהודי תלויים

ההחלטה על יציאת הבריטים מארץ-ישראל

בכך שאידיאלים ואורחות-חיים בריטיים (מגמות ליברליות, סובלנות, חירות, התנהגות הוגנת, יראת-כבוד לפני ערך האדם, דימוקראטיה וכו') יגברו בעולם. במשטרים טוטאליטאריים מכל סוג שהוא – חיים יהודיים, ציביליזאציה יהודית וחירות יהודית אינם אפשריים.

מדינה יהודית בארץ-ישראל, גם אם תמנה 3-4 מיליון תהיה מדינה קטנה, אולם היא תהיה המדינה היחידה במזרח-התיכון, ולמעשה באסיה, שלה ציביליזאציה אירופית. היא תשתדל לקיים יחסים ידידותיים עם כל שכנותיה, ערבים ותורכים, אך היא צריכה לקיים ואף להעמיק את הקשרים עם הציביליזאציה המערבית כפי שהיא מיוצגת על-ידי בריטניה.

תנועת-העבודה היהודית, הגורם המכריע בארץ-ישראל היהודית, שותפה לרוב האידיאלים שהפיחו רוח בתנועת-העבודה הבריטית מראשיתה עד לזמנים המודרניים.

אנחנו רואים כאינטרס חיוני שלנו לעזור ולקיים את מקומה של בריטניה בעולם בדרכי-כלל ובמיוחד באותו חלק עולם בו נבנה עתידנו. משום כך נראה, למען עצמנו, את האינטרסים הכלכליים והפוליטיים שלכם כאינטרסים שלנו.

האם יותר לי להשתמש בהזדמנות זו כדי לבטא את הערכתי הכנה לנועם ולסבלנות בהם האזנת למה שהיה לי לומר בפגישתנו האחרונה?

שלך בכנות
ד' בן-גוריון

המקור PRO FO371/61900

[תרגום: ישראל קולת]

מנג' בוכיות יצורים